

RAPPORT

Instituut
voor de nationale
rekeningen

Aanvullende indicatoren naast het bbp

Februari 2017

.be

**Federaal
Planbureau**

**Instituut
voor de nationale
rekeningen**

Aanvullende indicatoren naast het bbp

Februari 2017

Kunstlaan 47-49
1000 Brussel

e-mail: contact@plan.be
www.plan.be

Federaal Planbureau

Het Federaal Planbureau (FPB) is een instelling van openbaar nut die beleidsrelevante studies en vooruitzichten maakt over economische, socio-economische en milieuvraagstukken. Daarnaast bestudeert het de integratie van die vraagstukken in een context van duurzame ontwikkeling. Het stelt zijn wetenschappelijke expertise onder meer ter beschikking van de regering, het Parlement, de sociale gesprekspartners, nationale en internationale instellingen.

De werkzaamheden van het FPB worden steeds gekenmerkt door een onafhankelijke benadering, transparantie en aandacht voor het algemeen welzijn. De kwaliteit van de gegevens, een wetenschappelijke methodologie en de empirische geldigheid van de analyses staan daarbij centraal. Tot slot zorgt het FPB voor een ruime verspreiding van de resultaten van zijn werkzaamheden en draagt zo bij tot het democratisch debat.

Het Federaal Planbureau is EMAS en Ecodynamische Onderneming (drie sterren) gecertificeerd voor zijn milieubeheer.

url: <http://www.plan.be>

e-mail: contact@plan.be

Overname wordt toegestaan, tenzij voor handelsdoeleinden, mits bronvermelding.

Verantwoordelijke uitgever: Philippe Donnay

Wettelijk Depot: D/2017/7433/2

Correctie van 22 februari 2017: het rapport en de databank werden gewijzigd om rekening te houden met een methodologische verandering in 2011 in de uitvoering van de enquête waarop de indicator *Uitstel of afstel van medische zorg om financiële redenen* steunt.

Federaal Planbureau

Kunstlaan 47-49, 1000 Brussel

tel.: +32-2-5077311

fax: +32-2-5077373

e-mail: contact@plan.be

www.plan.be

Woord vooraf

De *wet van 14 maart 2014 tot aanvulling van de wet van 21 december 1994 houdende sociale en diverse bepalingen met een set aanvullende indicatoren voor het meten van levenskwaliteit, menselijke ontwikkeling, de sociale vooruitgang en de duurzaamheid van onze economie* geeft het Instituut voor de Nationale Rekeningen (INR) de opdracht een set indicatoren over die vier aspecten uit te werken, die indicatoren te berekenen en jaarlijks te publiceren. Diezelfde wet van 14 maart 2014 vertrouwt de uitwerking van die set indicatoren toe aan het Federaal Planbureau.

Het INR heeft in februari 2016 een eerste versie van deze set indicatoren gepubliceerd. Het huidige rapport presenteert een eerste actualisering van deze set aanvullende indicatoren die, naargelang van de beschikbaarheid van de gegevens, betrekking heeft op de periode 1990-2015.

De voorzitter van de Raad van bestuur van het Instituut voor de Nationale Rekeningen

Jean-Marc Delporte

Brussel, februari 2017

Inhoudstafel

1. Reikwijdte van het rapport.....	1
2. Wijzigingen in deze editie	7
2.1. Wijzigingen in de thema's en de indicatoren	7
2.2. Informatie die in dit rapport werd toegevoegd	8
3. Onderzoek naar de composiete indicatoren	12
3.1. Inleiding	12
3.2. Composiete indicatoren: definitie	12
3.3. Werkkader rond de composiete indicatoren	14
3.4. Het welzijn Hier en nu meten	15
3.5. De determinanten van het welzijn in België	16
3.6. Conclusie en verdere werkzaamheden	22
4. Evolutie van de indicatoren	23
4.1. Subjectief welzijn	24
4.2. Levensstandaard en armoede	26
4.3. Werk en vrije tijd	49
4.4. Gezondheid	64
4.5. Opleiding en vorming	79
4.6. Samenleving	85
4.7. Milieu	97
4.8. Klimaat	101
4.9. Energie	106
4.10. Natuurlijke hulpbronnen	110
4.11. Land en ecosystemen	117
4.12. Economisch kapitaal	123
4.13. Mobiliteit en vervoer	132
5. Samenvatting en besluiten	136
5.1. Wijzigingen in deze editie	136
5.2. Onderzoek naar de composiete indicatoren	137
5.3. Trends van de indicatoren	138
5.4. Opsplitsing van de indicatoren	141
5.5. Pistes voor toekomstige werkzaamheden	142
6. Bijlagen	143
6.1. Bibliografie	143
6.2. Lijst van afkortingen	146

Bijbehorende publicatie

Een gegevensbank herneemt alle gegevens van de indicatoren van hoofdstuk 4 en verschijnt als bijbehorende publicatie tegelijk met dit rapport over aanvullende indicatoren naast het bbp (www.indicators.be).

1. Reikwijdte van het rapport

De wet van 14 maart 2014 (zie kader 1) vraagt een set aanvullende indicatoren uit te werken "voor het meten van levenskwaliteit, menselijke ontwikkeling, de sociale vooruitgang en de duurzaamheid van onze economie". Het gaat dus om de meting van het welzijn en van de ontwikkeling van de samenleving, evenals de mogelijkheid van de toekomstige generaties om dat welzijn en die ontwikkeling te behouden en te doen vooruitgaan.

Het Instituut voor de Nationale Rekeningen (INR) en het Federaal Planbureau (FPB) hebben een eerste *Rapport over de aanvullende indicatoren naast het bbp* gepubliceerd in februari 2016 (INR/FPB, 2016). Dat rapport werd op 16 februari 2016 voorgesteld aan de Commissie voor het Bedrijfsleven, het Wetenschapsbeleid, het Onderwijs, de Nationale wetenschappelijke en culturele instellingen, de Middenstand en de Landbouw van de Kamer van volksvertegenwoordigers (Belgische Kamer van volksvertegenwoordigers, 2016). Er werd op 18 februari 2016 een samenvatting gepubliceerd in het Jaarverslag van de Nationale Bank van België (NBB, 2016). Dit tweede *Rapport over de aanvullende indicatoren naast het bbp* omvat een actualisering van de gegevens en een aantal nieuwigheden, die aan bod komen in hoofdstuk 2. Die set indicatoren zal jaarlijks worden geactualiseerd.

In september 2015 heeft de Algemene Vergadering van de VN 17 duurzame-ontwikkelingsdoelstellingen aangenomen tegen 2030 (DDO's, in het Engels: *Sustainable development goals* of SDG), die nader bepaald worden door 169 subdoelstellingen (*Targets*) (VN, 2015). In het verlengde daarvan werd in maart 2016 een set van 230 indicatoren voorgesteld door de VN om de vooruitgang naar die doelstellingen te volgen (UNSTAT, 2016). De werkzaamheden van het FPB over indicatoren dragen, samen met andere op federaal en gewestelijk niveau, bij tot het opstellen van een set indicatoren om de uitvoering van de mondiale DDO's in België op te volgen.

Het FPB publiceert immers al sinds eind de jaren 90 indicatoren voor het meten van de ontwikkeling van de samenleving om de evaluatieopdracht te volbrengen die aan het FPB werd toegekend door de *wet van 1997 betreffende de coördinatie van het federale beleid inzake duurzame ontwikkeling* (BS, 2014b). Het FPB heeft daartoe een set van ongeveer 80 indicatoren van duurzame ontwikkeling (IDO's) ontwikkeld en publiceert jaarlijks een Balans van een dertigtal van die indicatoren, waarvan de laatste een eerste opvolging aanreikt van de 17 VN-doelstellingen voor België (TFDO, 2016). Een groot aantal van die IDO's werd overgenomen om de set aanvullende indicatoren naast het bbp te kunnen opstellen. De samenhang tussen die sets van indicatoren blijft versterkt worden.

Net zoals het rapport van 2016, hanteert dit rapport de methodologie die werd ontwikkeld door de *Conference of European Statisticians recommendations on Measuring Sustainable Development* (UNECE, 2014). Die methodologie biedt een referentiekader om indicatorenlijsten te ontwikkelen rond drie conceptuele dimensies en een lijst van thema's. De drie dimensies zijn gebaseerd op de definitie van een duurzame ontwikkeling (WCED, 1987) en onderscheiden het welzijn van de personen van de huidige generatie in een gegeven land (de dimensie *Hier en nu*), de impact van België op het welzijn van de toekomstige generaties (de dimensie *Later*) en het welzijn van personen in andere landen (de dimensie *Elders*). De gekozen thema's omvatten de menselijke, milieu- en economische componenten van de ontwikkeling

en voor elk van die thema's worden indicatoren geselecteerd. Elk van die thema's en indicatoren geeft informatie over een of meer van de drie dimensies (zie tabel 1).

In deze tweede editie van het rapport over de aanvullende indicatoren naast het bbp werden een aantal nieuwigheden aangebracht. Die nieuwigheden vinden hun oorsprong in de voorstellen die resulteerden uit de debatten na de presentatie van het eerste rapport in de Kamer in februari 2016 en de voorstellen die tijdens de raadpleging ter voorbereiding van het eerste rapport werden geformuleerd (FPB, 2016). Naar aanleiding van die voorstellen en van de werkzaamheden van het FPB, werden de lijsten van thema's en indicatoren herwerkt (zie tabel 1). Daarnaast werden er opsplitsingen naar inkomen toegevoegd en internationale vergelijkingen gemaakt wanneer de gegevens beschikbaar waren. Hoofdstuk 2 detailleert de wijzigingen die werden aangebracht in deze editie, in vergelijking met het rapport van 2016. Tijdens de debatten in de Commissie werd ook de kwestie van de synthetische indicatoren aangekaart. Hoofdstuk 3 maakt de balans op van die onderzoekswerkzaamheden, zonder evenwel nog dergelijke indicatoren voor te stellen. Hoofdstuk 4 presenteert de indicatoren en de evolutie ervan, evenals opsplitsingen wanneer dat relevant en mogelijk is. Hoofdstuk 5 sluit het rapport af met een overzicht van de evoluties van die aanvullende indicatoren naast het bbp.

Alle gegevens over de indicatoren in dit rapport en de opsplitsingen zijn beschikbaar op de website www.indicators.be.

Kader 1

De wet van 14 maart 2014 tot aanvulling van de wet van 21 december 1994 houdende sociale en diverse bepalingen met een set aanvullende indicatoren voor het meten van **levenskwaliteit, menselijke ontwikkeling, de sociale vooruitgang en de duurzaamheid van onze economie** geeft aan het Federaal Planbureau (FPB) de opdracht een set indicatoren over die vier aspecten uit te werken, die indicatoren te berekenen en jaarlijks te publiceren.

De wet stelt dat “deze set aanvullende indicatoren moet voldoen aan de volgende principes:

- de aanvullende indicatoren worden ingedeeld in een zo beperkt mogelijk aantal categorieën of hoofdindicatoren;
- de indeling van de aanvullende indicatoren wordt gebaseerd op de indeling gehanteerd in het finale rapport Sponsorship Group on Measuring Progress, Well-being and Sustainable Development van het European Statistical System Committee;
- de selectie van indicatoren wordt in het bijzonder gebaseerd op de werkzaamheden “GDP and beyond” in het kader van de Europese Unie (Eurostat; Quality of Life). Deze selectie kan eventueel worden aangevuld met indicatoren die specifiek nuttig zijn voor de Federale Staat, de gemeenschappen en de gewesten;
- de uitwerking van die aanvullende indicatoren gebeurt op basis van de participatie van de bevoegde overheidsdiensten en het Belgische middenveld en in overleg met de diensten van Eurostat en de OESO;
- voor elk van de geselecteerde indicatoren dient de set van indicatoren te worden weergegeven per inkomenscategorie van de bevolking. Hiertoe moet de bevolking onderverdeeld worden in voor de betreffende indicatoren relevante categorieën.”

De wet bepaalt dat “de publicaties van de resultaten jaarlijks in een publieke zitting van de Kamer van volksvertegenwoordigers besproken” worden, die daarbij de evolutie van de resultaten en de methodologie zal evalueren. Ten slotte schrijft de wet voor dat de aanvullende indicatoren geïntegreerd moeten worden in de “bestaande publicaties van de gebruikelijke economische indicatoren”. In dat verband stelt de wet uitdrukkelijk dat een samenvatting van de resultaten moet gepubliceerd worden in het jaarverslag van de Nationale Bank van België over de financiële en economische ontwikkelingen in binnen- en buitenland.

Tabel 1 Aanvullende indicatoren naast het bbp per thema - deel 1

Thema	Indicator	Dimensie		
		Hier en nu	Later	Elders
Subjectief welzijn	1 Tevredenheid met het leven	X		
Levensstandaard en armoede	2 Consumptie van de huishoudens	X		
	3 Officiële ontwikkelingshulp			X
	4 Risico op armoede of sociale uitsluiting	X		
	5 Armoederisico	X		
	6 Zeer lage werkintensiteit	X		
	7 Ernstige materiële ontbering	X		
	8 Leefloners	X		
	9 Overmatige schuldenlast van de gezinnen	X		
	10 Inkomensongelijkheid	X		
	11 Loonkloof tussen mannen en vrouwen	X		
	Werk en vrije tijd	12 Werkgelegenheidsgraad	X	
13 Onvrijwillig deeltijds werkenden		X		
14 Werkloosheidsgraad		X		
15 Jongeren die niet werken en noch onderwijs noch opleiding volgen		X	MEK	
16 Stress op het werk		X		
17 Huishoudelijk werk		X		
18 Vrije tijd		X		
Gezondheid		19 Levensverwachting	X	MEK
	20 Levensverwachting in goede gezondheid	X	MEK	
	21 Sterfgevallen door cerebrovasculaire aandoeningen	X		
	22 Dagelijkse rokers		MEK	
	23 Obesitas bij volwassenen	X		
	24 Depressie	X		
	25 Uitstel of afstel van medische zorg om financiële redenen	X		
	Opleiding en vorming	26 Vroegtijdige schoolverlaters	X	MEK
27 Gediplomeerden van het hoger onderwijs		X	MEK	
28 Levenslang leren		X		
Samenleving	29 Gegeneraliseerd vertrouwen	X	SK	
	30 Contact met vrienden en familie	X	SK	
	31 Vertrouwen in instellingen	X		
	32 Opkomst bij verkiezingen	X		
	33 Vrouwelijke parlementsleden	X		
	34 Slachtoffers van inbraak of lichamelijk geweld	X		
	35 Veiligheidsgevoel in de openbare ruimte	X		

Noot: MEK: menselijk kapitaal; SK: sociaal kapitaal; MIK: milieukapitaal; EK: economisch kapitaal.

Tabel 1 Aanvullende indicatoren naast het bbp per thema - deel 2

Thema	Indicator	Dimensie		
		Hier en nu	Later	Elders
Milieu	36 Uitstoot van fijnstofdeeltjes	X		
	37 Uitstoot van stikstofoxiden	X		
	38 Nitraat in rivierwater	X	MIK	
	39 Landbouwpesticiden		MIK	
Klimaat	40 Uitstoot van broeikasgassen		MIK	X
	41 Uitstoot van broeikasgassen niet-ETS		MIK	X
	42 Slachtoffers van natuurrampen	X		
Energie	43 Primair energieverbruik		MIK	X
	44 Hernieuwbare energie		MIK	
	45 Energieafhankelijkheid	X		
Natuurlijke hulpbronnen	46 Binnenlands materiaalverbruik - totaal		MIK	X
	47 Binnenlands materiaalverbruik - biomassa		MIK	X
	48 Binnenlands materiaalverbruik - metaalertsen en niet-metaalhoudende mineralen		MIK	X
	49 Binnenlands materiaalverbruik - fossiele brandstoffen		MIK	X
	50 Waterverbruik		MIK	
	51 Gemeentelijk afval		MIK	
	52 Gerecycleerd afval		MIK	
Land en ecosystemen	53 Populatie weidevogels		MIK	
	54 Duurzame visvangst		MIK	
	55 Landoppervlakte in het Natura 2000-gebied		MIK	
	56 Zee-oppervlakte in het Natura 2000-gebied		MIK	
	57 Bebouwde oppervlakte		MIK	
	58 Oppervlakte biologische landbouw		MIK	
Economisch kapitaal	59 Vaste kapitaalgoederenvoorraad		EK	
	60 Investerings (bruto) in de vaste kapitaalgoederenvoorraad		EK	
	61 Kenniskapitaalgoederenvoorraad		EK	
	62 Investerings (bruto) in de kenniskapitaalgoederenvoorraad		EK	
	63 Internationale investeringspositie		EK	
	64 Overheidsschuld		EK	
Mobiliteit en vervoer	65 Vervoer van personen met de wagen		MIK	
	66 Vervoer van goederen over de weg		MIK	
	67 Verkeersdoden	X		

Noot: MEK: menselijk kapitaal; SK: sociaal kapitaal; MIK: milieukapitaal; EK: economisch kapitaal.

Tabel 2 Aanvullende indicatoren die opgesplitst worden

Naam van de indicator	Opsplitsing
1. Tevredenheid met het leven	Geslacht, inkomensniveau
4. Risico op armoede of sociale uitsluiting	Inkomensniveau, leeftijd, activiteitsstatus, (geslacht, huishoudentype)
5. Armoederisico	Huishoudentype, activiteitsstatus (geslacht, leeftijd)
6. Zeer lage werkintensiteit	Inkomensniveau, leeftijd, huishoudentype (geslacht, activiteitsstatus)
7. Ernstige materiële ontbering	Inkomensniveau, huishoudentype, activiteitsstatus, (geslacht, leeftijd)
12. Werkgelegenheidsgraad	Geslacht, opleidingsniveau, leeftijd, nationaliteit
13. Onvrijwillig deeltijds werkenden	Geslacht
14. Werkloosheidsgraad	Opleidingsniveau, leeftijd, werkloosheidsduur
15. Jongeren die niet werken en noch onderwijs noch opleiding volgen	Geslacht
16. Stress op het werk	Geslacht, leeftijd
17. Huishoudelijk werk	Geslacht
18. Vrije tijd	Geslacht, opleidingsniveau
19. Levensverwachting	Geslacht, opleidingsniveau
20. Levensverwachting in goede gezondheid	Geslacht, opleidingsniveau
21. Sterfgevallen door cerebrovasculaire aandoeningen	Geslacht, leeftijd
22. Dagelijkse rokers	Geslacht, inkomensniveau (opleidingsniveau)
23. Obesitas bij volwassenen	Geslacht, inkomensniveau (opleidingsniveau)
24. Depressie	Geslacht, inkomensniveau (opleidingsniveau)
25. Uitstel of afstel van medische zorg om financiële redenen	Inkomensniveau
26. Vroegtijdige schoolverlaters	Geslacht
27. Gediplomeerden van het hoger onderwijs	Geslacht
28. Levenslang leren	Geslacht
29. Gegeneraliseerd vertrouwen	Geslacht, inkomensniveau
30. Contact met vrienden en familie	Geslacht, inkomensniveau
31. Vertrouwen in instellingen	Geslacht, inkomensniveau
34. Slachtoffers van inbraak of lichamelijk geweld	Inkomensniveau
35. Veiligheidsgevoel in de openbare ruimte	Geslacht, inkomensniveau
67. Verkeersdoden	Geslacht

Noot: de opsplitsingen tussen haakjes zijn opgenomen in de databank, maar worden niet beschreven in dit rapport.

2. Wijzigingen in deze editie

In deze actualisering werden sommige aanpassingen ingevoerd om de set aanvullende indicatoren naast het bbp te verbeteren. Die aanpassingen vinden zowel hun oorsprong in de debatten die plaatsvonden na de presentatie van het eerste rapport in de Kamer (Belgische Kamer van volksvertegenwoordigers, 2016), tijdens de raadpleging met de overheidsinstanties en het maatschappelijk middenveld tijdens de voorbereiding van het rapport 2016 (FPB, 2016) als in de werkzaamheden van het FPB. Die wijzigingen hebben betrekking op de lijsten van thema's en indicatoren (deel 2.1) en op de toevoeging van een internationale vergelijking, opsplitsingen naar inkomensniveau en informatie over de kwaliteit van bepaalde indicatoren (deel 2.2).

2.1. Wijzigingen in de thema's en de indicatoren

De 12 thema's in 2016 omvatten onder andere een thema *Klimaat en energie*. Op verzoek van de Kamer evenals van de raadpleging van de overheidsinstanties en het maatschappelijk middenveld, werd dat thema opgesplitst in een thema *Klimaat* en een thema *Energie*. De nieuwe lijst met 13 thema's is opgenomen in tabel 1.

Eén indicator werd weggelaten uit de lijst, namelijk *Spreiding in de tevredenheid met het leven*. Die indicator was moeilijk te interpreteren en varieerde zeer weinig over de tijd. Hij beantwoordde dus niet voldoende aan de selectiecriteria van de indicatoren die gedetailleerd worden in het rapport van 2016 (INR/FPB, 2016, punt 3.2.1). Niettemin wordt de indicator *Tevredenheid met het leven* voortaan opgesplitst naar inkomensniveau (zie 2.2), waardoor een analyse van de ongelijkheden in dat domein mogelijk wordt.

Er werden vier indicatoren toegevoegd. Het betreft nieuwe indicatoren die gebruikt worden voor de in juni 2016 gepubliceerde Balans 2016 van de indicatoren van duurzame ontwikkeling (TFDO, 2016). Die Balans maakt een eerste stand van zaken op van de vooruitgang van België naar de duurzame-ontwikkelingsdoelstellingen van de VN. Hij bevat 31 indicatoren, die gekoppeld zijn aan de 17 mondiale DDO's, en evalueert de vooruitgang van die indicatoren naar hun doelstellingen. Opdat die 31 indicatoren allemaal opgenomen zouden worden in de lijst van de 67 aanvullende indicatoren naast het bbp, werden de volgende indicatoren toegevoegd.

- 17 - Huishoudelijk werk (Thema 'Werk en vrije tijd');
- 21 - Sterfgevallen door cerebrovasculaire ziekten (thema 'Gezondheid');
- 42 - Slachtoffers van natuurrampen (thema 'Klimaat');
- 56 - Zee-oppervlakte in het Natura 2000-gebied (thema 'Land en ecosystemen').

De definitie van bepaalde indicatoren werd aangepast om internationale vergelijkingen mogelijk te maken. Die nieuwe definities zijn hernoemen in hoofdstuk 4, in de paragrafen die verwijzen naar een specifieke indicator. In het bijzonder de meeteenheid van bepaalde indicatoren werd aangepast om internationale vergelijkingen mogelijk te maken, zoals toegelicht in punt 2.2.1.

2.2. Informatie die in dit rapport werd toegevoegd

Naast de wijziging van de bovenvermelde lijsten van thema's en indicatoren, zijn er drie nieuwigheden in deze tweede editie van het rapport: internationale vergelijkingen (2.2.1), opsplitsingen naar inkomensniveau (2.2.2) en informatie over de kwaliteit van bepaalde indicatoren (2.2.3).

2.2.1. Internationale vergelijkingen

Voor de meeste indicatoren in dit rapport, werden de prestaties van België vergeleken met deze van andere landen. Algemeen wordt de vergelijking gemaakt met de EU-28. Indien dat niet mogelijk was, werd een vergelijking gemaakt met andere landengroepen, zoals de EU-27, de drie buurlanden (Duitsland, Frankrijk en Nederland) of de OESO.

In bepaalde gevallen kon geen internationale vergelijking gemaakt worden, hetzij omdat de indicator specifiek is voor België (voorbeeld: *Leefloners*), hetzij om methodologische redenen (voorbeeld: *Onvrijwillig deeltijds werkenden*). Voor elk geval worden die redenen toegelicht in de betrokken paragraaf van hoofdstuk 4 dat gewijd is aan die indicatoren.

Om de indicatoren te kunnen vergelijken tussen landen onderling, moeten ze uitgedrukt worden in vergelijkbare eenheden, zoals dichtheden, aandelen of proporties. De vergelijking tussen landen van het *Binnenlands materiaalverbruik*, bijvoorbeeld, geeft wanneer dat wordt uitgedrukt in ton, geen nuttige informatie aangezien dat verbruik afhangt van de grootte van het land of van zijn bbp. Om nuttig te zijn, moet die vergelijking gemaakt worden op basis van het verbruik per inwoner of per bbp-eenheid. In dit voorbeeld publiceert Eurostat de gegevens in ton en in ton per inwoner. Het is dus die laatste eenheid die werd gebruikt.

Voor bepaalde indicatoren leek het beter om ze te blijven uitdrukken in volume. Dat is bijvoorbeeld het geval voor de *Uitstoot van broeikasgassen*, die gemeten wordt in ton CO₂-equivalent, de eenheid die gebruikt wordt om internationale doelstellingen te definiëren. Om internationale vergelijkingen mogelijk te maken, werden die indicatoren uitgedrukt in een index (basis 1990 = 100). De vergelijking heeft dan betrekking op het niveau dat de index bereikt heeft tijdens het laatst beschikbare jaar, wat overeenstemt met het vergelijken van de groeivoeten tussen 1990 en dat laatst beschikbare jaar.

Er moet ook rekening worden gehouden met het feit dat de gegevens die beschikbaar zijn bij de Belgische instellingen en bij de internationale instellingen verschillend kunnen zijn. Voor bepaalde indicatoren worden beide gegevens uitgedrukt in verschillende eenheden, waardoor geen vergelijking mogelijk is. Dat is bijvoorbeeld het geval voor de *Consumptie van de huishoudens*, berekend in kettingeuro's (de berekening in kettingeuro's maakt het mogelijk de invloed van de inflatie te schrappen), waarvoor het gebruikte referentiejaar verschillend is. Voor andere indicatoren zijn de methodes die in België en op internationaal niveau gebruikt worden verschillend, wat leidt tot verschillende resultaten. Dat is bijvoorbeeld het geval voor de *Levensverwachting*. De internationale gegevens, die vaak afkomstig zijn van Eurostat, worden dan gebruikt om de vergelijking mogelijk te maken.

Voor elke indicator toont de corresponderende paragraaf de evolutie van de indicator in België en in de EU-28 (of andere beschouwde landengroepen) in een figuur. De niveaus van die indicatoren voor het

laatst beschikbare jaar worden ook vergeleken in de tabel met kerncijfers die elke indicator vergezelt en, wanneer dat relevant is, de landen uit de referentiegroep met het hoogste en het laagste niveau voor die indicator.

2.2.2. Opsplitsingen naar inkomenscategorie

Wanneer de gegevens beschikbaar waren, werd een opsplitsing naar inkomenscategorie gemaakt. Dat is het geval voor 13 indicatoren daar waar dit maar voor een enkele indicator het geval was in het rapport 2016. Het gaat om indicatoren uit de SILC-enquête (*Statistics on Income and Living Conditions*), ESS-enquêtes (*European Social Survey*) en gezondheidsenquêtes (zie tabel 2).

Die 13 indicatoren werden opgesplitst per inkomenskwintiel. De bevolking is opgedeeld in 5 categorieën, kwintielen genaamd, die de bevolking groeperen volgens inkomensgrootte. Het eerste kwintiel bevat de 20 % van de bevolking met de laagste inkomens en loopt verder tot het vijfde kwintiel dat de 20 % van de bevolking met de hoogste inkomens bevat.

In dit rapport worden de opsplitsingen naar inkomen toe enkel voor het laatst beschikbare jaar voorgesteld. De opsplitsingen van de vorige jaren zijn opgenomen op www.indicators.be.

De definitie van inkomen verschilt echter in de drie enquêtes; de resultaten moeten dus met de nodige omzichtigheid worden geïnterpreteerd.

- Het inkomensconcept in de EU-SILC-enquêtes is dat van het *equivalent netto beschikbaar huishoudinkomen*. Het netto beschikbaar inkomen komt overeen met het geheel van inkomens dat ter beschikking staat van het huishouden, na de betaling van belastingen en sociale lasten. Het netto beschikbaar huishoudinkomen wordt herleid naar een individueel niveau door het te delen door een ‘equivalentiefactor’. De hier gebruikte ‘equivalentiefactor’ stemt overeen met de som van de wegingen gegeven aan elk lid van het huishouden, die, bij conventie, vastgesteld zijn op 1 voor de eerste volwassene, 0,5 voor elke bijkomende volwassene en 0,3 voor elk bijkomend kind (persoon jonger dan 14 jaar). Om die indicator te berekenen, wordt het netto beschikbaar huishoudinkomen toegewezen aan elk lid van het huishouden.
- Het inkomensconcept in de ESS-enquêtes is dat van het *netto beschikbaar huishoudinkomen*. Dat inkomen wordt niet geraamd per persoon, in tegenstelling tot de twee andere enquêtes, maar alleen voor de huishoudens. Dat inkomen wordt echter berekend op basis van een vraag van de ESS-enquêtes, met hun eigen methodologie, op jaarbasis. De door de ESS gebruikte inkomenskwintielen worden bepaald op basis van de in de SILC-enquêtes gemeten inkomens. Het zijn evenwel de niet-aangepaste SILC-gegevens van een vorig jaar (ESS, 2016). Voor de enquête van 2014 stemden de door de ESS gebruikte inkomensgegevens overeen met de inkomens uit de SILC-enquête van 2012.
- De gezondheidsenquêtes hanteren hetzelfde concept als de SILC-enquête, namelijk het *equivalent netto beschikbaar huishoudinkomen*. Dat inkomen wordt echter berekend op basis van de vragen van de gezondheidsenquêtes, met hun eigen methodologie, op maandbasis.

2.2.3. Kwaliteit van de gegevens uit de enquêtes

Een aantal indicatoren zijn afkomstig van enquêtes, zoals de EU-SILC, de Enquête naar de arbeidskrachten, het tijdsbudgetonderzoek, de ESS, Eurofound, de gezondheidsenquêtes van het Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid, enz. De indicatoren slaan dan niet op de totale bevolking, maar op een representatieve steekproef van die bevolking, wat leidt tot statistische onzekerheid. Die laatste kan geschat worden via een betrouwbaarheidsinterval dat de bestaande onzekerheid meet tussen het resultaat zoals het zou zijn als de enquête betrekking had op de volledige bevolking en het effectieve resultaat van de enquête die betrekking heeft op een subgeheel van de bevolking. Dat betrouwbaarheidsinterval is het interval waarbij er 95 % kans bestaat de reële waarde van de indicator te vinden (dat niveau van 95 % kan variëren, maar wordt doorgaans gekozen in de sociale en economische wetenschappen).

De meeste indicatoren uit enquêtes worden hier overgenomen zoals ze gepubliceerd worden door de instellingen die ze berekenen. Voor meer informatie over die betrouwbaarheidsintervallen, verwijzen we de geïnteresseerde lezer naar die instellingen. Voor de *European Social Survey* (ESS) werden de berekeningen en opsplitsingen door het FPB uitgevoerd. De volgende drie tabellen tonen die betrouwbaarheidsintervallen in 2014 voor de op basis van de ESS berekende indicatoren, eerst op het niveau van de landen (tabel 3), nadien op het niveau van de opsplitsingen naar geslacht (tabel 4) en inkomen (tabel 5). Die tabellen tonen voor elke categorie, het 95%-betrouwbaarheidsinterval, eerst in procent van de variabele, vervolgens in de vorm van het interval uitgedrukt in de meeteenheid van de indicator. Zie hoofdstuk 4 voor de precieze definitie van elke indicator.

De betrouwbaarheidsintervallen voor de jaren voorafgaand aan 2014 zijn vergelijkbaar, behalve voor de opsplitsing naar inkomen. De omvang van de steekproeven van het eerste kwintiel was zeer klein tot in 2008 (25 tot 50 personen, op een totaal van ongeveer 1.500 personen die hun inkomenscategorie hadden aangegeven). Dat leidt tot veel te grote betrouwbaarheidsintervallen, vooral voor de indicator Tevredenheid met het leven, waarvan de opsplitsing naar inkomen dus pas vanaf 2010 wordt voorgesteld.

Tabel 3 Betrouwbaarheidsintervallen - indicatoren per land (ESS, 2014)

	België		Duitsland		Frankrijk		Nederland	
	in %	Interval	in %	Interval	in %	Interval	in %	Interval
Tevredenheid met het leven	+/- 8,2%	6,81 - 8,01	+/- 14,7%	7,04 - 8,15	+/- 18,1%	5,90 - 7,32	+/- 14,3%	7,43 - 8,49
Gegeneraliseerd vertrouwen	+/- 2,3%	44,5% - 46,5%	+/- 1,7%	39,8% - 41,3%	+/- 2,1%	28,1% - 29,2%	+/- 2,2%	64,7% - 67,6%
Contact met vrienden en familie	+/- 2,2%	63,7% - 66,6%	+/- 1,8%	57,0% - 59,1%	+/- 2,1%	65,8% - 68,6%	+/- 2,0%	75,3% - 78,2%
Vertrouwen in instellingen	+/- 2,2%	36,5% - 38,1%	+/- 1,7%	34,7% - 35,9%	+/- 1,9%	25,4% - 26,4%	+/- 2,2%	54,3% - 56,9%
Slachtoffers van inbraak of lichamelijk geweld	+/- 2,0%	21,1% - 21,9%	+/- 1,1%	11,1% - 11,4%	+/- 1,9%	21,4% - 22,2%	+/- 1,8%	18,0% - 18,6%
Veiligheidsgevoel in de openbare ruimte	+/- 1,9%	79,2% - 82,1%	+/- 1,5%	75,9% - 78,2%	+/- 2,0%	71,7% - 74,5%	+/- 1,6%	84,9% - 87,6%

Bron: berekeningen FPB

Tabel 4 Betrouwbaarheidsintervallen - België - indicatoren opgesplitst naar geslacht (ESS, 2014)

	Betrouwbaarheidsintervallen - vrouwen		Betrouwbaarheidsintervallen - mannen	
	in %	Interval	in %	Interval
Tevredenheid met het leven	+/- 1,5%	7,43 - 8,49	+/- 1,6%	7,32 - 7,55
Gegeneraliseerd vertrouwen	+/- 8,4%	39,0% - 45,2%	+/- 7,9%	45,8% - 52,3%
Contact met vrienden en familie	+/- 3,0%	64,3% - 68,3%	+/- 3,1%	61,9% - 65,9%
Vertrouwen in instellingen	+/- 3,1%	34,7% - 36,8%	+/- 3,3%	37,7% - 40,2%
Veiligheidsgevoel in de openbare ruimte	+/- 3,0%	70,7% - 74,8%	+/- 2,1%	87,3% - 90,9%

Bron: berekeningen FPB

Tabel 5 Betrouwbaarheidsintervallen - België - indicatoren opgesplitst naar inkomenscategorie (ESS 2014)

	Kwintiel 1		Kwintiel 2		Kwintiel 3	
	in %	Interval	in %	Interval	in %	Interval
Tevredenheid met het leven	+/- 32,4%	4,21 - 8,45	+/- 20,0%	5,78 - 8,38	+/- 17,0%	6,39 - 8,65
Gegeneraliseerd vertrouwen	+/- 6,1%	35,6% - 40,5%	+/- 4,6%	35,3% - 38,8%	+/- 4,9%	41,2% - 45,3%
Contact met vrienden en familie	+/- 6,5%	62,0% - 70,3%	+/- 4,8%	60,9% - 67,0%	+/- 4,8%	60,6% - 66,5%
Vertrouwen in instellingen	+/- 6,5%	27,4% - 30,9%	+/- 4,7%	30,5% - 33,4%	+/- 4,7%	34,9% - 38,4%
Slachtoffers van inbraak of lichamelijk geweld	+/- 6,0%	19,6% - 21,8%	+/- 4,1%	16,2% - 17,4%	+/- 4,1%	20,1% - 21,7%
	+/- 6,0%	60,5% - 68,7%	+/- 4,2%	72,7% - 79,1%	+/- 4,2%	79,8% - 85,9%
	Kwintiel 4		Kwintiel 5			
	in %	Interval	in %	Interval		
Tevredenheid met het leven	+/- 13,2%	6,77 - 8,82	+/- 20,8%	6,94 - 9,21		
Gegeneraliseerd vertrouwen	+/- 4,8%	50,8% - 55,8%	+/- 6,5%	54,9% - 61,9%		
Contact met vrienden en familie	+/- 4,6%	64,7% - 70,7%	+/- 6,2%	60,7% - 68,2%		
Vertrouwen in instellingen	+/- 4,6%	40,1% - 44,0%	+/- 6,5%	43,1% - 48,7%		
Slachtoffers van inbraak of lichamelijk geweld	+/- 4,2%	24,1% - 26,2%	+/- 5,8%	25,0% - 27,8%		
Veiligheidsgevoel in de openbare ruimte	+/- 3,6%	84,1% - 89,6%	+/- 4,7%	86,2% - 92,9%		

Bron: berekeningen FPB

3. Onderzoek naar de composiete indicatoren

3.1. Inleiding

Net als het vorige rapport presenteert dit rapport een set van aanvullende indicatoren naast het bbp verdeeld over 13 thema's die aangepast zijn aan de specifieke kenmerken van België en in 3 dimensies die gebaseerd zijn op de definitie van een duurzame ontwikkeling. Met de indicatoren in dit rapport kan het welzijn en de ontwikkeling van de samenleving dus uitgebreid worden gemeten.

Parallel daarmee heeft het FPB verder onderzoek gedaan naar de mogelijkheid om de informatie uit de set indicatoren in dit rapport in één indicator te synthetiseren. De idee achter dit onderzoek is op termijn de mogelijkheid te creëren een set van aanvullende indicatoren naast het bbp samen met één (of enkele) indicator(en) te gebruiken.

Dit onderzoek komt tegemoet aan het verzoek van de Kamer (Kamer van volksvertegenwoordigers van België, 2016) tijdens de presentatie van de resultaten van het eerste rapport over de aanvullende indicatoren naast het bbp in februari 2016 (INR/FPB, 2016). Het beantwoordt ook aan de vraag van de wet van 14 maart 2014 die bepaalt dat de aanvullende indicatoren ingedeeld moeten worden in een zo beperkt mogelijk aantal categorieën of hoofdindicatoren. Deze vraag kwam eveneens naar voren tijdens de raadpleging georganiseerd in 2015 in het kader van de voorbereiding van het eerste rapport.

Dit deel van het rapport stelt een reeks van voorlopige resultaten voor teneinde een composiete indicator op te stellen zoals gedefinieerd in paragraaf 3.2. Deze resultaten dekken meer bepaald de dimensie *Hier en nu* en analyseren in detail de determinanten van het welzijn in België. Deze analyse steunt op recente gegevens, gemeten op individueel niveau en komende van een Europese enquête (EU-SILC). Het werd uitgevoerd op basis van een op internationaal niveau geteste methodologie. Deze analyse is de eerste stap naar de opbouw van een composiete indicator aangezien het mogelijk maakt om op een wetenschappelijke basis te bepalen waaruit die indicator zou moeten bestaan. De stap daarna zal er uit bestaan de indicatoren te kiezen die elk van deze determinanten zal meten op Belgische (macro) schaal en niet meer op een individuele (micro) schaal en dit onder andere op basis van de indicatoren van dit rapport. De analyse uitgevoerd op een individuele basis, waarvan de resultaten in dit hoofdstuk voorgesteld worden, zullen het op die manier mogelijk maken om de determinanten van de composiete indicator voor het welzijn in België te bepalen wat betreft de dimensie *Hier en nu*. De andere stappen naar de opbouw van een dergelijke composiete indicator zullen er in bestaan om de manier te kiezen waarmee deze determinanten van het welzijn geaggregeerd zullen worden en om de wegingen voor elke determinant te bepalen. De toekomstige werkzaamheden van het FPB zullen voorgesteld worden in de toekomstige rapporten en *Working Papers* over dit onderwerp. Ze zullen ook het onderwerp zijn van besprekingen onder andere met het Wetenschappelijk Comité voor de nationale rekeningen van het INR.

3.2. Composiete indicatoren: definitie

Sinds het begin van de werkzaamheden van het FPB inzake duurzame ontwikkeling, is de vraag gerezen of het mogelijk is de evolutie van het welzijn en de ontwikkeling van de samenleving te meten aan

de hand van één indicator. Zoals het Federaal rapport inzake duurzame ontwikkeling van 2009 aangaf, om "*het geheel van de evoluties of de dominante trends weer te geven, zijn synthetische indicatoren nodig*" (TFDO, 2009, p. 41). Die indicatoren zijn dus nodig, maar "*indicatorentabellen [zijn] evenzeer nodig*" (TFDO, 2009, p. 41). Ze maken het inderdaad mogelijk om specifieke problematieken en domeinen te analyseren (bv. gezondheid, levensstandaard, armoede, enz.). In die zin vullen ze elkaar dus aan.

Synthetische indicatoren hebben als doel in één indicator de sociale, milieu-, economische of institutionele componenten die verbonden zijn aan het welzijn en de ontwikkeling van de samenleving samen te vatten. Zoals aangegeven in het Federaal rapport inzake duurzame ontwikkeling van 2009, geeft "*een synthetische indicator [...] een complexe en omvangrijke problematiek op een synthetische wijze weer [en] is hij geconstrueerd aan de hand van een functie van verscheidene andere variabelen of indicatoren*" (TFDO, 2009, p. 195). Die indicatoren hebben het voordeel dat ze verschillende componenten van het welzijn en van de ontwikkeling van de samenleving tegen elkaar afwegen en de communicatie in die domeinen vergemakkelijken.

Er kunnen twee types van synthetische indicatoren worden onderscheiden: de geaggregeerde indicatoren en de composiete indicatoren (FPB, 2009, p. 195). Geaggregeerde synthetische indicatoren worden berekend (geaggregeerd) op basis van verschillende variabelen of indicatoren die in dezelfde eenheid zijn uitgedrukt. Het bbp valt daaronder aangezien het verschillende variabelen uit het systeem van de nationale rekeningen uitgedrukt in monetaire waarde samenvoegt. De ecologische voetafdruk (EV) en de biocapaciteit (BC) zijn ook twee geaggregeerde indicatoren. Ze worden uitgedrukt in globale hectare en informeren over de milieucomponent van de ontwikkeling. Net zoals het bbp, worden die twee indicatoren bekritiseerd zowel voor hun methodologie als voor de gegevens die voor hun berekening worden gebruikt. Zo wordt de CO₂-opslag door de bossen niet meegeteld in de BC en, fundamenteeler, de EV en de BC meten de milieudruk op het niveau van de lucht, bodem en water, of nog, de biodiversiteit, niet (TFDO, 2009).

Composiete indicatoren worden berekend op basis van verschillende variabelen of indicatoren die in verschillende eenheden zijn uitgedrukt. Die variabelen worden eerst in indexen omgezet en daarna samengevoegd aan de hand van een functie die aan elke index een wegingscoëfficiënt toekent (TFDO, 2009). Net zoals bleek uit het vorig rapport (INR/FPB, 2016) zijn aan het gebruik van die indicatoren een aantal nadelen verbonden waardoor de prioriteit gegeven werd aan de publicatie van een lijst indicatoren. Het voornaamste nadeel is dat er geen betrouwbare wegeningen bestaan om de verschillende indicatoren samen te voegen in een composiete indicator. Een ander nadeel is dat bij het gebruik van een composiete indicator wordt verondersteld dat – op basis van de aggregatiemethode – de componenten ervan onderling uitwisselbaar zijn, wat in de praktijk moeilijk te bepalen is.

De index voor menselijke ontwikkeling of *human development index* (HDI - en zijn varianten HPI-1 en HPI-2) is een voorbeeld van een composiete indicator opgesteld door het Ontwikkelingsprogramma van de Verenigde Naties (UNDP) rond drie dimensies van het menselijk kapitaal: kennis, gezondheid en levensstandaard (TFDO, 2009). Die drie dimensies hebben een identieke weging, elk een derde, en worden gemeten aan de hand van vier indicatoren; één indicator voor elk van de laatste twee dimensies,

en twee indicatoren voor de eerste dimensie. Hoewel de berekening en de begrijpelijkheid ervan eenvoudig lijken, meet de HDI slechts een deel van het menselijk kapitaal en gebruikt daarvoor een willekeurige weging, wat het belangrijkste punt van kritiek is voor dat type van indicator.

Ondanks de intrinsieke nadelen die verbonden zijn aan de geaggregeerde en composiete indicatoren heeft het FPB, zoals aangegeven in het vorige rapport over de aanvullende indicatoren naast het bbp, zijn onderzoekswerkzaamheden op dat gebied voortgezet. Dat vloeit voort uit een groeiende vraag, onder meer vanuit de politieke wereld, om het aantal indicatoren te verminderen en zo de communicatie rond het welzijn en de ontwikkeling van de samenleving te vergemakkelijken. Het wordt ook mogelijk doordat vandaag de dag binnen de academische wereld en bepaalde internationale instellingen steeds meer onderzoeksresultaten beschikbaar zijn (zie 3.3).

3.3. Werkkader rond de composiete indicatoren

Aan de hand van het werkkader dat in dit rapport wordt voorgesteld, heeft het FPB zijn werkzaamheden gericht op het zoeken van een composiete indicator voor elk van de drie dimensies: het welzijn van de huidige generaties binnen een specifiek land (*Hier en nu*), de impact op het welzijn van de toekomstige generaties (*Later*) en het welzijn van mensen in andere landen (*Elders*).

Er werd geopteerd voor composiete indicatoren omdat de meeste indicatoren in dit rapport geen gemeenschappelijke meeteenheid hebben, waardoor ze niet eenvoudig geaggregeerd kunnen worden en er dus geen geaggregeerde indicator gebruikt kan worden, zoals gedefinieerd in paragraaf 3.2. Een andere reden is dat door het onderzoek rond die indicatoren de nadelen in paragraaf 3.2 (tenminste gedeeltelijk) konden worden weggewerkt.

De keuze om te werken met drie composiete indicatoren vloeit voort uit meerdere elementen. Ten eerste is een van de belangrijkste conclusies uit het rapport van de Stiglitz, Sen en Fitoussi-commissie (Stiglitz *et al.*, 2009) dat het meten van duurzaamheid duidelijk gescheiden moet worden van het meten van het menselijk welzijn, aangezien duurzaamheid nagaat of het huidige welzijn behouden zal kunnen worden door de tijd heen. Dat is ook het standpunt dat verdedigd wordt in de *Conference of European Statisticians Recommendations*, die in 2014 werden gepubliceerd (UNECE, 2014). Ten tweede hebben de academische wereld en de voornaamste internationale instellingen die zich gebogen hebben over de vraag hoe het welzijn en de ontwikkeling van de samenleving gemeten kan worden algemeen genomen de drie dimensies afzonderlijk geanalyseerd. Dat heeft geleid tot het opstellen van afzonderlijke conceptuele kaders. Ten derde loopt de huidige kennis van het meten van de drie dimensies momenteel sterk uiteen. Hoewel er een zekere consensus bestaat over het meten van de eerste dimensie (*Hier en nu*), is die afwezig voor de andere twee dimensies en voornamelijk de dimensie *Elders*, waarvoor vooralsnog weinig studies beschikbaar zijn.

De in dit hoofdstuk voorgestelde werkzaamheden van het FPB betreffen de eerste dimensie, namelijk het welzijn van de huidige generaties in België. Verschillende factoren verklaren die keuze. Eerst en vooral heeft het merendeel van de indicatoren die in dit rapport gebruikt worden betrekking op die dimensie (38 indicatoren op een totaal van 67). Daarnaast is het voor die dimensie het moeilijkst een duidelijke trend vast te stellen omdat bepaalde indicatoren gunstig evolueren, terwijl dat voor andere

niet het geval is. Tot slot werd er ook geopteerd voor die dimensie omdat het meten van die dimensie de voorbije jaren het meest geanalyseerd werd, meer bepaald als gevolg van de publicatie van het rapport van de Stiglitz, Sen en Fitoussi-commissie (Stiglitz *et al.*, 2009). De werkzaamheden in de academische wereld maakten het dan ook mogelijk een beter inzicht te krijgen in de determinanten van het welzijn en de manier waarop het wordt gemeten (bv. Kahneman *et al.*, 2006; Dolan, 2008; Blanchflower, 2009; Boarini *et al.* 2012; Helliwell *et al.*, 2015). Ook in de internationale instellingen¹ werden veel werkzaamheden uitgevoerd. Zo heeft Eurostat op Europees niveau een reeks werkzaamheden opgezet om het welzijn van de Europeanen te meten (*Quality of Life*), die onder meer geleid hebben tot de opmaak van een ad-hocmodule gewijd aan het welzijn in de EU-SILC-enquête 2013 (Eurostat, 2015; Eurostat 2016a; Eurostat 2016b). Op internationaal niveau heeft de OESO zich ook gebogen over het onderwerp, onder meer via het initiatief *How is life* (OECD, 2015).

De keuze om zich in de eerste plaats toe te spitsen op de dimensie *Hier en nu* doet geen afbreuk aan het feit dat het welzijn en de ontwikkeling van de samenleving enkel gemeten moeten worden door de drie dimensies samen te analyseren. Het FPB zal dus in de toekomst zijn werkzaamheden rond de compositie indicatoren voor de drie dimensies voortzetten.

Gezien de huidige stand van de werkzaamheden binnen het FPB, heeft het vervolg van dit deel van het rapport uitsluitend betrekking op het meten van het welzijn van de huidige generaties. Eerst bespreekt het rapport de manier waarop het welzijn *Hier en nu* kan worden gemeten, waarna de determinanten van het welzijn in België worden geanalyseerd.

3.4. Het welzijn *Hier en nu* meten

Het onderzoek naar een maatstaf voor het huidige welzijn wordt bemoeilijkt door het feit dat het verschillende levensdimensies omvat die worden geëvalueerd aan de hand van verschillende meeteenheden. Zo wordt in dit rapport het welzijn *Hier en nu* gemeten aan de hand van 38 indicatoren die op hun beurt onderverdeeld zijn in 10 thema's die aangepast zijn aan de specifieke kenmerken van België. Over die thema's bestaat een internationale consensus aangezien ze grotendeels identiek zijn aan die uit andere rapporten die in het vorige rapport werden geciteerd (INR/FPB, 2016a).

Een compositie indicator opstellen om het welzijn *Hier en nu* te meten, is een ingewikkelde opgave, waarbij meteen twee vragen rijzen: wat zijn de determinanten van het welzijn van de huidige generaties waarmee rekening moet worden gehouden en welk gewicht moet er aan elk van die determinanten worden toegekend.

De HDI – een compositie indicator die in paragraaf 3.2 van dit rapport wordt beschreven – is een voorbeeld van een antwoord op die twee vragen. De determinanten en hun gewicht werden echter op willekeurige wijze gekozen. Meer recent heeft de OESO een andere compositie indicator ontwikkeld om het welzijn te meten: *Multi-dimensional Living Standards Index* (OECD, 2014; Boarini *et al.*, 2015). Die werd opgesteld op basis van een uitvoerige analyse van de determinanten van het welzijn (Fleche *et al.*, 2011; Boarini *et al.*, 2012). Aan de hand van de resultaten van die analyse konden twee sleuteldeterminanten

¹ De wet van maart 2014 bepaalt ook dat de indicatoren worden geselecteerd aan de hand van de werkzaamheden die uitgevoerd zijn binnen de Europese Unie (Eurostat; *Quality of Life*) en de OESO.

van het welzijn op het niveau van de OESO-landen naar voren worden geschoven: gezondheid en werk. Voor die indicator werden de determinanten van het welzijn gekozen op basis van een wetenschappelijke analyse die mogelijk werd gemaakt door de beschikbaarheid van enquêtegegevens op internationaal vlak. Zowel in de academische wereld als in de internationale instellingen hebben andere studies gelijkaardige analyses op verschillende geografische schalen voorgesteld. Al die studies gebruiken een methodologie die erin bestaat een reeks lineaire regressies uit te voeren waar de geanalyseerde variabele (afhankelijke variabele genoemd) het huidige welzijn is dat op individueel niveau wordt gemeten aan de hand van een indicator van het subjectief welzijn, d.w.z. de globale tevredenheid met het leven (op een schaal van 0 tot 10). Over het gebruik van die indicator om het welzijn *Hier en nu* te meten bestaat tegenwoordig een wetenschappelijke consensus (bv. Boarini *et al.*, 2012; Helliwell *et al.*, 2012; INR/FPB, 2016a). Die indicator werd de afgelopen jaren immers uitvoerig geanalyseerd, wat de wetenschappelijke validiteit ervan heeft versterkt, onder meer via de aanbevelingen van de OESO (OECD, 2013). Bovendien is die indicator voor een groot aantal landen beschikbaar via verschillende internationale enquêtes, waaronder de *Gallup World Poll*, de *European Quality of Life Survey*, de *European Social Survey*, of de aan het welzijn gewijde *ad-hoc* module in de EU-SILC-enquête 2013.

Algemeen genomen tonen de resultaten van de studies dat – hoewel het inkomen een belangrijke determinant van het welzijn blijft – andere variabelen die de levensstandaard, gezondheid, onderwijs, werk, milieu of de maatschappelijke organisatie meten ook belangrijke determinanten zijn. Zo blijkt bijvoorbeeld uit een onlangs gepubliceerde studie dat de belangrijkste determinanten van het welzijn op Europees vlak gezondheid, werk, materiële omstandigheden en sociale relaties zijn (Eurostat, 2016a). De verschillende studies tonen tevens aan dat de determinanten van het welzijn niet overal ter wereld gelijk zijn en dat, zelfs als ze dat zijn, het gewicht van elk van de determinanten verschilt per regio in de wereld en per land (bv. Helliwell *et al.*, 2009; Diener *et al.*, 2010; Veenhoven, 2010; Fleche *et al.*, 2011; Eurostat, 2016a). Om het welzijn binnen een bepaalde geografische zone te meten, moeten de determinanten dus zorgvuldig geanalyseerd worden alsook hun relatieve belang. Het betreft dus een cruciale stap in het opstellen van een compositie indicator die zo goed mogelijk het welzijn in de dimensie *Hier en nu* meet. De werkzaamheden van het FPB hebben zich dus vervolgens toegespitst op de analyse van de specifieke determinanten van het welzijn voor België op basis van de hierboven beschreven methodologie. De details van die analyse en de eerste resultaten worden in het vervolg van dit hoofdstuk beschreven.

3.5. De determinanten van het welzijn in België

3.5.1. Inleiding

Tot op heden zijn er weinig studies uitgevoerd om de specifieke determinanten van het welzijn voor België te analyseren. De weinige studies die bestaan (Boulanger *et al.*, 2009; Hooghe *et al.*, 2009; Hooghe *et al.*, 2011; Decancq *et al.*, 2013; Fleche *et al.*, 2011; Helliwell *et al.*, 2015; Eurostat, 2016a; OECD, 2016; Veneri *et al.*, 2016) stippen gezondheid, inkomen, sociale relaties, economisch statuut of burgerlijke staat aan als belangrijke determinanten van het welzijn van de Belgen. Die studies leveren slechts relatief beperkte resultaten op, omdat de omvang en de representativiteit van de steekproef beperkt is, of omdat er weinig determinanten worden geanalyseerd. Op basis van die vaststelling heeft het FPB zich gericht

op het onderzoek naar de determinanten van het welzijn in België aan de hand van de gegevens uit de enquête *Statistics on Income and Living Conditions* (EU-SILC) van de Europese Unie die – naast een reeks demografische, sociale en economische gegevens – ook een specifieke module bevat over het meten van het welzijn. Die aan de EU-SILC-enquête gekoppelde module is slechts voor één jaar beschikbaar (in dit geval 2013), maar heeft als voordeel dat ze steunt op een grote, representatieve steekproef van de Belgische bevolking. Een ander voordeel van die enquête is dat ze een groot aantal op individueel niveau gemeten variabelen bevat, berust op een methodologie die in lijn is met de laatste gegevens op het vlak van het meten van het subjectief welzijn (Eurostat, 2016b) en dat daarmee een vergelijking op Europees niveau mogelijk is. In België worden de gegevens van die Europese enquête verzameld door de Algemene Directie Statistiek van de FOD Economie.

De belangrijkste indicator van het subjectief welzijn die in de EU-SILC-enquête wordt gebruikt, wordt gemeten aan de hand van een vraag² die de globale tevredenheid met het leven evalueert op een schaal van 0 ("*Helemaal niet tevreden*") tot 10 ("*Helemaal tevreden*"). Daaruit blijkt dat in 2013 – van alle personen die op die vraag geantwoord hebben (namelijk iets minder dan 10.000 personen ouder dan 16 jaar) – het gemiddeld welzijn van de Belgen op 7,6 ligt. Dit is evenwel ongelijk verdeeld binnen de Belgische bevolking. Zo blijkt uit de beschrijvende gegevensanalyse dat het welzijn relatief gelijk is bij mannen en vrouwen, maar relatief hoger ligt bij jongeren (7,8 bij de jongeren onder 25 jaar) dan bij ouderen (7,5 bij de 54-plussers). Het welzijn ligt ook hoger bij personen met een hoger inkomen dan het mediaan inkomen dan bij personen met een inkomen onder het mediaan inkomen (7,9 tegenover 7,3). Dat zou erop wijzen dat inkomen en welzijn aan elkaar gekoppeld zijn.

Om de determinanten van het welzijn in België aan de hand van het subjectief welzijn te meten, werden meerdere variabelen uit de EU-SILC-enquête 2013 gebruikt en onderverdeeld in vijf van de tien thema's van de dimensie *Hier en nu*, zoals voorgesteld in dit rapport (zie tabel 6). Bij gebrek aan beschikbare variabelen in de enquête, konden de andere thema's niet behandeld worden in de analyse. Zo worden – met uitzondering van het thema *Subjectief welzijn* dat het voorwerp vormt van de analyse – de thema's *Milieu*, *Klimaat*, *Energie* en *Mobiliteit en vervoer* niet rechtstreeks behandeld in de EU-SILC-enquête 2013. Die vier thema's worden evenwel onrechtstreeks behandeld door de impact van hun evoluties op de thema's *Gezondheid* en *Samenleving*. Er moet worden opgemerkt dat het thema *Samenleving* in drie verschillende subthema's werd opgesplitst, die elk een verschillend aspect van de samenleving weerspiegelen. Het eerste subthema meet de globale tevredenheid met het leven aan de hand van drie verschillende variabelen (zie tabel 6). Het tweede subthema meet de persoonlijke en sociale relaties aan de hand van vier variabelen, terwijl het derde subthema het vertrouwen in de Belgische instellingen (het politieke en rechtsstelsel en de politie) meet.

² "*Alles in acht genomen, hoe tevreden bent u met uw leven?*"

Tabel 6 Variabelen en thema's

Thema's	Subthema's	Variabele	Eenheid
Levensstandaard en armoede		Beschikbaar inkomen	Euro
		Onder de armoededrempel	Ja/nee
		Ernstige materiële ontbering	Ja/nee
		Eigenaar van een woning	Ja/nee
Werk en vrije tijd		Activiteitsstatuut	10 categorieën
		Vrije tijd	Evaluatie op een schaal van 0 tot 10
Gezondheid		Algemene gezondheidstoestand	Evaluatie op een schaal van 1 tot 5
Opleiding en vorming		Opleidingsniveau	6 categorieën
Samenleving	Globaal leefkader	Kwaliteit van het leefkader	Evaluatie op een schaal van 0 tot 10
		Onveiligheidsgevoelens	Evaluatie op een schaal van 1 tot 4
		Inrichting van de openbare ruimte in de nabijheid van de woning	Evaluatie op een schaal van 0 tot 10
	Persoonlijke en sociale relaties	Persoonlijke relaties	Evaluatie op een schaal van 0 tot 10
		Vertrouwen naar anderen toe	Evaluatie op een schaal van 0 tot 10
		Aanwezigheid van een vertrouweling(e)	Ja/nee
		Hulp van anderen	Ja/nee
	Maatschappelijke organisatie	Vertrouwen in instellingen	Evaluatie op een schaal van 0 tot 10

Naast de zestien variabelen in tabel 6, zijn er ook demografische variabelen in de enquête beschikbaar: leeftijd, geslacht, officiële burgerlijke staat (vijf categorieën: nooit gehuwd, gehuwd, uit elkaar, gescheiden en weduwe(naar)), samenstelling van het huishouden (tien categorieën: alleenstaande, twee volwassenen zonder kinderen, twee volwassenen met kind, enz.) en gewest van verblijf (Brussel, Vlaanderen of Wallonië).

De door het FPB aangewende methode is gebaseerd op de methode die in vergelijkbare studies wordt gebruikt (Boarini *et al.*, 2012; Eurostat, 2016a). Zoals uitgelegd in paragraaf 3.4, bestaat die methode erin een reeks lineaire regressies uit te voeren die de variatie op het vlak van het subjectief welzijn (afhankelijke variabele) trachten te verklaren aan de hand van een reeks andere variabelen (verklarende of onafhankelijke variabelen). Die andere variabelen zijn de (bovenvermelde) demografische variabelen en de variabelen die in tabel 6 worden toegelicht. Die methode onderzoekt niet alleen de determinanten die een impact hebben op het welzijn (significantie van de verklarende variabelen), maar meet ook de impact van een variatie van een van die verklarende variabelen op het welzijn (aan de hand van de coëfficiënten ervan). Het volgende punt geeft een kwalitatieve voorstelling van de belangrijkste resultaten van de analyse die door het FPB is uitgevoerd. De details van die analyse zullen binnenkort worden voorgesteld in een specifieke *Working Paper*.

3.5.2. Analyse van de determinanten van het welzijn in België

a. Globale resultaten

De door het FPB uitgevoerde analyse geeft relatief solide resultaten, aangezien ongeveer 40 % tot 50 % van de variatie van het welzijn in België (personen ouder dan 16 jaar) verklaard kan worden door de gebruikte variabelen. Dit zijn betere resultaten dan die uit gelijkaardige studies die elders in de wereld zijn uitgevoerd, waar de verklarende kracht van de regressies zich vaak tussen 20 % en 35 % bevindt (bv. Helliwell *et al.*, 2012; Eurostat, 2016a). Met de studie waarnaar verwezen wordt in paragraaf 3.4 (Boarini *et al.*, 2012) en waarop het FPB zich onder meer gebaseerd heeft, kan iets minder dan 35 % van de variatie van het welzijn worden verklaard. Met de studie die Eurostat (Eurostat, 2016a) op basis van de EU-SILC-enquête 2013 heeft uitgevoerd, kan daarentegen 30 % tot 40 % van de variatie van het welzijn worden verklaard. Die eerste resultaten wijzen er dus op dat de variabelen die gebruikt worden in de analyse van het welzijn in België toereikend zijn, wat de validiteit van de in dit rapport gepresenteerde resultaten versterkt.

Uit de resultaten blijkt dat de vijf geanalyseerde thema's (zie tabel 6) determinanten van het welzijn in België zijn. Alleen de variabele *Vertrouwen in instellingen* vormt daar een uitzondering op. Algemeen genomen blijkt dat de variabelen die betrekking hebben op de thema's *Gezondheid*, *Samenleving*, *Levensstandaard en armoede* en *Werk en vrije tijd* (voornamelijk het deel werk) de belangrijkste determinanten van het welzijn in België zijn. Hoewel het thema *Opleiding en vorming* ook een determinant van het welzijn vormt, is het minder belangrijk.

Op het vlak van de demografische variabelen die gebruikt werden in de analyse, blijkt dat geslacht de enige niet-significante variabele is (d.w.z. die de variatie van het welzijn in België niet verklaart). Dit in tegenstelling tot leeftijd, officiële burgerlijke staat en samenstelling van het huishouden, die alle drie significant zijn.

Die resultaten geven de eerste aanwijzingen over de determinanten van het welzijn in België. Met een meer gedetailleerde analyse van alle variabelen kan evenwel binnen elk thema worden nagegaan wat de sleutelvariabelen voor het welzijn zijn. Die analyse maakt het bijvoorbeeld mogelijk na te gaan of het inkomen of andere variabelen van het thema *Levensstandaard en armoede* de grootste impact hebben op het welzijn. De volgende analyse heeft dan ook betrekking op de demografische variabelen en de vijf thema's die hierboven werden beschreven.

b. Gedetailleerde resultaten

Demografische kenmerken

Uit de resultaten van de regressies blijkt dat leeftijd een negatieve impact heeft op het welzijn. Net zoals werd aangetoond in gelijkaardige internationale studies (Boarini *et al.*, 2012; Eurostat, 2016a), bestaat er een U-vormige relatie tussen de leeftijd en het welzijn van Belgen met een minimum rond 50 jaar.

Op het vlak van de officiële burgerlijke staat, geven de resultaten aan dat – in vergelijking met een gehuwd persoon – nooit gehuwd of weduwe(naar) zijn een negatieve impact heeft op het welzijn, het effect van dit tweede statuut heeft een grotere impact dan het eerste.

Op het vlak van de samenstelling van het huishouden geven de resultaten aan dat – in vergelijking met een huishouden dat bestaat uit één volwassene – leven in een huishouden dat bestaat uit minstens twee volwassenen, met of zonder kinderen, een positieve impact heeft op het welzijn. De impact op het welzijn is het grootst voor een huishouden dat samengesteld is uit twee volwassenen en één kind.

Levensstandaard en armoede

Het thema *Levensstandaard en armoede* werd geanalyseerd aan de hand van vier indicatoren (zie tabel 6) uit de EU-SILC-enquête 2013. De eerste indicator – het beschikbaar netto-inkomen op individueel niveau³ – is bestudeerd in talrijke werkzaamheden die zich onder andere baseerden op de werkzaamheden die in de jaren 70 door Easterlin (1974) zijn opgestart. Uit de resultaten blijkt dat het inkomen een positieve impact heeft op het welzijn, hoewel die impact kleiner is dan die van andere variabelen uit de analyse. Door de integratie van andere indicatoren met betrekking tot het thema *Levensstandaard en armoede* daalt het belang van de impact van het inkomen op het welzijn. Dat is het geval wanneer de indicatoren met betrekking tot ernstige materiële ontbering en het statuut van eigenaar of huurder van een woning worden opgenomen in de analyse. Uit de resultaten blijkt dat – van die twee variabelen – in een situatie van ernstige materiële ontbering verkeren, de grootste (negatieve) impact heeft op het welzijn, meer dus dan het statuut met betrekking tot de woning. Het feit dat een persoon zich boven of onder de armoededrempel (60 % van het mediaan inkomen van de enquête) bevindt, heeft geen significante impact op het welzijn.

Werk en vrije tijd

De analyse van het thema *Werk en vrije tijd* spitst zich hier voornamelijk toe op het werk via de impact van het activiteitsstatuut op het welzijn. De resultaten tonen dat – in vergelijking met personen die voltijds werken – permanent arbeidsongeschikt, gepensioneerd of werkloos zijn een negatieve impact heeft op het welzijn. De grootste impact wordt waargenomen in het geval van permanente arbeidsongeschiktheid. In dat laatste geval is de negatieve impact op het welzijn ongeveer twee keer groter dan werkloos zijn en drie keer groter dan gepensioneerd zijn. Wat vrije tijd betreft, tonen de resultaten dat een stijging van één punt op een schaal van 0 tot 10 met betrekking tot de tevredenheid over de tijd besteed aan vrije tijd een positieve impact heeft op het welzijn, hoewel die impact merkkelijk kleiner is dan de impact van het activiteitsstatuut die hierboven wordt vermeld.

Gezondheid

Zoals beschreven in paragraaf 3.4, vormt gezondheid een van de belangrijkste determinanten van het welzijn in België. Dat punt werd trouwens al vermeld in de eerste studies die handelden over het geval van België (zie punt 3.5.1). De geanalyseerde variabele in de regressies evalueert op subjectieve wijze

³ Om de resultaten in procentpunt te kunnen interpreteren, werd het logaritme van het netto beschikbaar inkomen gebruikt in de lineaire regressies.

de algemene gezondheidstoestand van een persoon op een schaal van 1 (zeer goede gezondheidstoestand) tot 5 (zeer slechte gezondheidstoestand). Het is niet verrassend dat uit de resultaten blijkt dat hoe slechter de gezondheidstoestand wordt geëvalueerd, hoe negatiever de impact op het welzijn is. Bovendien is de omvang van die impact groter dan deze van de andere geanalyseerde variabelen, wat bevestigt dat gezondheid een sleuteldeterminant van het welzijn in België is.

Opleiding en vorming

Er werd één variabele gebruikt om het thema *Opleiding en vorming* te meten. Die variabele geeft het hoogste diploma dat de respondent van de EU-SILC-enquête 2013 heeft behaald. Uit de resultaten blijkt dat een diploma hoger onderwijs hebben – in vergelijking met een diploma hoger secundair onderwijs – een positieve, maar zwakke, impact heeft op het welzijn. Wat de andere soorten diploma's (lager en lager secundair onderwijs) betreft, tonen de resultaten dat er geen significante impact op het welzijn is in vergelijking met een diploma hoger secundair onderwijs.

Samenleving

Net zoals gezondheid, is *Samenleving* ontegensprekelijk een belangrijk thema voor het welzijn in België (zie 3.5.1). De verschillende subthema's waaruit dat thema is samengesteld, worden hieronder één voor één geanalyseerd, met uitzondering van maatschappelijke organisatie (aan de hand van een variabele die het vertrouwen in instellingen meet), waarvoor geen significante impact werd waargenomen in de resultaten.

Het globaal leefkader wordt gemeten aan de hand van drie afzonderlijke variabelen (zie tabel 6). De eerste variabele maakt het mogelijk de globale tevredenheid met het leefkader te meten (op een schaal van 0 tot 10), terwijl de twee andere variabelen zich toespitsen op twee specifieke punten van het leefkader: veiligheid en inrichting van de openbare ruimte. Uit de analyse van de resultaten blijkt dat een stijging van één punt van de tevredenheid met het leefkader een positieve impact van een kwartpunt heeft op het welzijn. De resultaten van de andere twee variabelen zijn niet significant of hebben een quasi-nulimpact op het welzijn.

De persoonlijke en sociale relaties worden geanalyseerd aan de hand van vier variabelen. De eerste twee van die variabelen bestaan in evaluaties over de persoonlijke relaties (vrienden, kennissen, collega's, enz.) en het vertrouwen naar anderen toe. De resultaten tonen dat een stijging van één punt in de evaluatie van de persoonlijke relaties (op een schaal van 0 tot 10) en het vertrouwen naar anderen toe een positieve impact heeft op het welzijn. De waargenomen impact is evenwel aanzienlijk minder groot in het geval van de evaluatie van het vertrouwen naar anderen toe. Voor de andere twee variabelen die de persoonlijke en sociale relaties meten (Aanwezigheid van een vertrouweling(e), Hulp van anderen), tonen de resultaten dat ze geen significante impact hebben op het welzijn.

3.6. Conclusie en verdere werkzaamheden

Om de in dit rapport voorgestelde set aanvullende indicatoren naast het bbp aan te vullen, heeft het FPB zijn onderzoek naar de opbouw van relevante compositie indicatoren voor België voortgezet. De in dit rapport voorgestelde resultaten geven een gedetailleerde analyse van de determinanten van het welzijn van de huidige generaties (dimensie *Hier en nu*) voor België. Het gaat om de eerste resultaten van de werkzaamheden van het FPB rond de opbouw van een specifieke indicator voor België.

Uit de analyse van de resultaten blijkt duidelijk dat het inkomen zeker niet de enige determinant van het welzijn is. Algemeen genomen blijkt dat de variabelen die aan de basis liggen van de thema's *Gezondheid, Samenleving, Levensstandaard en armoede* en *Werk en vrije tijd* (voornamelijk het deel werk) ook belangrijke determinanten van het welzijn in België zijn.

Zo heeft een slechte gezondheidstoestand een aanzienlijke negatieve impact op het welzijn van de Belgen, wat bevestigt dat gezondheid een belangrijke determinant van het welzijn in België is. Wat de samenleving betreft, heeft een stijging van de tevredenheid over de persoonlijke relaties (vrienden, kennissen, collega's, enz.) en het globaal leefkader een positieve impact op het welzijn. Wat de levensstandaard betreft – en naast het inkomen – heeft ernstige materiële ontbering en het feit dat een persoon geen eigenaar is van zijn eigendom een aanzienlijke negatieve impact op het welzijn. Wat werk betreft, toont de analyse dat werkloos, gepensioneerd of permanent arbeidsongeschikt zijn (in vergelijking met een voltijdse betrekking) een negatieve impact heeft op het welzijn. Bovendien is die impact tweemaal zo groot voor het geval van permanente arbeidsongeschiktheid als in het geval van werkloosheid.

De door het FPB uitgevoerde analyse toont ook dat leeftijd, niet gehuwd (inclusief weduwe(naar)/gescheiden) zijn of alleenstaande zijn alle drie een negatieve impact op het welzijn in België hebben.

Die eerste resultaten maken het mogelijk een beter wetenschappelijk inzicht te krijgen in de belangrijkste determinanten van het welzijn in België en hun relatief belang. Het betreft dus een cruciale stap in het opstellen van een compositie indicator voor de dimensie *Hier en nu*. Er mag niettemin niet uit het oog worden verloren dat die resultaten afkomstig zijn van een analyse die uitgevoerd is aan de hand van één specifieke enquête (EU-SILC 2013), die slechts voor één jaar beschikbaar is (in dit geval 2013) en over de volledige steekproef. Die resultaten zullen dus in de toekomst moeten worden bevestigd, onder meer via de toekomstige EU-SILC-enquêtes (de volgende enquête is in 2018 voorzien). Bovendien toont de analyse van subgroepen (en dus van substeekproeven) binnen de enquête duidelijk dat niet alle determinanten van het welzijn een even belangrijke rol spelen naargelang van de bestudeerde subgroepen (studenten, werklozen, werknemers, jongeren, ouderen, enz.) Er moet dus bijzondere aandacht worden besteed aan die verschillende subgroepen om een beter inzicht te krijgen in de manier waarop ze van elkaar verschillen.

De resultaten van de toekomstige werkzaamheden van het FPB rond de compositie indicatoren voor de dimensie *Hier en nu* zullen voorgesteld worden in de toekomstige rapporten en in de *Working Papers* over dit onderwerp. Om coherent te blijven met het werkkader van dit rapport, zal het FPB zich in de toekomst ook toespitsen op de andere twee dimensies, namelijk de dimensies *Later* en *Elders*, meer bepaald aan de hand van de meest recente werkzaamheden over dit onderwerp.

4. Evolutie van de indicatoren

Dit hoofdstuk presenteert de evoluties van de 67 aanvullende indicatoren naast het bbp die in dit rapport worden voorgesteld. Die 67 indicatoren worden voorgesteld in evenveel paragrafen, onderverdeeld in dezelfde thema's en in dezelfde volgorde als in tabel 1. Elk van die paragrafen bevat een definitie van de indicator en een beschrijving van zijn evolutie.

Een figuur toont de evolutie van de indicator voor België. In die figuur wordt, voor zover mogelijk, ook de evolutie van de indicator voor de EU-28 of anders voor een geheel van relevante landen getoond. Als de gegevens beschikbaar zijn, bestrijken de indicatoren de periode vanaf 1990 tot het recentst beschikbare jaar, en dat met een jaarlijkse frequentie.

De gegevens van elke indicator zijn opgenomen in een tabel met enkele kerncijfers. Die tabel vermeldt onder andere de gemiddelde jaarlijkse groeivoet over de hele periode waarvoor gegevens beschikbaar zijn. Als er minstens tien gegevens zijn of als de indicator ten minste tot 2002 teruggaat en er minstens 5 gegevens zijn, wordt ook de gemiddelde jaarlijkse groeivoet voor de laatste vijf jaar weergegeven. Waar mogelijk toont die tabel ook een vergelijking voor het laatst beschikbare jaar tussen de niveaus van die indicator voor België en de EU-28, alsook voor de landen met het laagste en het hoogste niveau binnen de EU-28 of anders voor een geheel van relevante landen. De gegevens met betrekking tot die indicatoren zijn beschikbaar op de website www.indicators.be.

Als aan de indicator een doelstelling kan gekoppeld worden, wordt die eveneens vermeld en dan is het ook mogelijk de gewenste richting voor de evolutie van de indicator te bepalen. De doelstellingen komen uit de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling (BS, 2013); de wereldwijde duurzame-ontwikkelingsdoelstellingen aangenomen door de VN (*Sustainable development goals*; VN, 2015); de internationale overeenkomsten die door België geratificeerd werden, bijvoorbeeld in het kader van de Wereldgezondheidsorganisatie; Europese richtlijnen of strategieën, zoals de Europa 2020-strategie (EC, 2010); of Belgische teksten zoals het regeerakkoord (Federale regering, 2014) of het Nationaal Hervormingsprogramma (Federale regering, 2016). Als een keuze tussen verscheidene doelstellingen nodig was, ging de voorkeur naar de dichtst bij het Belgische niveau gelegen doelstellingen.

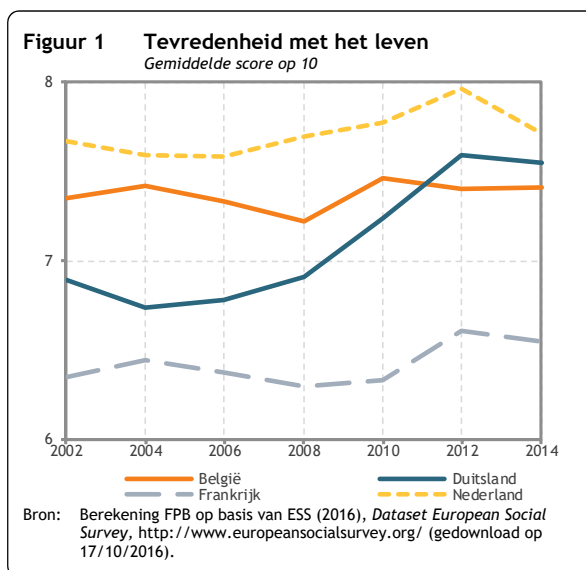
Waar relevant worden de indicatoren opgesplitst naar verschillende bevolkingscategorieën, onder andere volgens geslacht, inkomens- of opleidingsniveau of leeftijd. De getoonde opsplitsingen komen van de instellingen die de betrokken gegevens publiceren.

Een overzicht van de trends van de aanvullende indicatoren naast het bbp wordt gegeven in paragraaf 5.3.

4.1. Subjectief welzijn

Indicator 1. Tevredenheid met het leven

Thema	Subjectief welzijn	
Dimensies	Hier en nu	
Kerncijfers (gemiddelde score op 10)		
Begin van de periode	2002	7,4
Einde van de periode	2014	7,4
Minimum	2008	7,2
Maximum	2010	7,5
Gemiddelde jaarlijkse groei	2002-2014	+0,1 %
groei	2008-2014	+0,4 %
Vergelijking buurlanden, 2014 (gemiddelde score op 10)		
België		7,4
Duitsland		7,6
Frankrijk		6,6
Nederland		7,7

Definitie: de *tevreidenheid met het leven* is de gemiddelde score op basis van de antwoorden op de vraag uit de *European Social Survey* (ESS): "Alles bij elkaar genomen, hoe tevreden bent u vandaag de dag met uw leven over het algemeen?". De respondenten kunnen antwoorden op een schaal van 0 ("uiterst ontevreden") tot 10 ("uiterst tevreden"). Die vraag kwam telkens aan bod in de zeven tweejaarlijkse enquêtes van de ESS. Die indicator wordt uitgedrukt in een gemiddelde score op 10. Het FPB berekent de indicator met de gegevens van de ESS (2016).

Evolutie: volgens de ESS-enquête lag de indicator tevredenheid met het leven in 2014 in België op 7,4 (score op 10) en wijzigde die nauwelijks in de periode 2002-2014. De betrouwbaarheidsintervallen berekend voor deze indicator worden hernomen in punt 2.2.3.

De subjectieve aard van het type gestelde vragen voor deze indicator leidt ertoe dat vergelijkingen tussen landen weinig betekenis hebben. Het heeft meer betekenis om de evoluties te vergelijken. Vooral in Duitsland is de tevredenheid met het leven erop vooruitgegaan, terwijl het in de drie andere landen stabiel gebleven is.

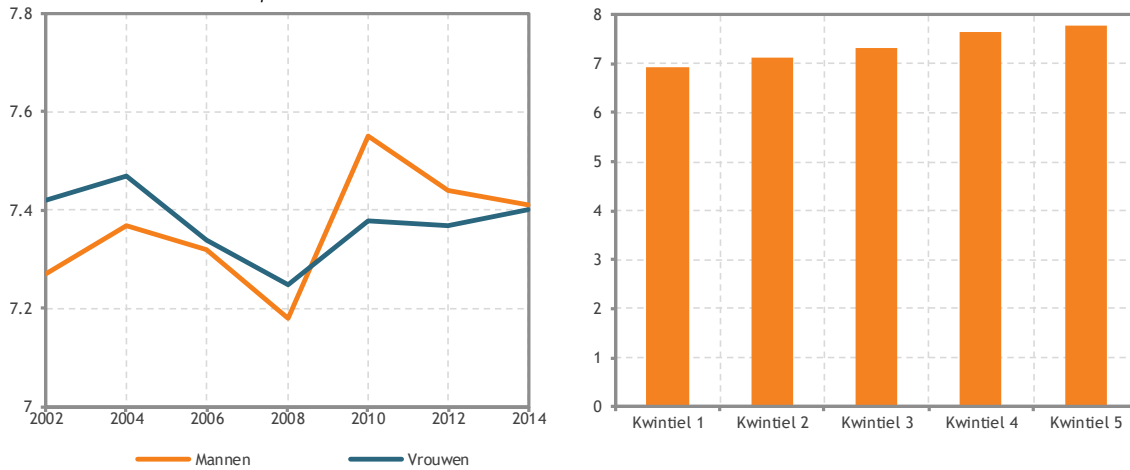
Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling stelt dat "een inclusieve maatschappij het welzijn van elke persoon wil bevorderen" (inleiding van de uitdaging "Een maatschappij die de sociale cohesie bevordert"). Om bij te dragen tot die doelstelling, beschouwt dit rapport dat de tevredenheid met het leven, als maatstaf voor het subjectieve welzijn van de burgers, niet mag dalen.

Opsplitsing volgens geslacht en inkomenscategorie

Deze indicator toont geen significante verschillen tussen mannen en vrouwen: in 2010 en 2012 waren mannen meer tevreden met het leven, in 2002, 2004 en 2008 waren de vrouwen meer tevreden. De verschillen zijn daarenboven minimaal. Het grootste verschil bedroeg slechts 0,2 punt (in 2010).

Er is een verband tussen het inkomen en de tevredenheid met het leven. De tevredenheid met het leven stijgt naarmate ze behoren tot een hoger inkomenskwintiel: 6,9 op 10 in het laagste inkomenskwintiel en 7,8 op 10 in het hoogste inkomenskwintiel, terwijl de gemiddelde tevredenheid bij alle inkomenskwintielen 7,4 op 10 bedroeg.

Figuur 2 Tevredenheid met het leven, volgens geslacht (links) en inkomenscategorie (2014, rechts)
Gemiddelde score op 10

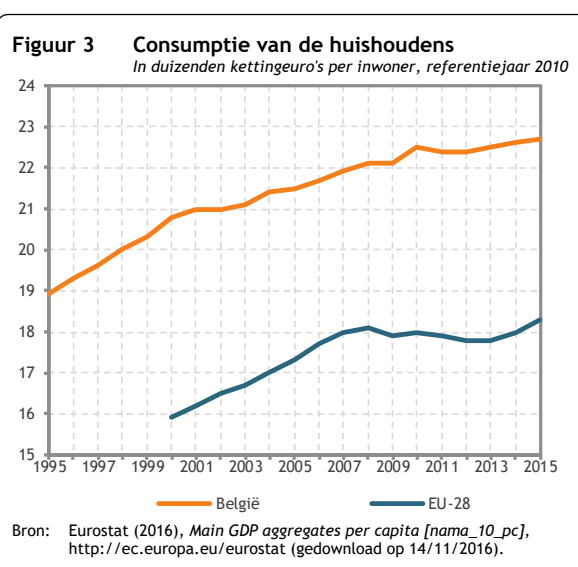

Bron: Berekening FPB op basis van ESS (2016), Dataset European Social Survey, <http://www.europeansocialsurvey.org/> (gedownload op 17/10/2016).

4.2. Levensstandaard en armoede

Indicator 2. Consumptie van de huishoudens

Thema	Levensstandaard en armoede	
Dimensies	Hier en nu	
Kerncijfers		
(in duizenden kettingeuro's per inwoner, referentiejaar 2010)		
Begin van de periode	1995	18,9
Einde van de periode	2015	22,7
Minimum	1995	18,9
Maximum	2015	22,7
Gemiddelde jaarlijkse groei	1995-2015	+0,9 %
voet	2010-2015	+0,2 %
Vergelijking EU-28, 2015		
(in duizenden kettingeuro's per inwoner, referentiejaar 2010)		
België		22,7
EU-28		18,3
EU-28 minimum: Bulgarije		4,2
EU-28 maximum: Luxemburg		34,0

Definitie: de consumptie van de huishoudens wordt gemeten aan de hand van het concept van effectieve consumptie dat verwijst naar alle goederen en diensten die werkelijk verbruikt werden. Het omvat zowel de verbruiksgoederen en de diensten die direct door de huishoudens worden aangekocht als de diensten die voor individuele consumptie door instellingen zonder winstoogmerk en door de regering (zoals gezondheid en opvoeding) worden geleverd. De consumptie wordt uitgedrukt in duizenden kettingeuro's (maakt het mogelijk om het verbruik te meten waarbij het effect van de prijsevoluties weggewist wordt). Om een vergelijking te maken tussen België en de Europese Unie (EU-28) op basis van een identiek referentiejaar (namelijk 2010), komen de gegevens van Eurostat (2016).

Evolutie: tussen 1995 en 2015 steeg de effectieve consumptie van de huishoudens per inwoner in België van iets minder dan 19.000 euro per inwoner tot ongeveer 22.000 euro. Tussen 2010 en 2015 bleef de indicator relatief stabiel rond 22.500 euro en groeide het sterkst tussen 1995 en 2000.

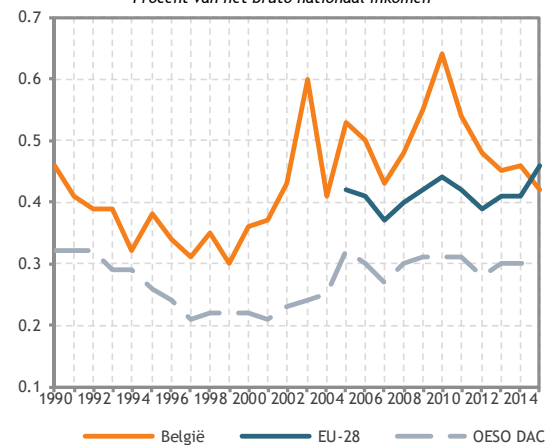
Door het niveau van de indicator in België en in de EU-28 te vergelijken, wordt duidelijk dat België boven het Europese gemiddelde ligt over heel de beschikbare periode (2000-2015). De evolutie van de indicator in België en in de EU-28 is in de geanalyseerde periode gelijkaardig, het Belgische verbruik was resistent tegen de financieel-economische crisis (2008) dan het gemiddelde verbruik van de EU-28.

Doelstelling: er is geen doelstelling over de consumptie van de huishoudens in België.

Indicator 3. Officiële ontwikkelingshulp

Thema	Levensstandaard en armoede	
Dimensies	Elders	
Kerncijfers (procent van het bruto nationaal inkomen)		
Begin van de periode	1990	0,46
Einde van de periode	2015	0,42
Minimum	1999	0,30
Maximum	2010	0,64
Gemiddelde jaarlijkse groei	1990-2015	-0,4 %
	2010-2015	-8,1 %
Vergelijking OESO DAC, 2015 (procent van het bruto nationaal inkomen)		
België		0,42
DAC		0,30
DAC minimum: Polen		0,10
DAC maximum: Zweden		1,41

Figuur 4 Officiële ontwikkelingshulp
Procent van het bruto nationaal inkomen

Bron: OECD (2016), *OECD.Stat, Theme: Development > Flows by Provider > Total flows by donor*, <http://stats.oecd.org/> en Eurostat (2016), *Official development assistance as share of gross national income (tsdgp100)*, <http://ec.europa.eu/eurostat> (gedownload op 28/11/2016).

Definitie: de officiële ontwikkelingshulp (*Official Development Assistance* of ODA) bestaat uit giften en leningen (met een giftelement van minstens 25 %) die de overheidssector verstrekt aan ontwikkelingslanden en die economische en sociale ontwikkeling als voornaamste doelstelling hebben. De ODA omvat zowel financiële stromen als de zogenaamde technische bijstand. Ook bepaalde bijdragen aan internationale instellingen behoren tot de ODA. Die indicator wordt uitgedrukt in procent van het bruto nationaal inkomen. De statistieken over ontwikkelingshulp worden opgesteld volgens de regels van het Comité voor Ontwikkelingshulp (*Development Assistance Committee, DAC*) van de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) en de gegevens komen dan ook van de OESO (2016) voor België en de DAC-landen en van Eurostat (2016) voor de EU-28.

Evolutie: in 2015 bedroeg de Belgische officiële ontwikkelingshulp 1,9 miljard US dollar of 0,42 % van het bruto nationaal inkomen (bni). Dat is iets minder dan de 0,46 % in 1990. Tijdens de jaren 1990 daalde de ODA, tot het dieptepunt van 0,30 % van het bni in 1999. Daarna werd de dalende trend omgebogen, weliswaar met aanzienlijke schommelingen van jaar tot jaar. De ODA bereikte in 2010 met 0,64 % zijn hoogste niveau, waarna die weer daalde. De norm van 0,7 % werd niet gehaald en gezien de moeilijke begrotingsomstandigheden lijkt die wettelijk vastgelegde doelstelling niet onmiddellijk bereikbaar.

In een verdeling van de DAC-landen in drie groepen behoort België in 2015 tot de middelmatig presterende groep en het scoort beter dan het DAC-gemiddelde. Zes landen bereikten de 0,7 %-doelstelling: Zweden, Noorwegen, Luxemburg, Denemarken, Nederland en het Verenigd Koninkrijk. De totale ODA van de DAC-landen bedroeg in dat jaar 131,6 miljard US dollar of 0,30 % van hun gezamenlijke bni. Meer dan de helft van de DAC-hulp is afkomstig van EU-landen: in 2015 was dat 56 % van het totaal. In absolute bedragen waren de Verenigde Staten de grootste donor, gevolgd door het Verenigd Koninkrijk, Duitsland, Japan en Frankrijk; België kwam op de vijftiende plaats. Sinds 1990 ligt de Belgische ODA in procent van het bni steeds hoger dan het DAC-gemiddelde. Behalve in 2015 scoorde België ook beter dan het gemiddelde van de EU-28.

Doelstelling: de duurzame-ontwikkelingsdoelen van de VN (SDG) bevatten een doel (nummer 17) over de middelen en het wereldwijde partnerschap om de doelen te realiseren. Tot die middelen behoort de financiering, gepreciseerd door onder meer de volgende subdoelstelling: "*Ontwikkelde landen dienen ten volle hun verbintenissen aangaande officiële ontwikkelingshulp te implementeren, waaronder ook de verbintenis van vele ontwikkelde landen om [daaraan] 0,7 % van het bruto nationaal inkomen te besteden*" (subdoelstelling 17.2).

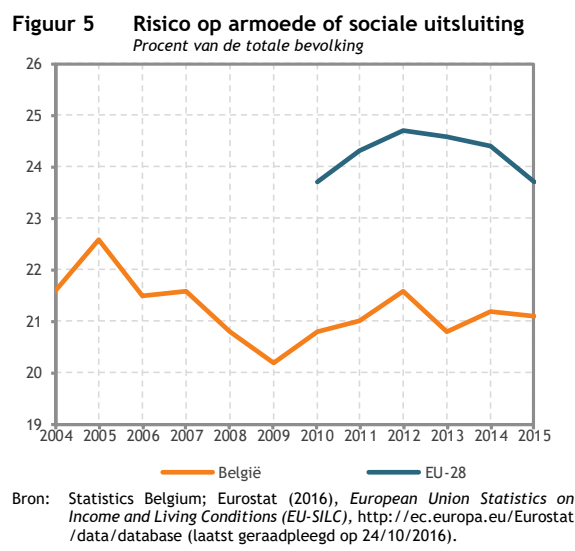
In België bevat de *wet van 19 maart 2013 betreffende de Belgische ontwikkelingssamenwerking* het volgende cijferdoel: "*De Belgische ontwikkelingssamenwerking [...] draagt bij aan het respect voor en de uitwerking van de internationale engagementen die België heeft aangegaan, met inbegrip van de kwantitatieve doelstelling om 0,7 % van het Bruto Nationaal Inkomen (BNI) te besteden aan Officiële ontwikkelingshulp*" (artikel 9)⁴.

Om in de richting van de doelstelling te gaan, moet de officiële ontwikkelingshulp stijgen.

⁴ BS (2013). *Wet van 19 maart 2013 betreffende de Belgische Ontwikkelingssamenwerking*. Belgisch Staatsblad 12/04/2013, pp.22563-22569.

Indicator 4. Risico op armoede of sociale uitsluiting

Thema	Levensstandaard en armoede	
Dimensies	Hier en nu	
Kerncijfers (procent van de totale bevolking)		
Begin van de periode	2004	21,6
Einde van de periode	2015	21,1
Minimum	2009	20,2
Maximum	2005	22,6
Gemiddelde jaarlijkse groei	2004-2015	-0,2 %
voet	2010-2015	+0,3 %
Vergelijking EU-28, 2015 (procent van de totale bevolking)		
België		21,1
EU-28		23,7
EU-28 minimum: Tsjechische Republiek		14,0
EU-28 maximum: Bulgarije		43,1

Definitie: het *aandeel personen met een risico op armoede of sociale uitsluiting* komt overeen met de verhouding van de som van het aantal personen dat tot minstens één van drie deelpopulaties behoort ten opzichte van de totale bevolking. Die deelpopulaties zijn de personen met een armoederisico, personen die leven in een huishouden met een zeer lage werkintensiteit en personen die leven in een situatie van ernstige materiële ontbering. De precieze definities van die deelpopulaties zijn vermeld bij respectievelijk indicatoren 5 t.e.m. 7.

De hier gebruikte gegevens over de personen met een risico op armoede of sociale uitsluiting zijn gebaseerd op de enquête *European Union Statistics on Income and Living Conditions (EU-SILC)*. Statistics Belgium organiseert in België deze binnen de EU geharmoniseerde enquête en stelt de resultaten ervan ter beschikking, onder meer aan Eurostat. De hier gebruikte gegevens komen van Eurostat (2016) dat gedetailleerde en vergelijkbare data voor de EU-lidstaten publiceert.

Evolutie: volgens de EU-SILC-enquête stijgt het aandeel personen met een risico op armoede of sociale uitsluiting van 21,6 % in 2004 tot 22,6 % in 2005. Daarna daalt het tot 20,2 % in 2009 en stijgt vervolgens tot 21,6 % in 2012. Dat aandeel daalt in 2013 daarna tot 20,8 % en stijgt ten slotte weer tot 21,1 % in 2015. Volgens de EU-SILC voor het jaar 2008 behoorden 2,19 miljoen personen in België tot die groep. Het recentste cijfer op basis van de EU-SILC 2015 is 2,34 miljoen personen. Hoewel rekening moet worden gehouden met het feit dat die enquêtegegevens schattingen zijn, kan worden vastgesteld dat sinds de financieel-economische crisis van 2008/2009 die indicator niet in de richting gaat van het hieronder toegelichte cijferdoel van 1,81 miljoen personen voor het jaar 2018⁵.

In de periode 2010-2015 scoort die indicator in België gemiddeld 3,2 procentpunt lager dan het gemiddelde van de EU-28. In de EU-28 steeg die indicator van 23,7 % in 2010 tot 24,7 % in 2012, waarna die

⁵ Federal Public Service Social Security (2016), *The Evolution of the Social Situation and Social Protection in Belgium: Increasing divergences: Monitoring the social situation in Belgium and the progress towards the social objectives and the priorities of the National Reform Programme*, Brussel, Federal Public Service Social Security, <http://socialsecurity.belgium.be/sites/default/files/analysis-social-situation-and-protection-belgium-2016-synthesis-en.pdf> (laatst geraadpleegd op 24/10/2016).

daalde tot 23,7 % in 2015. In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België in 2015 tot de middelmatig presterende groep en het scoort beter dan het Europese gemiddelde.

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstellingen: *"Iedereen zal beschikken over een inkomen uit arbeid, uit vermogen of afkomstig van sociale beschermingsstelsels en heeft toegang tot diensten van algemeen belang. Iedereen zal aldus gedurende alle fasen van zijn leven kunnen voorzien in alle behoeften om menswaardig te leven"* (doelstelling 2) en *"Onder meer via de herverdeling van de geproduceerde welvaart zal elke burger beschikken over middelen om de capaciteiten te ontwikkelen om een project te ondernemen dat zorgt voor sociale integratie"* (doelstelling 3).

De duurzame-ontwikkelingsdoelen van de VN (SDG) bevatten de volgende subdoelstellingen: *"Gelijke kansen verzekeren en ongelijkheden wegwerken, ook door het afvoeren van discriminerende wetten, beleidslijnen en praktijken en door het bevorderen van de geschikte wetgeving, beleidslijnen en acties in dit opzicht"* (subdoelstelling 10.3) en *"Tegen 2030 het aandeel mannen, vrouwen en kinderen van alle leeftijden die volgens de nationale definities in armoede leven in al haar dimensies, minstens tot de helft terugbrengen"* (subdoelstelling 1.2).

In navolging van de Europa2020-strategie die in de EU een vermindering beoogt van het aantal personen met een risico op armoede of sociale uitsluiting tussen 2008 en 2018 met 20 miljoen, heeft België zich geëngageerd die doelgroep te laten dalen van 2,19 miljoen personen in 2008 tot 1,81 miljoen personen in 2018. Dat komt overeen met een vermindering van 380.000 personen.

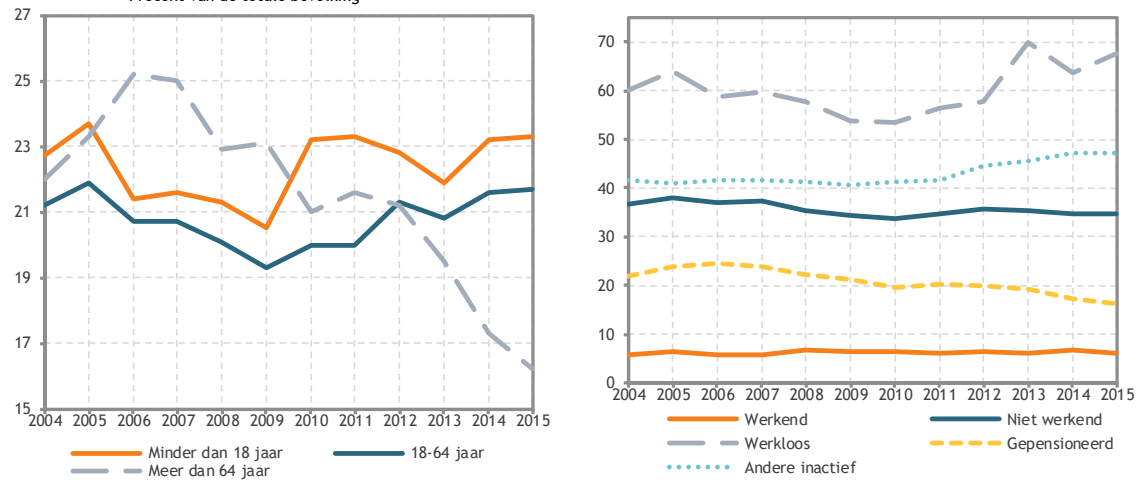
Om in de richting van die doelstellingen te gaan, moet het aandeel en het aantal personen met een risico op armoede of sociale uitsluiting dalen.

Opsplitsing volgens leeftijd, meest frequente activiteitsstatus en inkomenscategorie

Het aandeel ouderen met een risico op armoede of sociale uitsluiting daalde aanzienlijk van 22,0 % volgens de EU-SILC voor het jaar 2004 tot 16,2 % volgens de EU-SILC voor het jaar 2015. Voor de andere leeftijdscategorieën daalde die indicator slechts tot 2009 – het begin van de financieel-economische crisis – en steeg daarna tot 2015, waar het niveau van 2004 licht wordt overschreden.

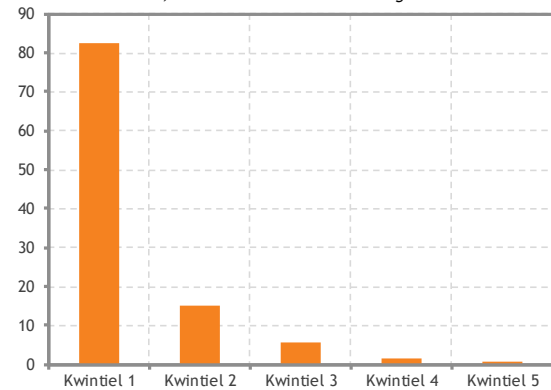
Voor elk jaar van de beschouwde periode is het aandeel personen met een risico op armoede of sociale uitsluiting steeds het hoogst bij, in dalende volgorde, werklozen, andere inactieven, niet-werkenden, gepensioneerden en werkenden. In de beschouwde periode daalt en stijgt respectievelijk het aandeel gepensioneerden en het aandeel andere inactieven met een risico op armoede of sociale uitsluiting. Het aandeel werklozen met een risico op armoede of sociale uitsluiting daalt van 60,2 % volgens de EU-SILC van 2004 tot 53,4 % volgens de EU-SILC van 2010 en steeg daarna tot 67,6 % volgens de EU-SILC van 2015.

Figuur 6 Personen met een risico op armoede of sociale uitsluiting, volgens leeftijd (links) en meest frequente activiteitsstatus van personen van 18 jaar of ouder (rechts)
 Procent van de totale bevolking

Bron: Statistics Belgium; Eurostat (2016), *European Union Statistics on Income and Living Conditions (EU-SILC)*, <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (laatst geraadpleegd op 24/10/2016).

Figuur 7 Risico op armoede of sociale uitsluiting, volgens inkomenscategorie
 2015, Procent van de totale bevolking

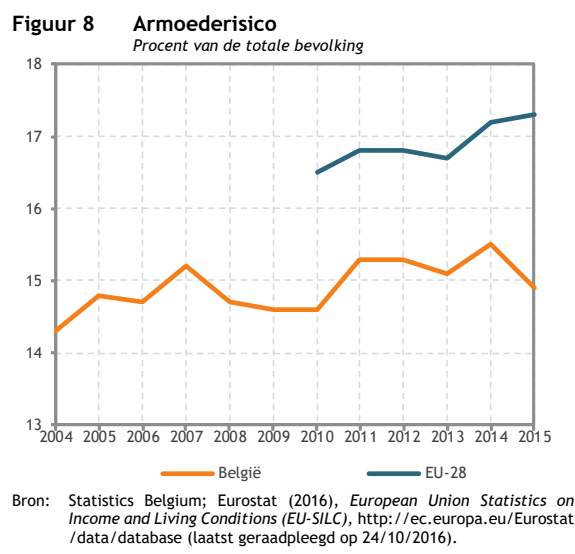

Bron: Statistics Belgium; Eurostat (2016), *European Union Statistics on Income and Living Conditions (EU-SILC)*, <http://ec.europa.eu/Eurostat/data/database> (laatst geraadpleegd op 24/10/2016).

Het aandeel van de bevolking met een risico op armoede of sociale uitsluiting daalt sterk naarmate het inkomenskwintiel stijgt. In 2015 behoorde 82,3 % van de bevolking in het laagste inkomenskwintiel tot die doelgroep. Voor de hogere inkomenskwintielen daalt het risico op armoede of sociale uitsluiting sterk. In het hoogste inkomenskwintiel loopt 0,8 % van de bevolking een risico op armoede of sociale uitsluiting. Gegevens voor de jaren 2004-2014 wijzen op een vergelijkbare tendens.

Indicator 5. Armoederisico

Thema	Levensstandaard en armoede	
Dimensies	Hier en nu	
Kerncijfers (procent van de totale bevolking)		
Begin van de periode	2004	14,3
Einde van de periode	2015	14,9
Minimum	2004	14,3
Maximum	2014	15,5
Gemiddelde jaarlijkse groei	2004-2015	+0,4 %
voet	2010-2015	+0,4 %
Vergelijking EU-28, 2015 (procent van de totale bevolking)		
België		14,9
EU-28		17,3
EU-28 minimum: Tsjechische Republiek		9,7
EU-28 maximum: Roemenië		25,4

Definitie: het aandeel van de bevolking met een armoederisico is gelijk aan de verhouding ten opzichte van de totale bevolking van het aantal personen waarvan het beschikbaar equivalent inkomen lager is dan 60 % van het nationaal mediaan equivalent beschikbaar inkomen. De hier gebruikte gegevens over de personen met een armoederisico zijn gebaseerd op de enquête *European Union Statistics on Income and Living Conditions* (EU-SILC), waarbij inkomensgegevens steeds betrekking hebben op het jaar dat voorafgaat aan het enquêtejaar. Statistics Belgium organiseert in België deze binnen de EU geharmoniseerde enquête en stelt de resultaten ervan ter beschikking, onder meer aan Eurostat. De hier gebruikte gegevens komen van Eurostat (2016) dat gedetailleerde en vergelijkbare data voor de EU-lidstaten publiceert.

Evolutie: volgens de EU-SILC-enquête van 2004 (inkomensjaar 2003) bedroeg het armoederisicopercentage in België 14,3 %. Daarna schommelde het steeds rond 15 %. Volgens de EU-SILC van 2015 (inkomensjaar 2014) was dit 14,9 %. Volgens die bron komt dat overeen met 1,65 miljoen personen. Het armoederisicopercentage in de EU-28 is hoger dan in België. Tussen 2010 en 2015 steeg het van 16,5 % tot 17,3 %. In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België in 2015 tot de middelmatig presterende groep en het scoort beter dan het Europese gemiddelde.

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: "Iedereen zal beschikken over een inkomen uit arbeid, uit vermogen of afkomstig van sociale beschermingsstelsels en heeft toegang tot diensten van algemeen belang. Iedereen zal aldus gedurende alle fasen van zijn leven kunnen voorzien in alle behoeften om menswaardig te leven" (doelstelling 2).

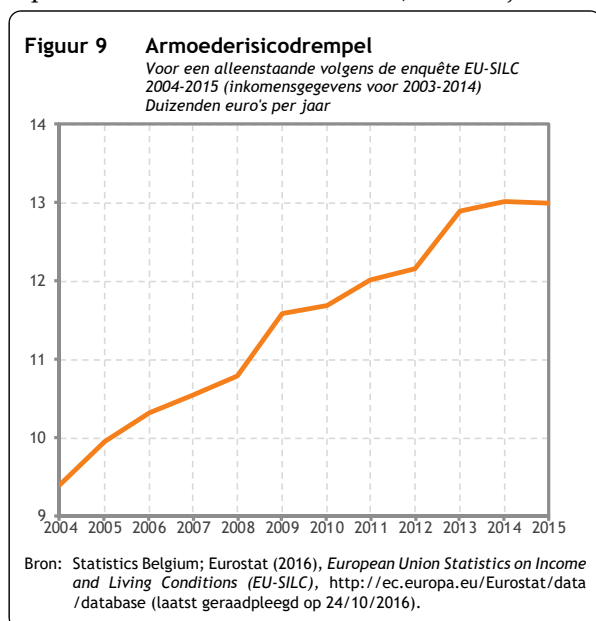
De duurzame-ontwikkelingsdoelen van de VN (SDG) bevatten de volgende subdoelstellingen: "Gelijke kansen verzekeren en ongelijkheden wegwerken, ook door het afvoeren van discriminerende wetten, beleidslijnen en praktijken en door het bevorderen van de geschikte wetgeving, beleidslijnen en acties in dit opzicht" (subdoelstelling 10.3); "Tegen 2030 het aandeel mannen, vrouwen en kinderen van alle leeftijden die volgens de nationale definities in armoede leven in al haar dimensies, minstens tot de helft terugbrengen" (subdoelstelling 1.2) en

"Tegen 2030 geleidelijk tot een inkomensstijging van de onderste 40 % van de bevolking komen tegen een ritme dat hoger ligt dan het nationale gemiddelde, en die stijging ook in stand houden" (subdoelstelling 10.1).

Personen met een armoederisico maken deel uit van de doelgroep waarvoor de Europa2020-strategie een verminderingdoelstelling heeft bepaald, de zgn. personen met een risico op armoede of sociale uitsluiting (zie indicator 5). De EU beoogt een vermindering van die doelgroep tussen 2008 en 2018 met 20 miljoen personen. Voor België vertaalt dat cijferdoel zich in een daling van 2,19 miljoen personen in 2008 tot 1,81 miljoen personen in 2018. Dat komt overeen met een daling van 380.000 personen.

Om in de richting van die doelstellingen te gaan, moet het aandeel en het aantal personen met een armoederisico dalen.

Het wordt aanbevolen het armoederisicopercentage samen met het niveau van de armoederisicodrempel te presenteren, zodat duidelijk is onder welke inkomensdrempel een persoon tot die groep behoort. De inkomensdrempel is hier gelijk aan 60 % van het nationaal mediaan equivalent beschikbaar inkomen. Dat inkomensconcept houdt rekening met de samenstelling van het gezin en de bijkomende schaalvoordelen door het huishoudeninkomen te delen door een equivalentiefactor (de zgn. gewijzigde equivalentieschaal van de OESO), waarbij een volwassene een factor heeft van 1, elke extra persoon

vanaf 14 jaar een factor van 0,5 en elke extra persoon jonger dan 14 jaar een factor van 0,3. Zoals eerder vermeld, meet de EU-SILC-enquête het armoederisicopercentage aan de hand van inkomensgegevens die betrekking hebben op het jaar dat voorafgaat aan het enquêtejaar.

De bijgevoegde figuur toont op basis van de beschikbare EU-SILC-enquêtes de evolutie van de armoederisicodrempel voor een alleenstaande persoon. Die drempel is gestegen van 9.405 euro per jaar op basis van de EU-SILC van 2004 (inkomensjaar 2003) tot 13.023 euro per jaar op basis van de EU-SILC van 2014 (inkomensjaar 2013). In 2015 daalde die drempel licht tot 12.993 euro.

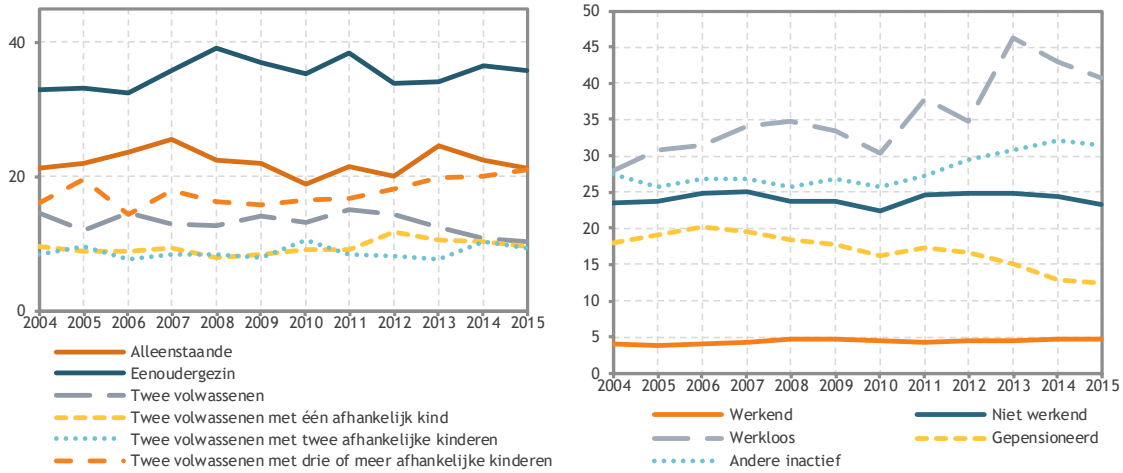
Opsplitsing volgens huishoudentype en meest frequente activiteitsstatus

Volgens de beschikbare EU-SILC-enquêtes (met inkomensgegevens van 2003 t.e.m. 2014) hebben eenoudergezinnen steeds het hoogste armoederisico, m.n. rond 35,4 %. Voor alleenstaanden en voor een huishouden met twee volwassenen met drie kinderen schommelt het armoederisicopercentage in de beschouwde periode rond respectievelijk 22,1 % en 17,7 %. Het armoederisico van de overige huishoudenscategorïen fluctueert in de beschouwde periode rond 10,4 %.

In de beschouwde periode is het aandeel personen met een armoederisico volgens de EU-SILC-enquête het hoogst bij werklozen; de andere groepen gerangschikt van hoger naar lager armoederisico zijn andere inactieven, niet-werkenden, gepensioneerden en werkenden. Het aandeel werklozen en andere

inactieven met een armoederisico stijgt volgens die bron in de beschouwde periode, terwijl dat van gepensioneerden daalt.

Figuur 10 Bevolking met een armoederisico, volgens huishoudentype (links) en meest frequente activiteitsstatus van personen van 18 jaar of ouder (rechts)
Procent van de totale bevolking

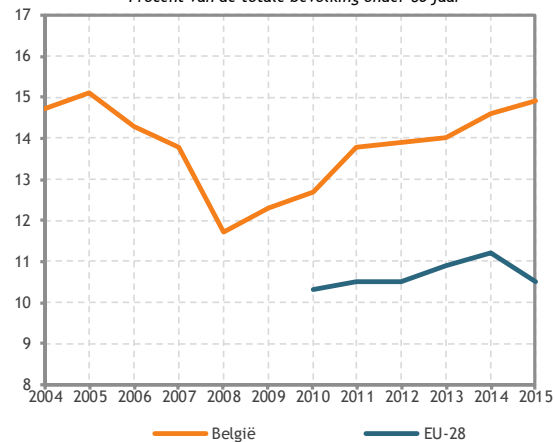

Bron: Statistics Belgium; Eurostat (2016), *European Union Statistics on Income and Living Conditions (EU-SILC)*, <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (laatst geraadpleegd op 24/10/2016).

Indicator 6. Zeer lage werkintensiteit

Thema	Levensstandaard en armoede	
Dimensies	Hier en nu	
Kerncijfers (procent van de totale bevolking onder 60 jaar)		
Begin van de periode	2004	14,7
Einde van de periode	2015	14,9
Minimum	2008	11,7
Maximum	2005	15,1
Gemiddelde jaarlijkse groei	2004-2015	+0,1 %
voet	2010-2015	+3,2 %
Vergelijking EU-28, 2015 (procent van de totale bevolking onder 60 jaar)		
België		14,9
EU-28		10,5
EU-28 minimum: Luxemburg		5,7
EU-28 maximum: Griekenland		16,8

Figuur 11 Zeer lage werkintensiteit
Procent van de totale bevolking onder 60 jaar

Bron: Statistics Belgium; Eurostat (2016), *European Union Statistics on Income and Living Conditions (EU-SILC)*, <http://ec.europa.eu/Eurostat/data/database> (laatst geraadpleegd op 24/10/2016).

Definitie: de *werkintensiteit van het huishouden* wordt bepaald als de verhouding tussen het aantal effectief gewerkte maanden in een jaar door de gezinsleden op actieve leeftijd (18-59 jaar met uitzondering van studenten tussen 18 en 24 jaar) en het totale aantal maanden dat die personen konden werken tijdens datzelfde jaar. Indien die verhouding maximaal 20 % is, dan behoren alle personen van het huishouden tot een huishouden met een *zeer lage werkintensiteit*. Huishoudens die uitsluitend bestaan uit kinderen, studenten jonger dan 25 jaar en/of personen van 60 jaar of ouder worden volledig uitgesloten van de berekening van de indicator. De hier gebruikte gegevens over de werkintensiteit zijn gebaseerd op de enquête *European Union Statistics on Income and Living Conditions (EU-SILC)*, waarbij gegevens over tewerkstelling steeds betrekking hebben op het jaar dat voorafgaat aan het enquêtejaar. Statistics Belgium organiseert in België deze binnen de EU geharmoniseerde enquête en stelt de resultaten ervan ter beschikking, onder meer aan Eurostat. De hier gebruikte gegevens komen van Eurostat (2016) dat gedetailleerde en vergelijkbare data voor de EU-lidstaten publiceert.

Evolutie: volgens de EU-SILC-enquête tussen 2004 en 2008 (met tewerkstellingsgegevens voor de periode 2004-2007) daalde het aandeel personen jonger dan 60 jaar dat leeft in een huishouden met een zeer lage werkintensiteit van 14,7 % tot 11,7 % en steeg daarna tot 14,9 % volgens de EU-SILC van 2015 (tewerkstellingsgegevens voor 2014).

Het gemiddelde aandeel personen dat leeft in een huishouden met een zeer lage werkintensiteit voor de EU-28 is lager dan de score voor België. Tussen 2010 en 2014 steeg die indicator in de EU-28 van 10,3 % tot 11,2 % en daalde daarna tot 10,5 % in 2015. In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België in 2015 tot de slechtst presterende groep.

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstellingen: *"Iedereen zal beschikken over een inkomen uit arbeid, uit vermogen of afkomstig van sociale beschermingsstelsels en heeft toegang tot diensten van algemeen belang. Iedereen zal aldus gedurende alle fasen van zijn leven kunnen voorzien in alle behoeften om menswaardig te leven"* (doelstelling 2), *"De arbeidsmarkt*

zal voor iedereen toegankelijk zijn en de actieve bevolking waardig werk aanbieden" (doelstelling 8), "Het werkgelegenheidsniveau zal zo hoog en stabiel mogelijk zijn en respecteert de principes van waardig werk. Iedereen op arbeidsleeftijd zal de mogelijkheid hebben betaald werk te vinden" (doelstelling 9) en "Het werkloosheidsniveau zal beperkt zijn tot de frictiewerkloosheid" (doelstelling 10).

De duurzame-ontwikkelingsdoelen van de VN (SDG) bevatten de volgende subdoelstellingen: "Gelijke kansen verzekeren en ongelijkheden wegwerken, ook door het afvoeren van discriminerende wetten, beleidslijnen en praktijken en door het bevorderen van de geschikte wetgeving, beleidslijnen en acties in dit opzicht" (subdoelstelling 10.3) en "Tegen 2030 het aandeel mannen, vrouwen en kinderen van alle leeftijden die volgens de nationale definities in armoede leven in al haar dimensies, minstens tot de helft terugbrengen" (subdoelstelling 1.2).

Personen die leven in een huishouden met een zeer lage werkintensiteit maken deel uit van de doelgroep waarvoor de Europa 2020-strategie een verminderingdoelstelling heeft bepaald, de zgn. personen met een risico op armoede of sociale uitsluiting (zie indicator 5). De EU beoogt een vermindering van die doelgroep tussen 2008 en 2018 met 20 miljoen personen. Voor België vertaalt dat cijferdoel zich in een daling van 2,19 miljoen personen in 2008 tot 1,81 miljoen personen in 2018. Dat komt overeen met een vermindering van 380.000 personen.

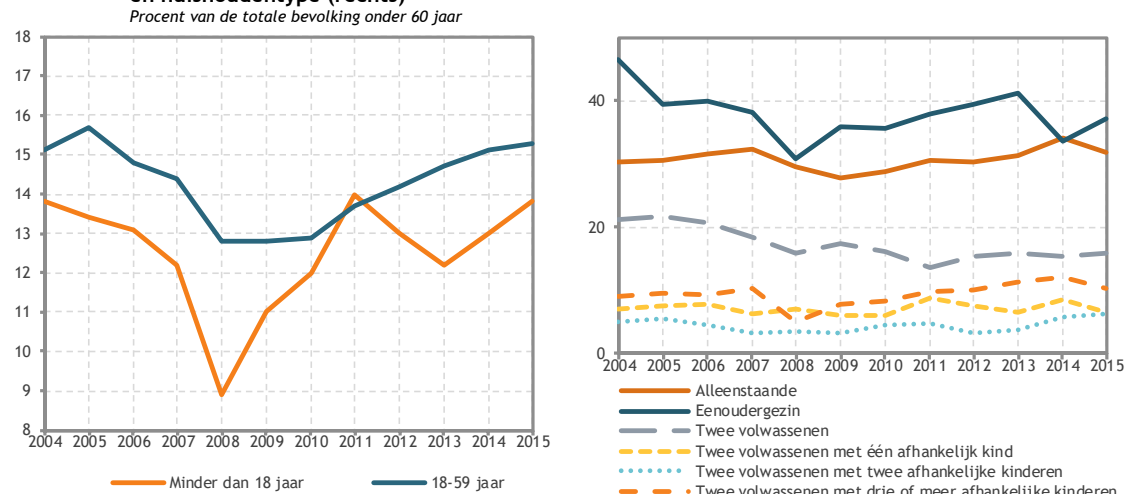
Om in de richting van die doelstellingen te gaan, moet het aandeel en het aantal personen dat leeft in een huishouden met een zeer lage werkintensiteit dalen.

Opsplitsing volgens leeftijd, huishoudentype en inkomenscategorie

Op basis van de enquêtes EU-SILC 2004-2015 (met tewerkstellingsgegevens van 2003 t.e.m. 2014) is het aandeel kinderen (jonger dan 18 jaar) dat leeft in een huishouden met een zeer lage werkintensiteit, m.u.v. de gegevens van de EU-SILC van 2011, steeds lager dan dat van 18-59-jarigen. Beide indicatoren volgen ook een vergelijkbaar patroon: een dalende trend volgens EU-SILC 2005-2008 en een stijging volgens EU-SILC 2009-2015. Het aandeel -18-jarigen en 18-59-jarigen dat leeft in een huishouden met een zeer lage werkintensiteit verschilt nauwelijks tussen de EU-SILC van 2004 en die van 2015.

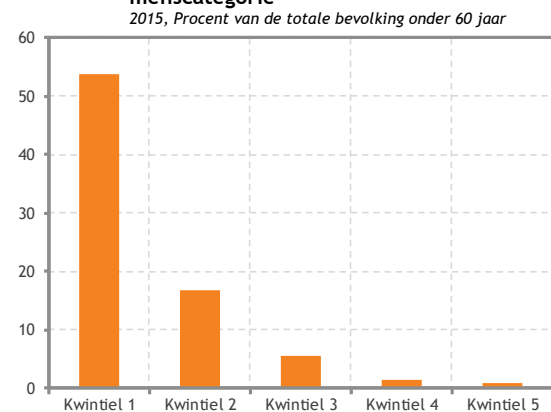
In de beschouwde periode is het aandeel personen dat leeft in een huishouden met een zeer lage werkintensiteit het hoogst bij eenoudergezinnen (rond 38 %) en alleenstaanden (rond 30,8 %). Bij eenoudergezinnen daalt dat aandeel eerst tot 30,7 % volgens de EU-SILC van 2008 (met tewerkstellingsgegevens van 2007) en stijgt daarna weer tot 41,1 % volgens de EU-SILC van 2013 (met tewerkstellingsgegevens van 2012). Op basis van de EU-SILC van 2015 (met tewerkstellingsgegevens van 2014) bedraagt dat aandeel 37,1 %. Voor de overige beschouwde huishoudentypes is het aandeel personen met een zeer lage werkintensiteit merkbaar lager, waarbij een dalende tendens kan worden vastgesteld voor huishoudens met twee volwassenen.

Figuur 12 Bevolking die leeft in een huishouden met een zeer lage werkintensiteit volgens leeftijd (links) en huishoudentype (rechts)

Bron: Statistics Belgium; Eurostat (2016), *European Union Statistics on Income and Living Conditions (EU-SILC)*, <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (laatst geraadpleegd op 24/10/2016).

Figuur 13 Zeer lage werkintensiteit, volgens inkomenscategorie

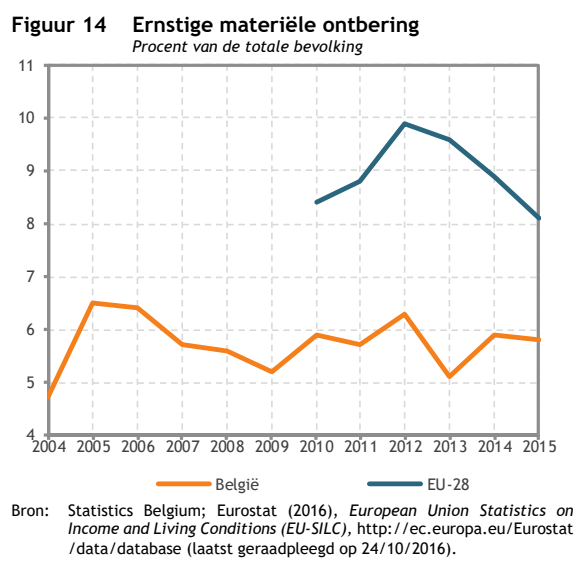

Bron: Statistics Belgium; Eurostat (2016), *European Union Statistics on Income and Living Conditions (EU-SILC)*, <http://ec.europa.eu/Eurostat/data/database> (laatst geraadpleegd op 24/10/2016).

Het aandeel personen jonger dan 60 jaar dat leeft in een huishouden met een zeer lage werkintensiteit daalt naarmate het inkomenskwintiel toeneemt. In 2015 leefde 53,7% van de bevolking in het laagste inkomenskwintiel in die situatie. Voor de hogere inkomenskwintielen daalt dat aandeel sterk. In het hoogste inkomenskwintiel leeft 0,9% in een huishouden met een zeer lage werkintensiteit. Gegevens voor de jaren 2004-2014 wijzen op een vergelijkbare tendens.

Indicator 7. Ernstige materiële ontbering

Thema	Levensstandaard en armoede	
Dimensies	Hier en nu	
Kerncijfers (procent van de totale bevolking)		
Begin van de periode	2004	4,7
Einde van de periode	2015	5,8
Minimum	2004	4,7
Maximum	2005	6,5
Gemiddelde jaarlijkse groei	2004-2015	+1,9 %
voet	2010-2015	-0,3 %
Vergelijking EU-28, 2015 (procent van de totale bevolking)		
België		5,8
EU-28		8,1
EU-28 minimum: Zweden		0,7
EU-28 maximum: Bulgarije		34,2

Definitie: een persoon bevindt zich in een situatie van *ernstige materiële ontbering* indien zijn huishouden geconfronteerd wordt met minstens vier van de volgende negen problemen: onverwachte kosten niet kunnen opvangen, niet om de andere dag een maaltijd met proteïnen kunnen eten, zijn huis niet adequaat kunnen verwarmen (wegens financiële redenen), zich niet één keer per jaar één week vakantie weg van thuis kunnen veroorloven, geen auto hebben (indien de persoon dat wenst), geen televisie hebben (indien de persoon dat wenst), geen telefoon hebben (indien de persoon dat wenst), geen wasmachine hebben (indien de persoon dat wenst) en ten slotte achterstallen hebben voor het aflossen van hypotheeklening, huur of facturen voor de diensten van openbaar nut. De hier gebruikte gegevens over materiële ontbering zijn gebaseerd op de enquête *European Union Statistics on Income and Living Conditions (EU-SILC)*. Personen die deelnemen aan deze enquête kunnen melden of zij op het ogenblik van enquêtering al dan niet geconfronteerd worden met die problemen. Statistics Belgium organiseert in België deze binnen de EU geharmoniseerde enquête en stelt de resultaten ervan ter beschikking, onder meer aan Eurostat. De hier gebruikte gegevens komen van Eurostat (2016) dat gedetailleerde en vergelijkbare data voor de EU-lidstaten publiceert.

Evolutie: volgens de EU-SILC-enquêtes is er geen duidelijke trend vast te stellen in het aandeel personen dat leeft in een huishouden met ernstige materiële ontbering⁶. Die indicator steeg van 4,7 % in 2004 tot 6,5 % in 2005, een stijging die waarschijnlijk beïnvloed wordt door een methodologische verandering in de EU-SILC-enquête over het item "zijn huis niet adequaat kunnen verwarmen (wegens financiële redenen)". Eveneens veranderde in 2008 de plaats van dat item in de SILC-vragenlijst, wat een invloed zou kunnen hebben op de vastgestelde tendens in de periode 2005-2015. Om die redenen lijkt het aangewezen de evolutie van die indicator vooral vanaf 2008 te beschouwen en niet over de volledige periode 2004-2015. In 2008 leefde 5,8 % van de bevolking in een situatie van ernstige materiële ontbering. In 2009 daalde die indicator tot 5,2 % en steeg daarna tot 6,3 % in 2012. Vervolgens daalde die indicator tot

⁶ Federal Public Service Social Security (2015). *The evolution of the social situation and social protection in Belgium*. <http://socialsecurity.fgov.be/docs/nl/nieuws-publicaties/20150505-rapport.pdf> (laatst geraadpleegd op 27/11/2015).

5,1 % in 2013 en steeg daarna weer tot 5,9 % in 2014. In 2015 leefde 5,8 % van de bevolking in een situatie van ernstige materiële ontbering.

Het aandeel personen in een situatie van ernstige materiële ontbering in België is lager dan in de EU-28. Tussen 2010 en 2012 steeg die indicator in de EU-28 van 8,4 % tot 9,9 %, waarna die daalde tot 8,1 % in 2015. In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België in 2015 tot de middelmatig presterende groep en het scoort beter dan het Europese gemiddelde.

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: *"Iedereen zal beschikken over een inkomen uit arbeid, uit vermogen of afkomstig van sociale beschermingsstelsels en heeft toegang tot diensten van algemeen belang. Iedereen zal aldus gedurende alle fasen van zijn leven kunnen voorzien in alle behoeften om menswaardig te leven"* (doelstelling 2).

De duurzame-ontwikkelingsdoelen van de VN (SDG) bevatten de volgende subdoelstellingen: *"Gelijke kansen verzekeren en ongelijkheden wegwerken, ook door het afvoeren van discriminerende wetten, beleidslijnen en praktijken en door het bevorderen van de geschikte wetgeving, beleidslijnen en acties in dit opzicht"* (subdoelstelling 10.3) en *"Tegen 2030 het aandeel mannen, vrouwen en kinderen van alle leeftijden die volgens de nationale definities in armoede leven in al haar dimensies, minstens tot de helft terugbrengen"* (subdoelstelling 1.2).

Personen die leven in een huishouden in situatie van ernstige materiële ontbering, maken deel uit van de doelgroep waarvoor de Europa2020-strategie een verminderingdoelstelling heeft bepaald, de zgn. personen met een risico op armoede of sociale uitsluiting (zie indicator 5). De EU beoogt een vermindering van die doelgroep tussen 2008 en 2018 met 20 miljoen personen. Voor België vertaalt dat cijferdoel zich in een daling van 2,19 miljoen personen in 2008 tot 1,81 miljoen personen in 2018. Dat komt overeen met een vermindering van 380.000 personen.

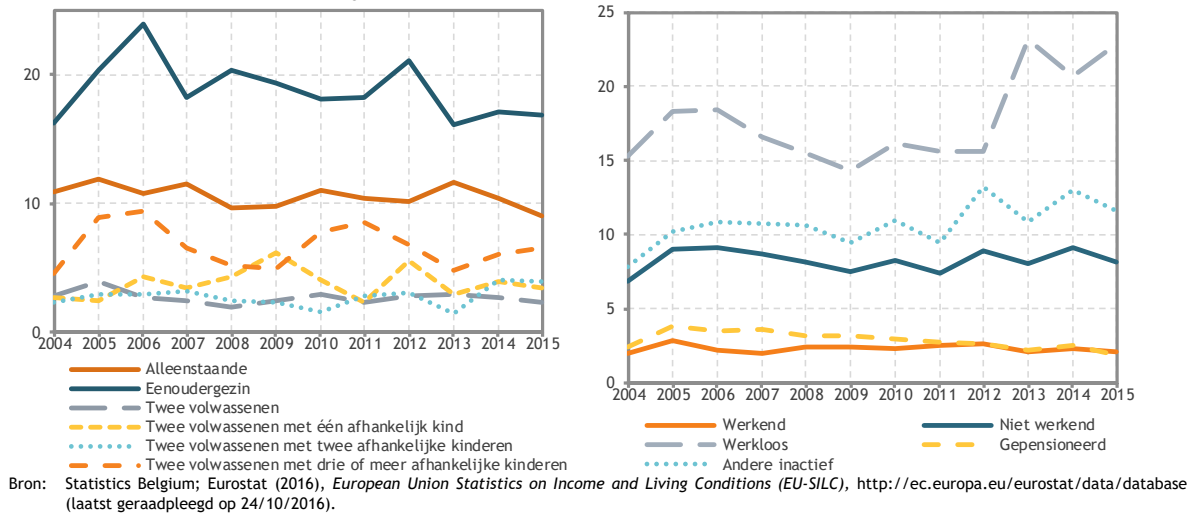
Om in de richting van deze doelstellingen te gaan, moet het aandeel en het aantal personen dat leeft in een huishouden met ernstige materiële ontbering dalen.

Opsplitsing volgens huishoudentype, meest frequente activiteitsstatus en inkomenscategorie

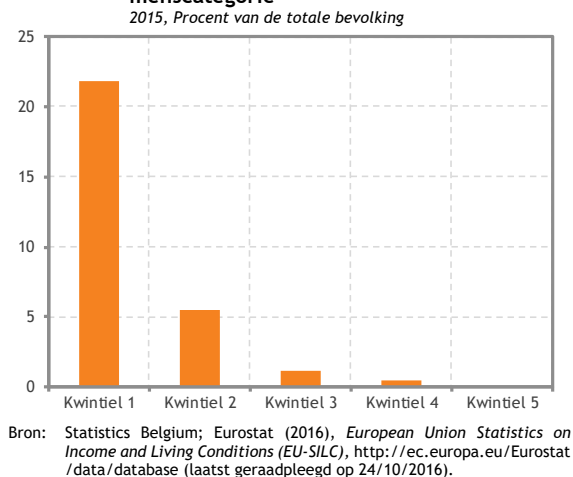
Van alle personen die behoren tot een eenoudergezin zijn er op basis van de EU-SILC-enquête tussen 2004 en 2015 gemiddeld 18,8 % die leven in een situatie van ernstige materiële ontbering. Voor alleenstaanden bedraagt dat aandeel 10,6 %. De materiële ontbering bij grotere huishoudens is aanzienlijk lager dan bij alleenstaanden, met uitzondering van huishoudens met twee volwassenen en drie afhankelijke kinderen in de jaren 2006 en 2011.

In de periode 2004-2015 is het aandeel personen die leven in een situatie van ernstige materiële ontbering hoger bij werklozen, andere inactieven en niet-werkenden. In 2015 bedroeg dat aandeel resp. 22,8 %, 11,6 % en 8,2 %. Bij werkenden en gepensioneerden is het aandeel personen die leven in een situatie van ernstige materiële ontbering zeer klein. In 2015 fluctueerde het aandeel van beide socio-economische categorieën rond 2 %.

Figuur 15 Ernstige materiële ontbering, volgens huishoudentype (links) en meest frequente activiteitsstatus van personen van 18 jaar of ouder (rechts)
 Procent van de totale bevolking

Figuur 16 Ernstige materiële ontbering, volgens inkomenscategorie

Het aandeel personen in een situatie van ernstige materiële ontbering daalt naarmate het inkomenskwintiel toeneemt. In 2015 leefde 21,8 % van de bevolking in het laagste inkomenskwintiel in een situatie van ernstige materiële ontbering. Voor de hogere inkomenskwintielen daalt dat aandeel sterk. In het hoogste inkomenskwintiel leeft niemand in een situatie van ernstige materiële ontbering. Gegevens voor de jaren 2004-2014 wijzen op een vergelijkbare tendens.

Indicator 8. Leefloners

Thema	Levensstandaard en armoede	
Dimensies	Hier en nu	
Kerncijfers (in duizenden personen)		
Begin van de periode	2003	74,1
Einde van de periode	2015	116,2
Minimum	2003	74,1
Maximum	2015	116,2
Gemiddelde jaarlijkse groei	2003-2015	+3,8 %
groei	2010-2015	+4,0 %

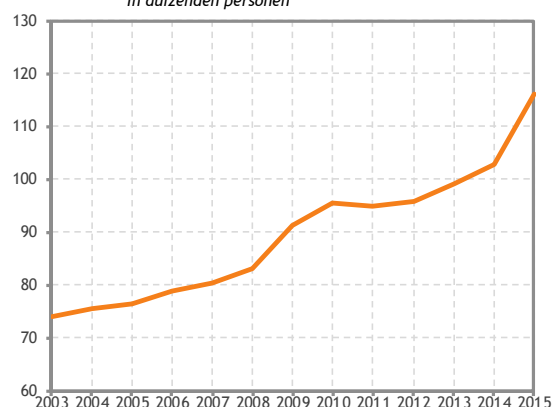
Definitie: het leefloon is het allerlaatste sociale vangnet om personen met onvoldoende bestaansmiddelen een minimaal inkomen te verschaffen dat hen in staat zou moeten stellen een menswaardig leven te leiden. Het leefloon kan worden toe-

gekend aan personen zonder (vervangings)inkomen of met een (vervangings)inkomen dat lager is dan het bedrag van het leefloon, die geen aanspraak kunnen maken op een ander (vervangings)inkomen op basis van Belgische of buitenlandse wetgeving, die gewoonlijk en bestendig op legale wijze in België verblijven en die, tenzij hun gezondheid of hun specifieke situatie het niet toelaten, bereid zijn om te werken. Personen onder 25 jaar dienen eveneens een contract te ondertekenen met een persoonlijk ontwikkeld project voor maatschappelijke integratie. De leeftijdsvoorwaarde is 18 jaar maar minderjarigen die ontvoegd zijn door het huwelijk, die minstens één kind ten laste hebben of die zwanger zijn, kunnen onder dezelfde voorwaarden een beroep doen op het leefloon. Afhankelijk van het onderzoek van de bestaansmiddelen van de aanvrager wordt een gedeeltelijk of volledig leefloon toegekend.

Het *leefloon* is sinds 1 oktober 2002 een onderdeel van het recht op maatschappelijke integratie (voordien het recht op het bestaansminimum). Het Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn (OCMW) van elke gemeente onderzoekt de bestaansmiddelen van de aanvrager en bepaalt in overleg met hem de meest gepaste hulp. Die hulp kan bestaan uit tewerkstelling, een gedeeltelijk of volledig leefloon, een geïndividualiseerd project voor maatschappelijke integratie of een combinatie van die hulpmiddelen. De indicator wordt uitgedrukt in duizenden personen en de gegevens komen van de Programmatorische federale overheidsdienst Maatschappelijke Integratie (2016).

Evolutie: tussen 2003 en 2008 steeg het gemiddelde maandelijkse aantal begunstigden van het leefloon gestaag van 74.098 tot 83.061. In de twee daaropvolgende jaren steeg dat aantal beduidend sneller tot 95.633 in 2010, wat allicht verklaard kan worden door de verslechtering van het socio-economisch klimaat door de financieel-economische crisis. Het gemiddelde maandelijkse aantal begunstigden van het leefloon stabiliseerde zich tot 2012 rond dat niveau en steeg daarna weer tot 102.654 in 2014. Een combinatie van structurele (o.m. arbeidsmarktpositie van risicogroepen) en conjuncturele factoren (de financieel-economische crisis van 2008) ligt mee aan de basis van de globaal stijgende trend⁷. In 2015 steeg

Figuur 17 Leefloners
Gemiddeld maandelijks aantal begunstigden
In duizenden personen

Bron: Berekening FPB op basis van POD MI (2016), *Leefloon*, Statistisch verslag Nummer 16 - September 2016, POD Maatschappelijke Integratie, Armoedebestrijding, Sociale Economie en Grootstedenbeleid.

⁷ POD MI (2015), *Leefloon*, Statistisch rapport / Nummer 12 - September 2015, Programmatorische federale overheidsdienst Maatschappelijke Integratie.

dat aantal sterk tot 116.149 personen. Naast de bovenvermelde factoren draagt de beperking in de tijd van het recht op een professionele inschakelingsuitkering, ingegaan op 1 januari 2015, en de stijging van het aantal erkende vluchtelingen bij tot die sterke toename⁸.

Er zijn binnen de EU geen geharmoniseerde gegevens beschikbaar over dat type bijstandsuitkering.

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstellingen: *"Iedereen zal beschikken over een inkomen uit arbeid, uit vermogen of afkomstig van sociale beschermingsstelsels en heeft toegang tot diensten van algemeen belang. Iedereen zal aldus gedurende alle fasen van zijn leven kunnen voorzien in alle behoeften om menswaardig te leven"* (doelstelling 2) en *"Onder meer via de herverdeling van de geproduceerde welvaart zal elke burger beschikken over middelen om de capaciteiten te ontwikkelen om een project te ondernemen dat zorgt voor sociale integratie"* (doelstelling 3). Om bij te dragen tot die doelstellingen en omdat socialebijstandsregelingen zoals het leefloon een residueel karakter hebben, moet het aantal begunstigden van het leefloon dalen.

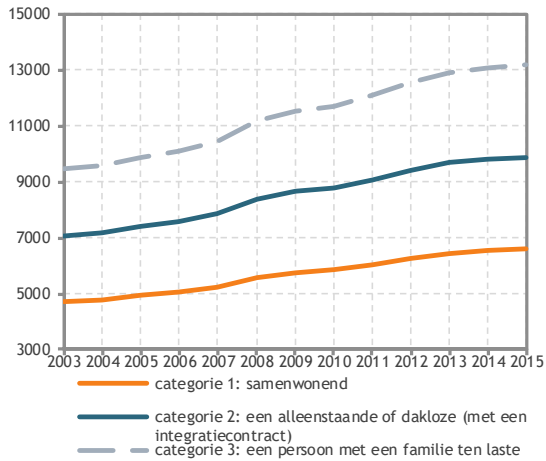
Het federaal regeerakkoord van oktober 2014 heeft het volgende bepaald m.b.t. socialebijstandsuitkeringen, zoals het leefloon: *"De regering verhoogt geleidelijk de minimum sociale zekerheidsuitkeringen en de sociale bijstandsuitkeringen tot het niveau van de Europese armoededrempel. Hierbij wordt prioriteit gegeven aan de uitkeringen voor personen met het hoogste armoederisico. De sociale voordelen die met sommige sociale uitkeringen gepaard gaan, zullen worden meegeteld in de vergelijking met de Europese armoedenorm"*⁹. In dit rapport wordt aangenomen dat die doelstelling een invloed zal hebben op de evolutie van het armoederisico (zie indicator 6), waarvan eerder is vermeld dat het moet dalen om in de richting van de doelstellingen te gaan.

Er bestaan drie categorieën van gerechtigden op het leefloon met elk een specifiek bedrag, dat afhankelijk van het bestaansmiddelenonderzoek door het OCMW al dan niet volledig wordt toegekend. Die categorieën zijn een samenwonende persoon (categorie 1), een alleenstaande of dakloze met wie een integratiecontract werd gesloten (categorie 2) en een persoon met een familie ten laste, m.n. de echtgenoot of levenspartner, het ongehuwd minderjarig kind of meerdere kinderen onder wie minstens één ongehuwd minderjarig kind (categorie 3).

⁸ POD MI (2016), *Leefloon*, Statistisch verslag Nummer 16 – September 2016, POD Maatschappelijke integratie, armoedebestrijding, Sociale economie en Grootstedenbeleid., pp. 11-12.

⁹ Federale Regering (2014), *Federaal regeerakkoord, 9 oktober 2014*, <http://www.dekamer.be/FLWB/PDF/54/0020/54K0020001.pdf> (laatst geraadpleegd op 30/11/2015).

Figuur 18 Leefloonbedrag op jaarbasis per categorie
In euro's

Bron: Berekening FPB op basis van POD MI (2016), *Leefloon*, Statistisch verslag Nummer 16 - September 2016, POD Maatschappelijke Integratie, Armoedebestrijding, Sociale Economie en Grootstedenbeleid.

De figuur hiernaast vermeldt in lopende prijzen de evolutie van de leefloonbedragen op jaarbasis per categorie. Tussen 2003 en 2015 steeg dat bedrag voor categorie 1 van 4.724 euro tot 6.583 euro. Voor categorie 3 zijn die bedragen exact het dubbele. Het leefloonbedrag op jaarbasis voor categorie 2 steeg van 7.086 euro in 2003 tot 9.873 euro in 2015.

Indicator 9. Overmatige schuldenlast van de gezinnen

Thema	Levensstandaard en armoede	
Dimensies	Hier en nu	
Kerncijfers (in duizenden personen)		
Begin van de periode	2007	57,0
Einde van de periode	2015	97,4
Minimum	2007	57,0
Maximum	2015	97,4
Gemiddelde jaarlijkse groei	2007-2015	+6,9 %
voet	2010-2015	+5,0 %

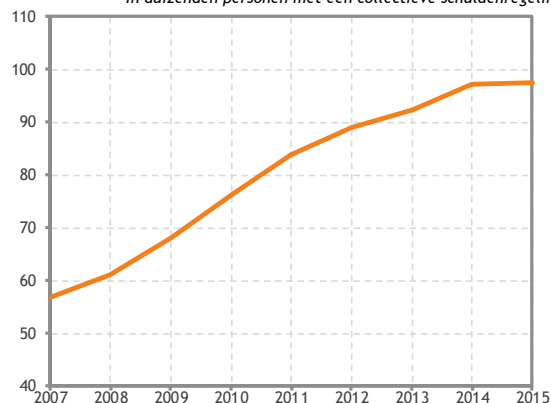
Definitie: personen die geconfronteerd worden met *overmatige schuldenlast* of ernstige financiële moeilijkheden kunnen een beroep doen op de gerechtelijke procedure van collectieve schuldenregeling. Een schuldbemiddelaar zal in het kader van die procedure een aanzuiveringsplan van alle uitstaande schulden opstellen en het maandbedrag bepalen dat de betrokkene nodig heeft voor zijn lopende uitgaven. Dat bedrag moet voldoende zijn om een menswaardig bestaan te leiden en kan niet lager liggen dan het leefloonbedrag op maandbasis. De Centrale voor kredieten aan particulieren (CKP) centraliseert in België bepaalde gegevens over het aantal lopende collectieve schuldenregelingen. Die indicator wordt uitgedrukt in duizenden personen en de gegevens komen van de Nationale Bank van België (2016).

Evolutie: het aantal personen met een collectieve schuldenregeling steeg onafgebroken van 56.952 in 2007 tot 97.363 in 2015. Er moet worden benadrukt dat de problematiek van overmatige schuldenlast complex is. Er kunnen immers achterstallen zijn op meerdere kredieten. Bovendien kunnen ook personen met niet-kredietgerelateerde schulden (zoals fiscale schulden of betalingsmoeilijkheden met facturen i.v.m. gezondheidszorg, energie, telefoon of huur) een beroep doen op een collectieve schuldenregeling¹⁰.

Door verschillen in wetgeving zijn er binnen de EU geen geharmoniseerde gegevens beschikbaar over dat type regeling voor personen met overmatige schuldenlast.

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: "Iedereen zal beschikken over een inkomen uit arbeid, uit vermogen of afkomstig van sociale beschermingsstelsels en heeft toegang tot diensten van algemeen belang. Iedereen zal aldus gedurende alle fasen van zijn leven kunnen voorzien in alle behoeften om menswaardig te leven" (doelstelling 2). De procedure van collectieve schuldenregeling voorziet dat het maandbedrag dat de betrokkene nodig heeft voor zijn lopende uitgaven voldoende moet zijn om een menswaardig bestaan te leiden en niet lager mag liggen dan het leefloonbedrag. Omdat de procedure van collectieve schuldenregeling specifiek gericht is op personen die door hun overmatige schulden in een situatie dreigen terecht te komen die het hen onmogelijk maken een menswaardig te leven, wordt in dit rapport een daling van het aantal personen met een collectieve schuldenregeling als impliciete doelstelling beschouwd die aansluit bij bovenvermelde doelstelling van de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling.

Figuur 19 Overmatige schuldenlast van de gezinnen
In duizenden personen met een collectieve schuldenregeling

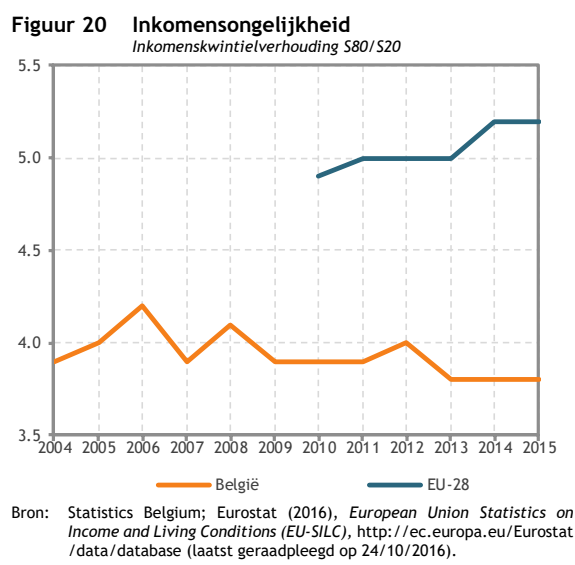

Bron: NBB (2014-2015), Centrale voor kredieten aan particulieren, Statistieken 2014-2015, Brussel: Nationale Bank van België en Rechtstreekse mededeling voor de gegevens 2007-2009 (8/5/2015).

¹⁰ NBB (2015), Centrale voor kredieten aan particulieren, Statistieken 2015, Brussel: Nationale Bank van België.

Indicator 10. Inkomensongelijkheid

Thema	Levensstandaard en armoede	
Dimensies	Hier en nu	
Kerncijfers (inkomenskwaatilverhouding S80/S20)		
Begin van de periode	2004	3,9
Einde van de periode	2015	3,8
Minimum	2013 - 2015	3,8
Maximum	2006	4,2
Gemiddelde jaarlijkse groei	2004-2015	-0,2 %
voet	2010-2015	-0,5 %
Vergelijking EU-28, 2015 (inkomenskwaatilverhouding S80/S20)		
België		3,8
EU-28		5,2
EU-28 minimum: Tsjechische Republiek		3,5
EU-28 maximum: Roemenië		8,3

Definitie: de *inkomenskwaatilverhouding* van de bevolking is een maatstaf van inkomensongelijkheid. Het is de verhouding van het totale beschikbaar equivalent inkomen (dat rekening houdt met de omvang en de samenstelling van het gezin volgens de zgn. gewijzigde OESO-equivalentieschaal, waarbij een volwassene een factor heeft van 1, elke extra persoon vanaf 14 jaar een factor van 0,5 en elke extra persoon jonger dan 14 jaar een factor van 0,3) van de 20 % personen met het hoogste inkomen ten opzichte van het totale beschikbaar equivalent inkomen van de 20 % personen met het laagste inkomen. De hier gebruikte inkomensgegevens zijn gebaseerd op de enquête *European Union Statistics on Income and Living Conditions* (EU-SILC). De inkomensgegevens hebben steeds betrekking op het jaar dat voorafgaat aan het enquêtejaar. Statistics Belgium organiseert in België deze binnen de EU geharmoniseerde enquête en stelt de resultaten ervan ter beschikking, onder meer aan Eurostat. De hier gebruikte gegevens komen van Eurostat (2016) dat gedetailleerde en vergelijkbare data voor de EU-lidstaten publiceert.

Evolutie: volgens de EU-SILC-enquêtes fluctueert de inkomenskwaatilverhouding rond 3,9 in de periode 2004-2015. Die indicator is relatief stabiel: in 2004 bedraagt die 3,9 en sinds 2013 is de inkomenskwaatilverhouding gelijk aan 3,8. Dat betekent dat de inkomensongelijkheid in België in die periode globaal genomen stabiel is gebleven¹¹. De inkomensongelijkheid in de EU-28 situeert zich op een hoger niveau dan in België. Bovendien steeg de inkomensongelijkheid in de EU-28 van 4,9 in 2010 tot 5,2 in 2015 en blijkt dat de inkomensongelijkheid in bijna de helft van de lidstaten is toegenomen, dit in tegenstelling tot België waar de indicator relatief stabiel bleef¹². In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België in 2015 tot de best presterende groep.

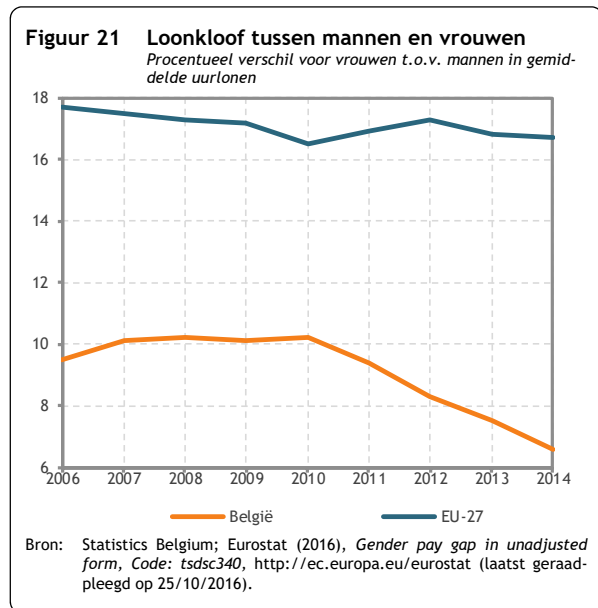
¹¹ Federal Public Service Social Security (2016), *The Evolution of the Social Situation and Social Protection in Belgium: Increasing divergences: Monitoring the social situation in Belgium and the progress towards the social objectives and the priorities of the National Reform Programme*, Brussel, Federal Public Service Social Security, <http://socialsecurity.belgium.be/sites/default/files/analysis-social-situation-and-protection-belgium-2016-synthesis-en.pdf> (laatst geraadpleegd op 24/10/2016).

¹² EU (2016), *Social Protection Committee Annual Report 2016*, <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=en&pubId=7936&visible=0&preview=cHJldkVtcGxQb3J0YWwhMjAxMjAyMTVwcmV2aWV3> (laatst geraadpleegd op 3/11/2016).

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling stelt dat *"Aan-gezien een inclusieve maatschappij het welzijn van elke persoon wil bevorderen, zal het essentieel zijn om armoede en sociale ongelijkheden te bestrijden"* (inleiding van de uitdaging *"Een maatschappij die de sociale cohesie bevordert"*). De duurzame-ontwikkelingsdoelen van de VN (SDG) bevatten het volgende doel en subdoelstelling: *"Bring ongelijkheid in en tussen landen terug"* (doel 10) en *"Beleid voeren dat geleidelijk tot een grotere gelijkheid leidt, in het bijzonder inzake fiscaliteit, lonen en sociale bescherming"* (subdoelstelling 10.4). Omdat de inkomensongelijkheid in België in vergelijking met de andere EU-lidstaten laag is en bovendien stabiel is gebleven, gaat het rapport ervan uit dat, om bij te dragen tot de uitdaging van de Federale beleidsvisie en de SDG-subdoelstelling, de inkomenskwintielverhouding, als maatstaf voor inkomensongelijkheid, niet mag stijgen.

Indicator 11. Loonkloof tussen mannen en vrouwen

Thema	Levensstandaard en armoede	
Dimensies	Hier en nu	
Kerncijfers (procentueel verschil voor vrouwen t.o.v. mannen)		
Begin van de periode	2006	9,5
Einde van de periode	2014	6,6
Minimum	2014	6,6
Maximum	2008 en 2010	10,2
Gemiddelde jaarlijkse groei	2006-2014	-4,5 %
voet	2009-2014	-8,2 %
Vergelijking EU-27, 2014 (procentueel verschil voor vrouwen t.o.v. mannen)		
België		6,6
EU-27		16,7
EU-27 minimum: Roemenië		4,5
EU-27 maximum: Estland		28,1

Definitie: de *loonkloof* is het verschil tussen de gemiddelde uurlonen van vrouwen en van mannen, uitgedrukt in procent van het gemiddelde uurloon van mannen. De hier gebruikte gegevens zijn gebaseerd op de Europese loonenquête. Statistics Belgium organiseert in België deze binnen de EU geharmoniseerde enquête en stelt de resultaten ervan ter beschikking, onder meer aan Eurostat. De hier gebruikte gegevens komen van Eurostat (2016) dat gedetailleerde en vergelijkbare data voor de EU-lidstaten publiceert.

Evolutie: het verschil tussen de uurlonen van vrouwen en mannen is duidelijk gedaald sinds 2010, van 10,2 % in 2010 tot 6,6 % in 2014.

De loonkloof ligt in België onder de gemiddelde Europese loonkloof (EU-27: 16,7 %). Het verschil stijgt van 8,2 procentpunt in 2006 tot 10,1 procentpunt in 2014. In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België in 2014 tot de best presterende groep.

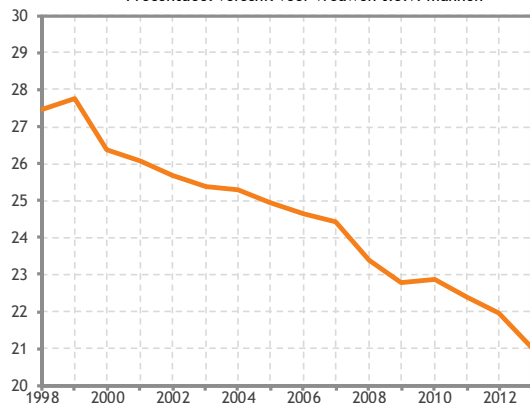
Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: "*Vrouwen en mannen zullen hun rechten gelijk uitoefenen. Zij zullen kunnen bijdragen tot alle aspecten van de ontwikkeling van de samenleving en de verbetering van de levensomstandigheden zonder onderscheid, uitsluiting of beperking op grond van hun geslacht*" (doelstelling 1). Om bij te dragen tot die doelstelling moet het jaarlijks verschil in brutolonen tussen mannen en vrouwen dalen.

De indicator die het verschil in bruto-uurlonen meet, moet vergeleken worden met de indicator die het verschil in jaarlonen tussen mannen en vrouwen meet. Ook de jaarlonen van vrouwen liggen gemiddeld lager dan die van mannen. Dat verschil is minder groot voor het uurloon dan voor het jaarloon, wat verklaard kan worden door het groter aandeel vrouwen dat deeltijds werkt en voor wie een equivalent uurloon geen equivalent inkomen oplevert op jaarbasis. "*Het is belangrijk om beide cijfers weer te geven, omdat de ongelijke verdeling in arbeidsduur niet genderneutraal is. Het feit dat vrouwen vaker deeltijds werken*

dan mannen maakt juist een groot deel uit van de ongelijkheid op de arbeidsmarkt. Het hangt samen met de ongelijke verdeling van zorgtaken, maar ook met stereotiepe verwachtingen op de arbeidsmarkt zelf en met de segregatie: heel wat beroepen waarin veel vrouwen tewerkgesteld zijn, zijn georganiseerd in de richting van deeltijds werk, zoals bijvoorbeeld de distributie, of de schoonmaak¹³.

Figuur 22 Loonkloof tussen mannen en vrouwen in jaarlonen

Procentueel verschil voor vrouwen t.o.v. mannen

Bron: Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen, FOD Werkgelegenheid, Arbeid en Sociaal Overleg, FOD Economie, Federaal Planbureau (2016), *De loonkloof tussen vrouwen en mannen in België - Rapport 2016*, http://statbel.fgov.be/nl/binaries/De%20loonkloof%20tussen%20vrouwen%20en%20mannen%20in%20Belgi%C3%AB%20rapport%202016_tcm325-278957.pdf.

Het verschil in jaarlonen tussen mannen en vrouwen daalde tussen 1998 en 2013 met 6,4 procentpunt van 27,4 tot 21,0 %.

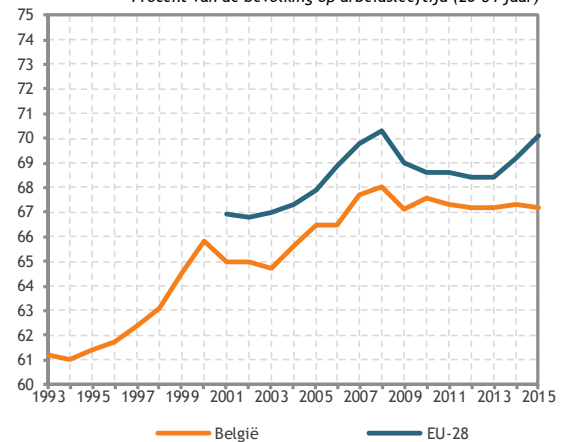
¹³ IGVM (2014), *De loonkloof tussen vrouwen en mannen in België - Rapport 2015*, Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen <http://igvm-iefh.belgium.be> (laatst geraadpleegd op 26/11/2015).

4.3. Werk en vrije tijd

Indicator 12. Werkgelegenheidsgraad

Thema	Werk en vrije tijd	
Dimensies	Hier en nu	
Kerncijfers (procent van de bevolking op arbeidsleeftijd)		
Begin van de periode	1993	61,2
Einde van de periode	2015	67,2
Minimum	1994	61,0
Maximum	2008	68,0
Gemiddelde jaarlijkse groei	1993-2015	+0,4 %
groei	2010-2015	-0,1 %
Vergelijking EU-28, 2015 (procent van de bevolking op arbeidsleeftijd)		
België		67,2
EU-28		70,1
EU-28 minimum: Griekenland		64,5
EU-28 maximum: Zweden		85,6

Figuur 23 Werkgelegenheidsgraad
Procent van de bevolking op arbeidsleeftijd (20-64-jar)

Bron: Statistics Belgium; Eurostat (2016), *European Union Labour Force Survey (EU LFS)*, <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (laatst geraadpleegd op 24/10/2016).

Definitie: de *werkgelegenheidsgraad* is het aandeel van de werkende beroepsbevolking in de bevolking op arbeidsleeftijd. De werkende beroepsbevolking is gelijk aan het aantal personen in de leeftijdscategorie 20 tot 64 jaar die ten minste één uur hebben gewerkt gedurende de referentieperiode, ofwel als loontrekkende met een arbeidscontract in de particuliere sector of de openbare sector, ofwel als niet-loontrekkende (zelfstandige of helper) in een productie-eenheid. Daarbij kan opgemerkt worden dat de werkende beroepsbevolking ook gelijk is aan de som van de binnenlandse werkgelegenheid en het grensarbeidsaldo (d.i. het saldo van het aantal Belgische inwoners dat in het buitenland werkt en het aantal niet-Belgische inwoners dat in België werkt). De bevolking op arbeidsleeftijd bestaat uit de personen van 20 tot 64 jaar. De hier gebruikte werkgelegenheidsgegevens zijn gebaseerd op de *Enquête naar de arbeidskrachten* (EAK). Statistics Belgium organiseert in België deze binnen de EU geharmoniseerde enquête en stelt de resultaten ervan ter beschikking, onder meer aan Eurostat. De hier gebruikte gegevens komen van Eurostat (2016) dat gedetailleerde en vergelijkbare data voor de EU-lidstaten publiceert.

Evolutie: volgens die enquête steeg de werkgelegenheidsgraad van de 20-64-jarigen tussen 1992 en 2000 van 61,3 % tot 65,8 %. Daarna volgde een lichte daling tot 64,7 % in 2003, waarna die indicator opnieuw toenam tot 68,0 % in 2008. Sindsdien is de werkgelegenheidsgraad gedaald tot 67,2 % in 2015 als gevolg van de financieel-economische crisis. De stijgende arbeidsmarktparticipatie van vrouwen en ouderen is de belangrijkste oorzaak van de stijgende werkgelegenheidsgraad tussen 1992 en 2015.

In de periode 2001-2015 ligt de werkgelegenheidsgraad van de 20-64-jarigen in de Europese Unie (28 lidstaten) steeds boven het Belgische cijfer. De stijgende trend tussen 2001 en 2008 die in België is waargenomen geldt ook voor de EU-28. In die periode steeg die indicator in de EU-28 van 66,9 % tot 70,3 %.

Daarna volgt, net zoals in België, een daling tot 68,4 % in 2012. In tegenstelling tot België steeg die indicator daarna tot 70,1 % in 2015. In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België in 2015 tot de slechtst presterende groep.

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstellingen: "*De arbeidsmarkt zal voor iedereen toegankelijk zijn en de actieve bevolking waardig werk aanbieden*" (doelstelling 8), "*Het werkgelegenheidsniveau zal zo hoog en stabiel mogelijk zijn en respecteert de principes van waardig werk. Iedereen op arbeidsleeftijd zal de mogelijkheid hebben betaald werk te vinden*" (doelstelling 9) en "*De arbeidsomstandigheden zullen gedurende de hele loopbaan aangepast worden om ervoor te zorgen dat de levenskwaliteit verbetert en dat men langer kan werken*" (doelstelling 11).

De duurzame-ontwikkelingsdoelen van de VN (SDG) bevatten de volgende subdoelstelling: "*tegen 2030 komen tot een volledige en productieve tewerkstelling en waardig werk voor alle vrouwen en mannen, ook voor jonge mensen en personen met een handicap, alsook een gelijk loon voor werk van gelijke waarde*" (subdoelstelling 8.5).

In navolging van de Europa2020-strategie die een stijging in de EU beoogt van de werkgelegenheidsgraad tot 75 % in 2020, heeft België zich geëngageerd de werkgelegenheidsgraad te laten stijgen tot 73,2 % in 2020. Het federaal regeerakkoord van oktober 2014¹⁴ bevestigt deze doelstelling. België heeft daarenboven in de Nationale Hervormingsprogramma's (die kaderen in de opvolging van de Europa2020-strategie) bijkomende werkgelegenheidsdoelstellingen aangenomen voor het jaar 2020 voor vrouwen (69,1 %) en voor personen tussen 55 en 64 jaar (50 %). Voorts moet volgens die hervormingsprogramma's in 2020 het verschil tussen de werkgelegenheidsgraad van niet-EU-burgers en Belgen minder dan 16,5 procentpunt bedragen.

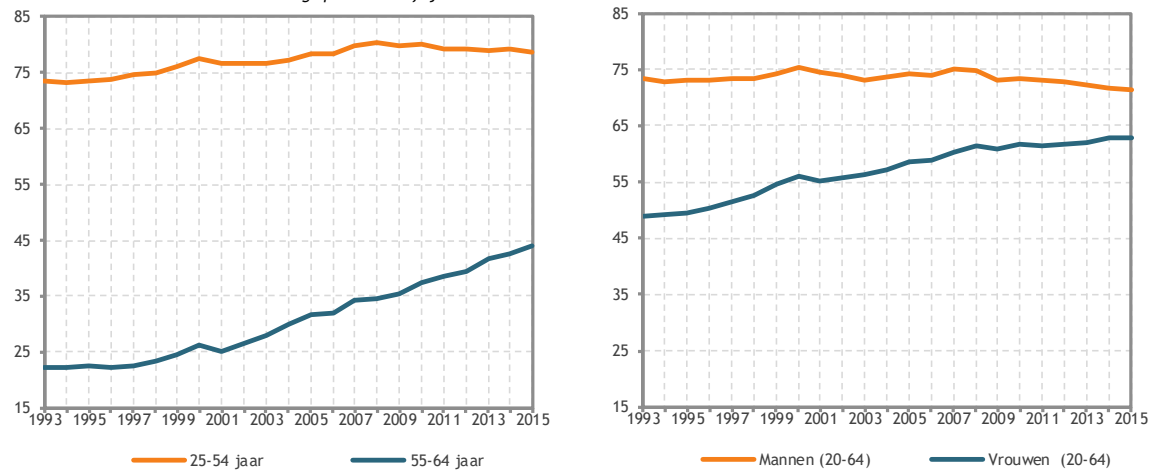
Om in de richting van de doelstellingen te gaan, moet de werkgelegenheidsgraad stijgen.

Opsplitsing volgens geslacht, leeftijd, nationaliteit en opleidingsniveau

De stijgende arbeidsmarktparticipatie van vrouwen en ouderen is de belangrijkste oorzaak van de gestegen globale werkgelegenheidsgraad. Zo steeg de werkgelegenheidsgraad van vrouwen van 48,9 % in 1993 tot 63,0 % in 2015. In die periode steeg de werkgelegenheidsgraad van ouderen van 22,2 % tot 44,0 %. Tussen 2006 en 2015 steeg de werkgelegenheidsgraad van niet-EU-burgers van 36,3 % tot 45,2 %. De werkgelegenheidsgraad van Belgen schommelde in die periode rond 68,6 %, terwijl die van EU-burgers zonder de Belgen fluctueerde rond 64,4 %. Het verschil in de werkgelegenheidsgraad tussen Belgen en niet-EU-burgers dat uit voorgaande cijfers kan worden afgeleid, daalde van 31,5 procentpunt in 2006 tot 27,0 procentpunt in 2008. Daarna steeg dat verschil tot 29,7 procentpunt in 2012 en daalde tot 23,3 procentpunt in 2015.

¹⁴ Federale Regering (2014), *Federaal regeerakkoord, 9 oktober 2014*, p. 118, <http://www.dekamer.be/FLWB/PDF/54/0020/54K0020001.pdf> (laatst geraadpleegd op 02/12/2015).

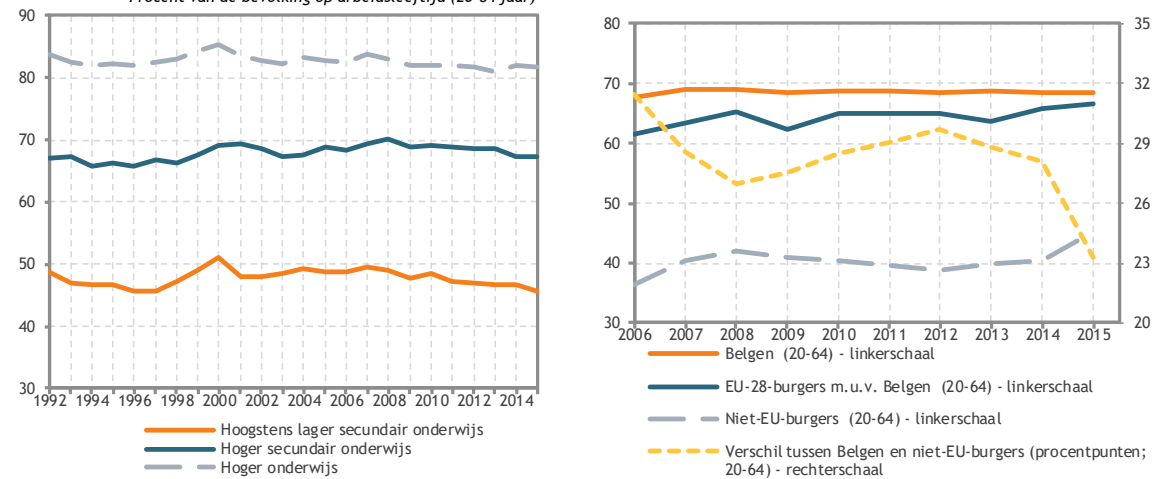
Figuur 24 Werkgelegenheidsgraad, volgens leeftijd (links) en geslacht (rechts)
Procent van de bevolking op arbeidleeftijd

Bron: Statistics Belgium; Eurostat (2016), *European Union Labour Force Survey (EU LFS)*, <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (laatst geraadpleegd op 24/10/2016).

De werkgelegenheidsgraad verschilt duidelijk naar opleidingsniveau. In de periode 1992-2015 schommelde die van personen met hoogstens een diploma lager secundair onderwijs rond 47,8 %, terwijl die van personen met een diploma hoger secundair onderwijs gemiddeld 67,9 % bedroeg. De werkgelegenheidsgraad van personen met een diploma hoger onderwijs is steeds het hoogst en bedraagt gemiddeld 82,7 % tussen 1992 en 2015.

Figuur 25 Werkgelegenheidsgraad, volgens opleidingsniveau (links) en nationaliteit (rechts)
Procent van de bevolking op arbeidleeftijd (20-64 jaar)

Bron: Statistics Belgium; Eurostat (2016), *European Union Labour Force Survey (EU LFS)*, <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (laatst geraadpleegd op 24/10/2016).

Indicator 13. Onvrijwillig deeltijds werkenden

Thema	Werk en vrije tijd	
Dimensies	Hier en nu	
Kerncijfers (procent van de totale deeltijdse arbeid)		
Begin van de periode	1990	31,4
Einde van de periode	2015	10,0
Minimum	2012	9,5
Maximum	1990	31,4
Gemiddelde jaarlijkse groei	1990-2015	-4,5 %
voet	2010-2015	-2,6 %

Definitie: het aandeel van de *onvrijwillige deeltijdse arbeid* in de totale deeltijdse arbeid komt overeen met de verhouding van het aantal personen tussen 15 en 64 jaar dat deeltijds werkt maar liefst voltijds zou willen werken ten opzichte van het totale aantal deeltijds werkenden in dezelfde leeftijdscategorie.

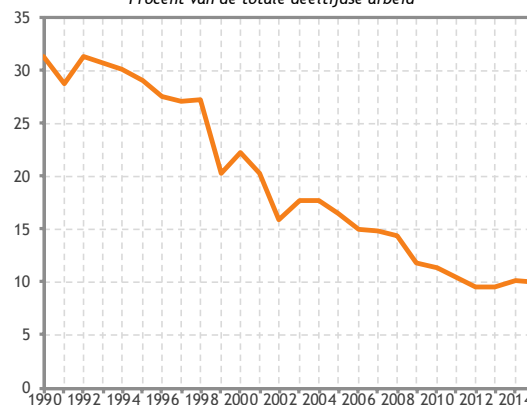
De hier gebruikte gegevens zijn gebaseerd op de *Enquête naar de arbeidskrachten* (EAK). In de Belgische EAK kunnen respondenten aangeven of zij voldan wel deeltijds werken en of zij deeltijds werken omdat ze geen voltijdse job vinden. Daarbij moet worden opgemerkt dat de vraagstelling over de redenen om deeltijds te werken in 1999, 2001, 2005, 2009 en 2012 is gewijzigd. Daarom moet de hier gepresenteerde evolutie met de nodige voorzichtigheid worden geïnterpreteerd en is een vergelijking met andere EU-landen of met het EU-gemiddelde niet mogelijk. Statistics Belgium organiseert in België deze binnen de EU geharmoniseerde enquête en stelt de resultaten ervan ter beschikking, onder meer aan Eurostat. De hier gebruikte gegevens komen van Eurostat (2016).

Evolutie: rekening houdend met de bovenvermelde methodologische verwittiging daalde de onvrijwillige deeltijdse arbeid in België, zoals geregistreerd in de EAK, van 31,4 % in 1990 tot 10,0 % in 2015.

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstellingen: "De arbeidsmarkt zal voor iedereen toegankelijk zijn en de actieve bevolking waardig werk aanbieden" (doelstelling 8), "Het werkgelegenheidsniveau zal zo hoog en stabiel mogelijk zijn en respecteert de principes van waardig werk. Iedereen op arbeidsleeftijd zal de mogelijkheid hebben betaald werk te vinden" (doelstelling 9) en "De arbeidsomstandigheden zullen gedurende de hele loopbaan aangepast worden om ervoor te zorgen dat de levenskwaliteit verbetert en dat men langer kan werken" (doelstelling 11).

Om in de richting van de doelstellingen te gaan, moet het aandeel van de onvrijwillige deeltijdse arbeid dalen.

Figuur 26 Onvrijwillig deeltijds werkenden
Procent van de totale deeltijdse arbeid

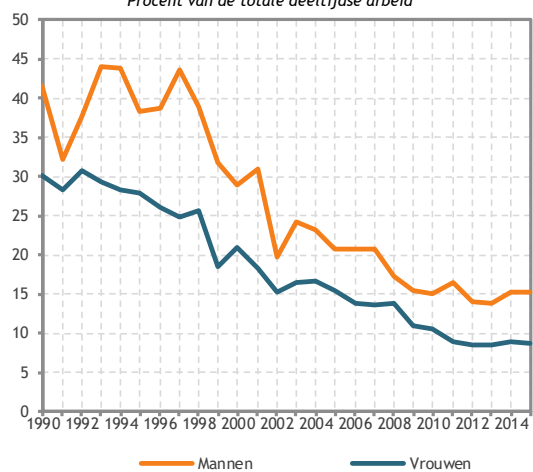
Bron: Statistics Belgium; Eurostat (2016), *European Union Labour Force Survey (EU LFS)*, <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (laatst geraadpleegd op 24/10/2016).

Noot: de vraagstelling over de redenen om deeltijds te werken is gewijzigd in 1999, 2001, 2005, 2009 en 2012.

Opsplitsing volgens geslacht

Figuur 27 Onvrijwillig deeltijds werkenden, volgens geslacht

Procent van de totale deeltijdse arbeid

Bron: Statistics Belgium; Eurostat (2016), *European Union Labour Force Survey (EU LFS)*, <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (laatst geraadpleegd op 24/10/2016).

De onvrijwillige deeltijdse arbeid is in de periode 1990-2015 steeds hoger voor mannen dan voor vrouwen. Voor beiden daalt die indicator in die periode: voor mannen van 41,5 % in 1990 tot 15,3 % in 2015, voor vrouwen van 30,1 % tot 8,6 %.

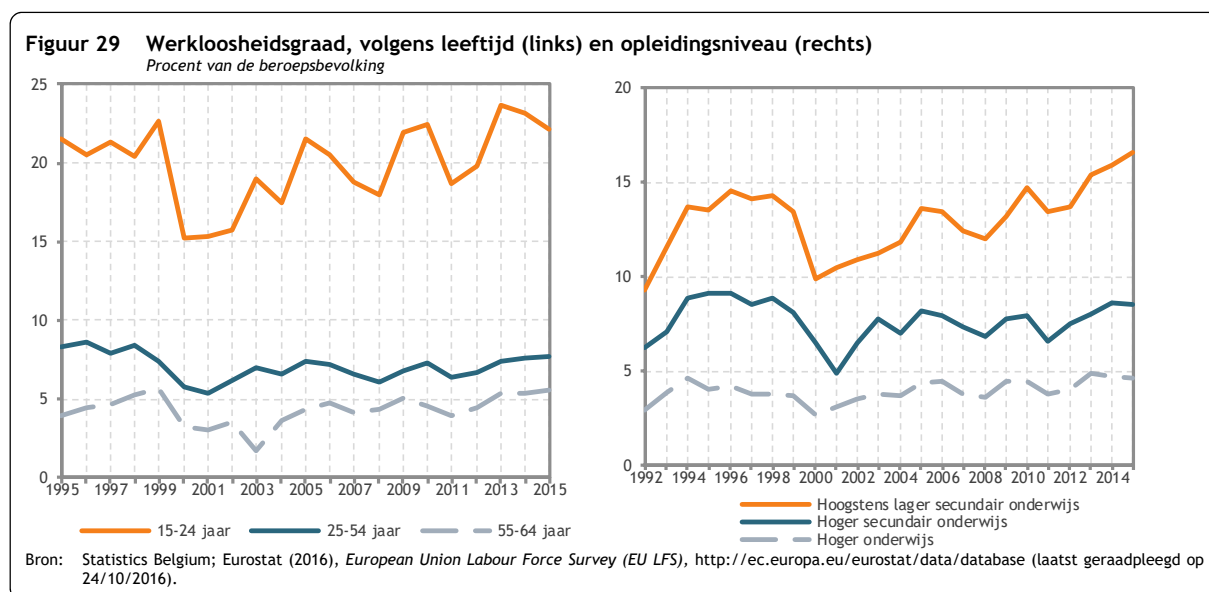
Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstellingen: "De arbeidsmarkt zal voor iedereen toegankelijk zijn en de actieve bevolking waardig werk aanbieden" (doelstelling 8), "Het werkgelegenheidsniveau zal zo hoog en stabiel mogelijk zijn en respecteert de principes van waardig werk. Iedereen op arbeidsleeftijd zal de mogelijkheid hebben betaald werk te vinden" (doelstelling 9), "Het werkloosheidsniveau zal beperkt zijn tot de frictiewerkloosheid" (doelstelling 10) en "De arbeidsomstandigheden zullen gedurende de hele loopbaan aangepast worden om ervoor te zorgen dat de levenskwaliteit verbetert en dat men langer kan werken" (doelstelling 11).

Om in de richting van de doelstellingen te gaan, moet de werkloosheidsgraad dalen.

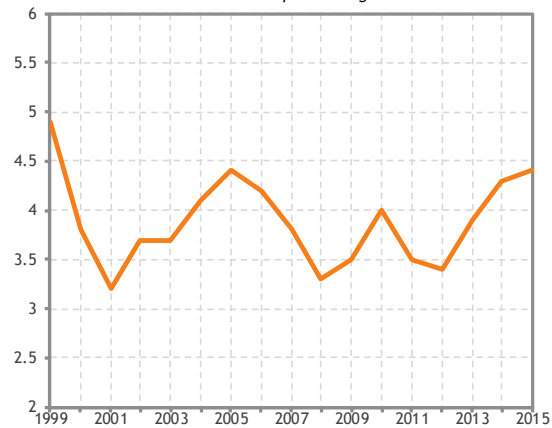
Opsplitsing volgens leeftijd, opleidingsniveau en werkloosheidsduur

In de periode 1995-2015 is de werkloosheidsgraad van jongeren steeds het hoogst nl. gemiddeld 20,0 %. Die van de 25-54-jarigen en van de 55-64-jarigen bedraagt in die periode gemiddeld 7,1 % en 4,4 %.

De werkloosheidsgraad is eveneens hoger naarmate het onderwijsniveau lager is. In de periode 1993-2015 schommelde de werkloosheidsgraad van personen met een diploma hoger onderwijs gemiddeld rond 4,0 %. Die van personen met een diploma hoger secundair onderwijs en van personen met hoogstens een diploma lager secundair onderwijs bedroeg in die periode gemiddeld resp. 7,7 % en 13,0 %.

Figuur 30 Werkloosheidsgraad, langdurige werkloosheidsgraad
Procent van de beroepsbevolking

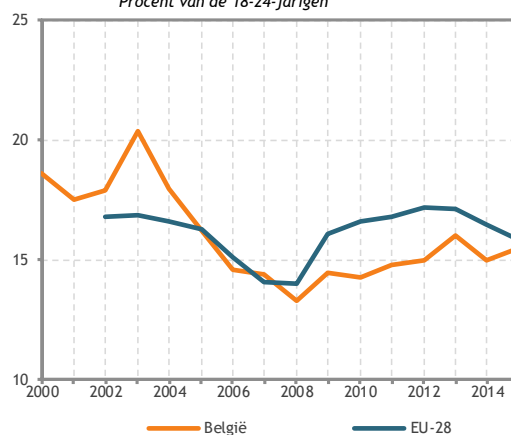
Bron: Statistics Belgium; Eurostat (2016), *European Union Labour Force Survey (EU LFS)*, <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (laatst geraadpleegd op 24/10/2016).

De langdurige werkloosheidsgraad – dat is het aandeel werklozen die minstens een jaar werkloos zijn – volgt een cyclisch patroon tussen 1999 en 2015, binnen ongeveer dezelfde bandbreedte. Er zijn drie periodes waarin de langdurige werkloosheidsgraad steeg: 2001-2005, 2008-2010 en 2012-2015. Tijdens die laatste periode steeg de langdurige werkloosheidsgraad van 3,4 % tot 4,4 %.

Indicator 15. Jongeren die niet werken en noch onderwijs noch opleiding volgen

Thema	Werk en vrije tijd	
Dimensies	Hier en nu, Later	
Kerncijfers (procent van de 18-24-jarigen)		
Begin van de periode	2000	18,6
Einde van de periode	2015	15,5
Minimum	2008	13,3
Maximum	2003	20,4
Gemiddelde jaarlijkse groei	2000-2015	-1,2 %
voet	2010-2015	+1,6 %
Vergelijking EU-28, 2015 (procent van de 18-24-jarigen)		
België		15,5
EU-28		15,8
EU-28 minimum: Nederland		6,2
EU-28 maximum: Italië		27,9

Figuur 31 Jongeren die niet werken en noch onderwijs noch opleiding volgen
Procent van de 18-24-jarigen

Bron: Statistics Belgium; Eurostat (2016), *European Union Labour Force Survey (EU LFS)*, <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (laatst geraadpleegd op 06/10/2016).

Definitie: het aandeel jongeren (van 18 tot 24 jaar) dat niet werkt en noch onderwijs noch opleiding volgt. De gegevens zijn gebaseerd op de *Enquête naar de arbeidskrachten* (EAK). Statistics Belgium organiseert in België deze binnen de EU geharmoniseerde enquête en stelt de resultaten ervan ter beschikking, onder meer aan Eurostat. De hier gebruikte gegevens komen van Eurostat (2016) dat gedetailleerde en vergelijkbare data voor de EU-lidstaten publiceert.

Evolutie: volgens deze enquête daalde het aandeel jongeren dat niet werkt en noch onderwijs noch opleiding volgt van 18,6 % in 2000 tot 13,3 % in 2008 en steeg daarna tot 15,5 % in 2015. Hoewel dat aandeel over de beschouwde periode jaarlijks gemiddeld met 1,2 % daalde, is er sinds 2008 (de financieel-economische crisis) een stijgende trend merkbaar. De jaarlijkse gemiddelde groeivoet over de laatste vijf jaar is met 1,6 % zorgwekkend. De betrouwbaarheidsintervallen berekend voor deze indicator worden hernomen in punt 2.2.3.

Op Europees niveau loopt de trend eerder gelijk met de algemene conjunctuur: in 2008, met de financieel-economische crisis, wordt de daling omgebogen tot een stijging tot 2012, waarna de daling opnieuw wordt ingezet. België lag voor 2005 boven het EU-28 gemiddelde, maar sinds 2008 ligt België onder dat gemiddelde. In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België in 2015 tot de middelmatig presterende groep en scoort beter dan het Europese gemiddelde. Nederland en Duitsland doen het, als buurlanden, duidelijk beter dan België met respectievelijk een eerste en vierde plaats in de EU-28.

Doelstelling: de duurzame-ontwikkelingsdoelen van de VN (SDG) bevatten de volgende subdoelstelling: "Tegen 2020 het aandeel aanzienlijk terugschroeven van jongeren die niet aan het werk zijn, geen onderwijs volgen en niet met een opleiding bezig zijn" (subdoelstelling 8.6). Het Nationaal Hervormingsprogramma voor 2015 bevat ook de doelstelling: "de afstemming van onderwijs en werkgelegenheid versterken en jongerenwerkloosheid bestrijden". Om in de richting van die doelstellingen te gaan, moet die indicator dalen.

Opsplitsing volgens geslacht

Figuur 32 Jongeren die niet werken en noch onderwijs noch opleiding volgen, volgens geslacht
Procent van de 18-24-jarigen

Bron: Statistics Belgium; Eurostat (2016), *European Union Labour Force Survey (EU LFS)*, <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (laatst geraadpleegd op 06/10/2016).

Volgens de EAK evolueerde het verschil tussen mannen en vrouwen sterk. In 2000, was dit aandeel groter, 5 procentpunt, bij vrouwen dan bij mannen. In 2015 lag het hoger bij mannen dan bij vrouwen met 0,5 procentpunt. Van 2000 tot 2011 lag het aandeel vrouwen bij de jongeren uit de EAK dat niet werkt en dat noch onderwijs noch opleiding volgt, hoger dan het aandeel mannen bij die jongeren. Sinds 2012 ligt het aandeel mannen daarentegen boven dat van vrouwen.

De trend bij vrouwen is sterk dalend (met een gemiddelde jaarlijkse groeivoet van -2,2 %), terwijl het aandeel bij mannen nauwelijks daalt (met een gemiddelde jaarlijkse groeivoet van slechts -0,2 %) tussen 2000 en 2015.

Indicator 16. Stress op het werk

Thema	Werk en vrije tijd	
Dimensies	Hier en nu	
Kerncijfers (procent van de werknemers)		
Begin van de periode	2000	30,1
Einde van de periode	2010	27,3
Minimum	2005	21,7
Maximum	2000	30,1
Gemiddelde jaarlijkse groeivoet	2000-2010	-1,0 %

Definitie: aandeel van de werknemers, gemeten in de steekproef, dat de vraag "voelt u stress op het werk?" beantwoordt met "altijd" of "het grootste deel van de tijd", bij enquêtes van de Europese Stichting tot verbetering van de levens- en arbeidsomstandigheden¹⁵. De gegevens komen van die Stichting (Eurofound, 2000-2010).

Evolutie: volgens deze enquêtes wordt er een daling waargenomen van het aantal werknemers dat verklaart te lijden aan stress op het werk tussen 2000 en 2010. De verschillen tussen de enquêtejaren kunnen deels te wijten zijn aan wijzigingen in de formulering van de vraag in 2005. De vragen van 2000 en 2010 zijn vergelijkbaar.

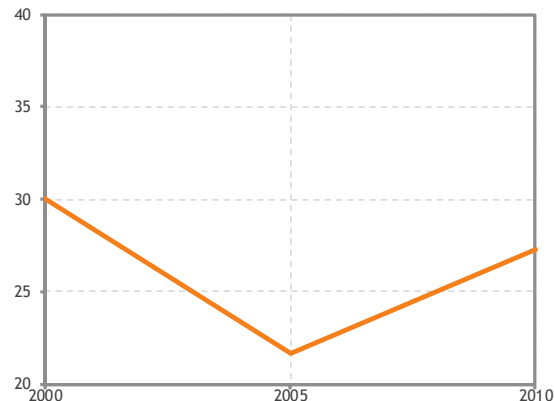
Na 2005 berekent Eurofound het Europese gemiddelde voor stress niet meer omdat het een psychosociaal fenomeen is dat moeilijk te vergelijken is tussen landen. In 2005 hadden de Belgische werknemers iets meer stress dan de gemiddelde Europese werknemers (21,7 % in België tegenover 20,2 % in de EU-15).

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstellingen: "De arbeidsmarkt zal voor iedereen toegankelijk zijn en de actieve bevolking waardig werk aanbieden" (doelstelling 8) en "De arbeidsomstandigheden zullen gedurende de hele loopbaan aangepast worden om ervoor te zorgen dat de levenskwaliteit verbetert en dat men langer kan werken" (doelstelling 11). Om bij te dragen tot die doelstellingen, moet het aandeel werknemers dat verklaart te lijden aan stress op het werk dalen.

Opsplitsing volgens leeftijd en geslacht

In 2010 steeg het aandeel werknemers dat verklaart te lijden aan stress op het werk met de leeftijd tussen de leeftijdsgroep 15-24 jaar en die van 40-54 jaar, en daalde vervolgens in de leeftijdsgroep vanaf 55 jaar. Dat kan te maken hebben met het 'healthy worker effect', aangezien werknemers die onder gunstige arbeidsvoorwaarden werken en die in goede gezondheid verkeren meer kans hebben op een volledige loopbaan. Het aandeel mannen en vrouwen dat verklaart te lijden aan stress op het werk was gelijk in 2010.

Figuur 33 Stress op het werk
Procent van de werknemers

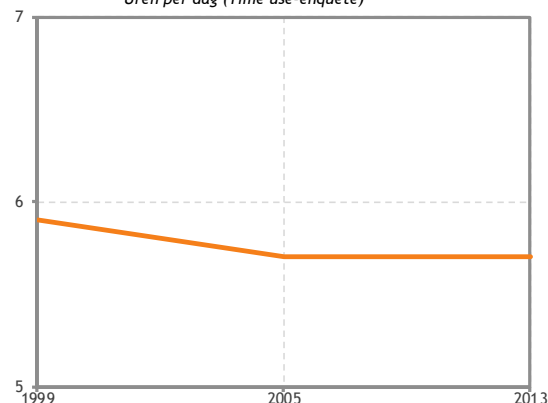
Bron: Eurofound (2000, 2005 en 2010), *Enquête naar de arbeidsomstandigheden, Europese Stichting tot verbetering van de levens- en arbeidsomstandigheden*, <http://www.eurofound.europa.eu/nl/surveys/ewcs> (laatst geraadpleegd op 26/11/2015).

¹⁵ Personen ouder dan 15 jaar die een job hebben op het moment van de enquête: in België 1.500 werknemers in 2000, 1.000 in 2005 en 4.000 in 2010.

Indicator 17. Huishoudelijk werk

Thema	Werk en vrije tijd	
Dimensies	Hier en nu	
Kerncijfers (uren per dag / Time use-enquête)		
Begin van de periode	1999	5,9
Einde van de periode	2013	5,7
Minimum	2013	5,7
Maximum	1999	5,9
Gemiddelde jaarlijkse groei	1999-2013	-0,2 %
Vergelijking buurlanden, 1998-2005 (uren per dag / HETUS-enquête)		
België		3,2
Duitsland		3,5
Frankrijk		3,2

Figuur 34 Huishoudelijk werk
Uren per dag (Time use-enquête)

Bron: Glorieux, I., Minnen, J., van Tienoven, T.P., et al. (2015), Website 'Belgisch tijdsbudgetonderzoek' (www.time-use.be), Onderzoeksgroep TOR Vrije Universiteit Brussel & AD Statistiek - Statistics Belgium, Brussel - <http://www.time-use.be/nl/> (laatst geraadpleegd op 26/11/2015).

Definitie: het huishoudelijk werk in de loop van een dag is de som van de tijd die er gemiddeld aan besteed wordt door vrouwen en van de tijd die er gemiddeld aan besteed wordt door mannen. Deze indicator wordt berekend op basis van het Belgisch tijdsbudgetonderzoek (Belgen van 12 jaar en ouder¹⁶) en wordt in uren uitgedrukt. Huishoudelijk werk omvat alle taken die uitgevoerd worden in het kader van het onderhoud van het huis, de bereiding van maaltijden, de opvoeding en zorg van kinderen. De gegevens komen van Statistics Belgium (2015).

Evolutie: in België daalt de tijd die gemiddeld, cumulatief door mannen en vrouwen, aan huishoudelijk werk wordt besteed licht tijdens de beschouwde periode.

Op Europees niveau worden de tijdsbudgetonderzoeken samengebracht in het HETUS-programma, de *Harmonised European Time Use Survey*¹⁷, waarin de lijst met activiteiten die als huishoudelijke taken beschouwd worden verschillend gegroepeerd worden. Dit programma levert tabellen waarmee de vijftien deelnemende Europese landen¹⁸ vergeleken kunnen worden voor een gemiddelde dag van personen van 20 tot 74 jaar in een bepaald jaar tussen 1998 en 2005 naargelang de landen. De vergelijking tussen België en de buurlanden toont weinig verschillen. Omdat de tijdstippen van de enquêtes verschillen, worden die gegevens enkel als voorbeeld gegeven en worden dus niet op de grafiek weergegeven. De verschillen tussen de Time use-enquête en de HETUS-enquête zijn te wijten aan het feit dat de huishoudelijke taken op een verschillende manier worden gedefinieerd.

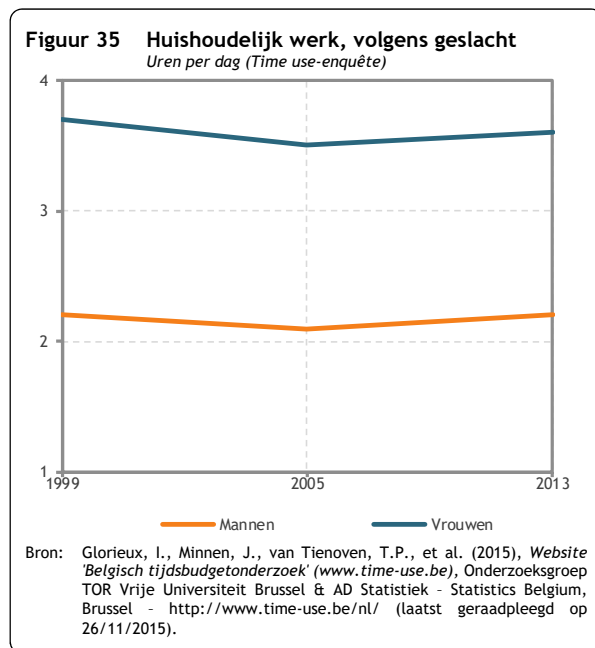
¹⁶ "In 1999 hielden 8.382 respondenten van 12 jaar of ouder uit 4.275 gezinnen gedurende twee dagen hun tijdsbesteding bij. In 2005 waren het 6.400 respondenten van 12 jaar of ouder uit 3.474 gezinnen. In 2013, ten slotte, gaat het om 5.559 respondenten van 10 jaar of ouder uit 2.744 gezinnen" Glorieux et al., 2015.

¹⁷ HETUS (2015), *Harmonised European Time Use Survey*, <https://www.h5.scb.se/tus/tus/StatMeanMact1.html> (laatst geraadpleegd op 25/10/2016).

¹⁸ Deelnemende landen: België, Bulgarije, Duitsland, Estland, Finland, Frankrijk, Italië, Letland, Litouwen, Noorwegen, Polen, Slovenië, Spanje, Verenigd Koninkrijk, Zweden.

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: "Vrouwen en mannen zullen hun rechten gelijk uitoefenen. Zij zullen kunnen bijdragen tot alle aspecten van de ontwikkeling van de samenleving en de verbetering van de levensomstandigheden zonder onderscheid, uitsluiting of beperking op grond van hun geslacht" (doelstelling 1). De duurzame-ontwikkelingsdoelen van de VN (SDG) bevatten de volgende subdoelstelling: "Erkennen en naar waarde schatten van onbetaalde zorg en thuiswerk door het voorzien van openbare diensten, infrastructuur en een sociaal beschermingsbeleid en door de bevordering van gedeelde verantwoordelijkheden binnen het gezin en de familie, zoals dat nationaal van toepassing is" (subdoelstelling 5.4). Om bij te dragen tot die doelstellingen, moet de tijd die gemiddeld aan huishoudelijk werk wordt besteed gelijk verdeeld zijn tussen mannen en vrouwen.

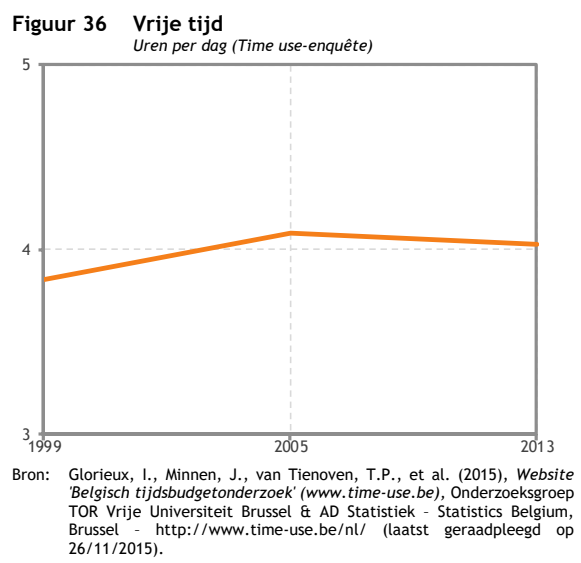
Opsplitsing volgens leeftijd en geslacht

Tijdens de periode 1999-2013 daalde de tijd die vrouwen gemiddeld aan huishoudelijk werk besteden licht, terwijl die voor mannen stabiel bleef. De tijd die vrouwen gemiddeld aan huishoudelijk werk besteden daalde van 3u42' per dag naar 3u36', terwijl mannen er tijdens die periode 2u12' aan besteden.

Indicator 18. Vrije tijd

Thema	Werk en vrije tijd	
Dimensies	Hier en nu	
Kerncijfers (uren per dag / Time use-enquête)		
Begin van de periode	1999	3,8
Einde van de periode	2013	4,0
Minimum	1999	3,8
Maximum	2005	4,1
Gemiddelde jaarlijkse groei	1999-2013	+0,3 %
Vergelijking buurlanden, 1998-2005 (uren per dag / HETUS-enquête)		
België		5,5
Duitsland		5,5
Frankrijk		4,4

Definitie: tijd die gemiddeld aan vrije tijd¹⁹ wordt besteed in de loop van een dag, berekend op basis van het Belgisch tijdsbudgetonderzoek (Belgen van 12 jaar en ouder²⁰), uitgedrukt in uren. De gegevens komen van Statistics Belgium (2015).

Evolutie: volgens die enquête nam de vrije tijd tussen 1999 en 2005 toe met 18 minuten per dag (van 3u48' tot 4u12'), en nam die vervolgens af met 12 minuten tussen 2005 en 2013. Aangezien de tijdspannes die besteed worden aan de verschillende activiteiten onderling met elkaar verweven zijn tijdens een dag van 24 uur, zou het moeilijk zijn die veranderingen uit te leggen zonder een analyse van de relatieve evoluties van alle activiteiten.

Op Europees niveau worden de tijdsbudgetonderzoeken samengebracht in het *Harmonised European Time Use Survey*²¹, waarin de lijst met activiteiten die als vrije tijd beschouwd worden verschillend is. Dit programma levert tabellen waarmee de vijftien deelnemende Europese landen²² vergeleken kunnen worden voor een gemiddelde dag van personen van 20 tot 74 jaar in een bepaald jaar tussen 1998 en 2005 naargelang de landen. De vergelijking tussen België en de buurlanden toont weinig verschillen. Omdat de tijdstippen van de enquêtes verschillen, worden die gegevens enkel als voorbeeld gegeven en worden dus niet op de grafiek weergegeven. De verschillen tussen de Time use-enquête en de HETUS-enquête zijn te wijten aan het feit dat vrije tijd op een verschillende manier wordt gedefinieerd.

Doelstelling: er is geen doelstelling met betrekking tot de tijd die aan vrije tijd wordt besteed.

¹⁹ In die enquête omvat vrije tijd activiteiten zoals wandelen, lezen, muziek luisteren, televisie kijken, met de hond wandelen, een hobby of sport in amateurverband uitoefenen, een voorstelling bijwonen...

²⁰ "In 1999 hielden 8.382 respondenten van 12 jaar of ouder uit 4.275 gezinnen gedurende twee dagen hun tijdsbesteding bij. In 2005 waren het 6.400 respondenten van 12 jaar of ouder uit 3.474 gezinnen. In 2013, ten slotte, gaat het om 5.559 respondenten van 10 jaar of ouder uit 2.744 gezinnen" Glorieux et al., 2015.

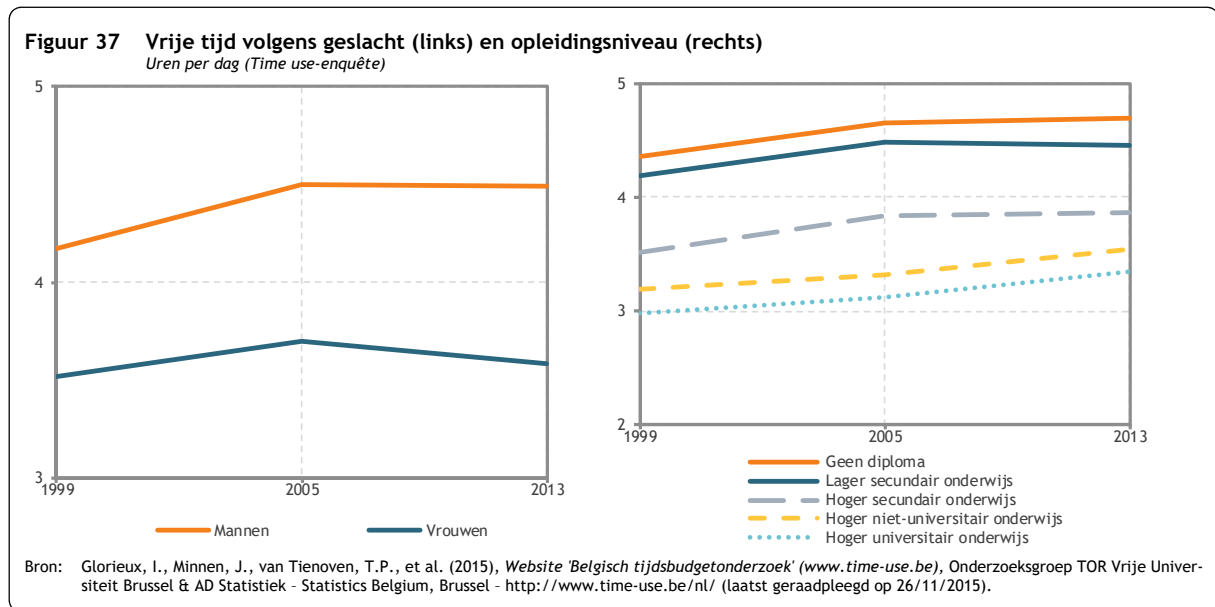
²¹ HETUS (2015), *Harmonised European Time Use Survey*, <https://www.h5.scb.se/tus/tus/StatMeanMact1.html> (laatst geraadpleegd op 25/10/2016).

²² Deelnemende landen: België, Bulgarije, Duitsland, Estland, Finland, Frankrijk, Italië, Letland, Litouwen, Noorwegen, Polen, Slovenië, Spanje, Verenigd Koninkrijk, Zweden.

Opsplitsing volgens geslacht en opleidingsniveau

Het verschil tussen mannen en vrouwen met betrekking tot vrije tijd wordt groter: mannen hadden in 1999 42 minuten meer vrije tijd per dag dan vrouwen tegenover 54 minuten in 2013.

Hoe hoger het behaalde diploma, hoe minder vrije tijd de mensen hebben. Het verschil in vrije tijd verschilt echter weinig: het verschil tussen de personen met een diploma hoger universitair onderwijs en de personen zonder een diploma daalt amper van 1u24' per dag in 1999 tot 1u18' in 2013.

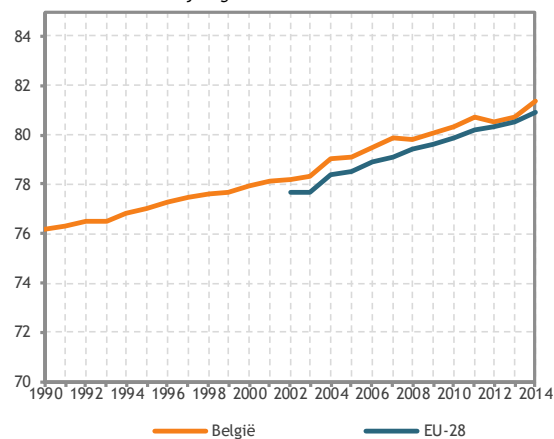

4.4. Gezondheid

Indicator 19. Levensverwachting

Thema	Gezondheid	
Dimensies	Hier en nu, Later	
Kerncijfers (jaren)		
Begin van de periode	1990	76,2
Einde van de periode	2014	81,4
Minimum	1990	76,2
Maximum	2014	81,4
Gemiddelde jaarlijkse groei	1990-2014	+0,4 %
	2009-2014	+0,3 %
Vergelijking EU-28, 2014 (jaren)		
België		81,4
EU-28		80,9
EU-28 minimum: Bulgarije		74,5
EU-28 maximum: Spanje		83,3

Figuur 38 Levensverwachting
Jaren bij de geboorte

Bron: Statistics Belgium; Eurostat (2016), *Mortality and life expectancy statistics*, <http://ec.europa.eu/eurostat> (laatst geraadpleegd op 25/10/2016).

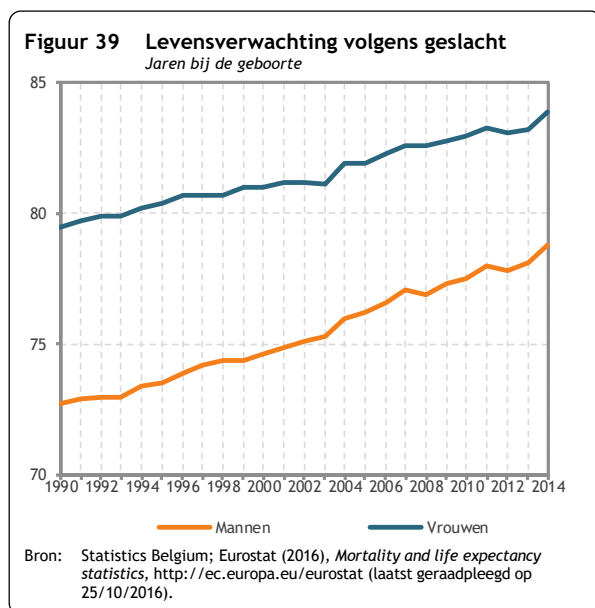
Definitie: de *levensverwachting* berekend bij de geboorte wordt uitgedrukt in het aantal jaren dat een persoon zou leven indien hij/zij op elke leeftijd de op het ogenblik van zijn/haar geboorte geobserveerde mortaliteitskenmerken zou kennen. In België worden de overlijdenskansen, die gebruikt worden om de levensverwachting bij de geboorte te meten, berekend aan de hand van de overlijdensverklaringen in het Rijksregister der natuurlijke personen²³. Statistics Belgium brengt in België deze gegevens samen en stelt de resultaten ervan ter beschikking, onder meer aan Eurostat. De hier gebruikte gegevens komen van Eurostat (2016) dat gedetailleerde en vergelijkbare data voor de EU-lidstaten publiceert.

Evolutie: de levensverwachting blijft toenemen: met 5,2 jaar tussen 1990 en 2014 tot 81,4 jaar. De evoluties van de levensverwachting in België en in de Europese Unie lopen parallel, waarbij de levensverwachting in België iets hoger ligt dan in de EU-28, waar die in 2014 80,9 jaar bedraagt. In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België in 2014 tot de middelmatig presterende groep en het scoort beter dan het Europese gemiddelde.

Doelstelling: er is geen doelstelling direct met betrekking tot de levensverwachting, maar de duurzame-ontwikkelingsdoelen van de VN (SDG) bevatten het volgende doel: "*Verzekeren een goede gezondheid en promoten welvaart voor alle leeftijden*" (doel 3). Aangezien het resultaat van een betere gezondheid onder andere een betere levensverwachting is, beschouwt dit rapport als impliciete doelstelling dat de levensverwachting niet moet dalen.

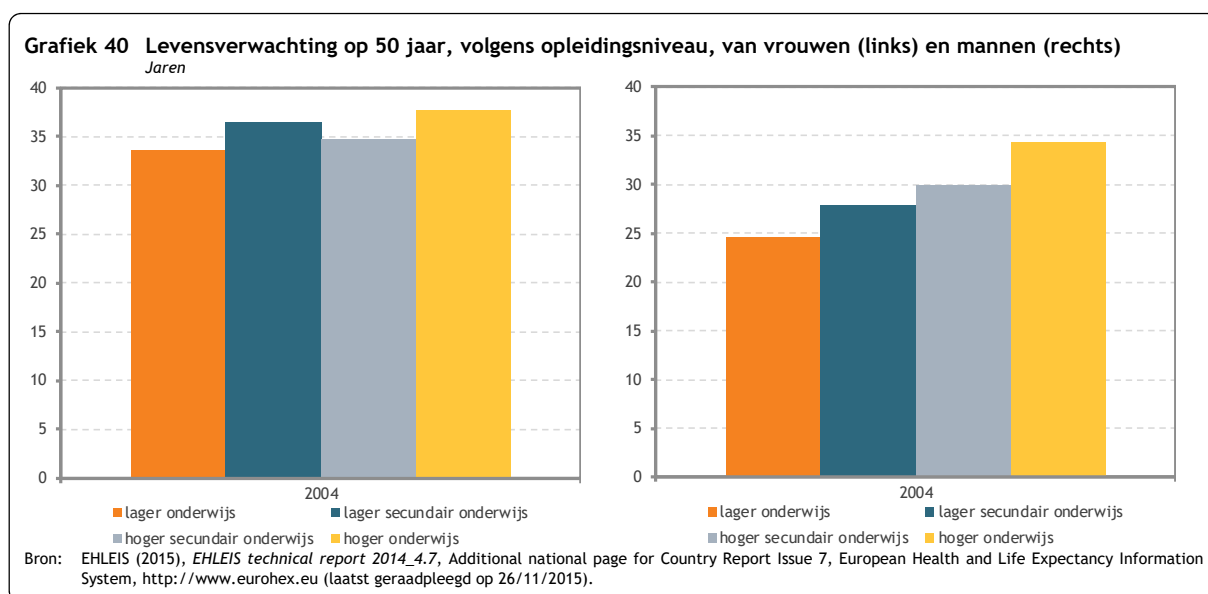
²³ FOD Economie – ADSEI (2009), *Sterftetafels en levensverwachting*, http://statbel.fgov.be/nl/statistiek/cijfers/bevolking/sterfte_leven/tafels.

Opsplitsing volgens geslacht en opleidingsniveau

De levensverwachting bij de geboorte van mannen ligt onder die van vrouwen, maar dat verschil wordt wel kleiner met de tijd: het daalde in België van 6,8 jaar in 1990 tot 5,1 jaar in 2014.

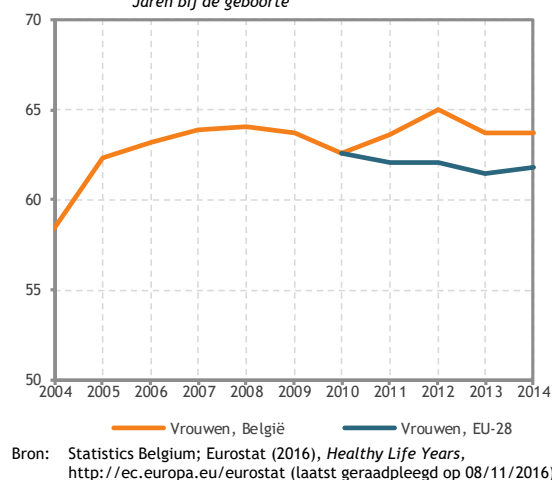
De gebruikte bron om de levensverwachting bij de geboorte te beschrijven, maakt geen opsplitsing volgens socio-economisch niveau. Daarom werd die informatie gezocht in de gegevens van het EHLEIS-programma (*European Health and Life Expectancy Information System*). Die gegevens hebben enkel betrekking op personen ouder dan 50 jaar en op de levensverwachting die berekend wordt voor de personen die die leeftijd bereikt hebben. In die groep stemt een hoger opleidingsniveau overeen met een hogere levensverwachting op 50 jaar en dat geldt in het bijzonder voor mannen. Voor vrouwen bedraagt het verschil in levensverwachting tussen de groep met het laagste en die met het hoogste opleidingsniveau 4 jaar, voor mannen loopt dat verschil op tot meer dan 9 jaar. Vooral opmerkelijk is ook dat de levensverwachting van vrouwen met een diploma lager onderwijs gelijk is aan die van mannen met een diploma hoger onderwijs.

Indicator 20. Levensverwachting in goede gezondheid

Thema	Gezondheid	
Dimensies	Hier en nu, Later	
Kerncijfers - vrouwen (jaren)		
Begin van de periode	2004	58,4
Einde van de periode	2014	63,7
Minimum	2004	58,4
Maximum	2012	65,0
Gemiddelde jaarlijkse groei	2004-2014	+0,9 %
voet	2009-2014	0,0 %
Vergelijking EU-28, vrouwen - 2014 (jaren)		
België		63,7
EU-28		61,8
EU-28 minimum: Slovaakse		54,6
EU-28 maximum: Malta		74,3

Figuur 41 Levensverwachting in goede gezondheid vrouwen
Jaren bij de geboorte

Definitie: de *levensverwachting in goede gezondheid*

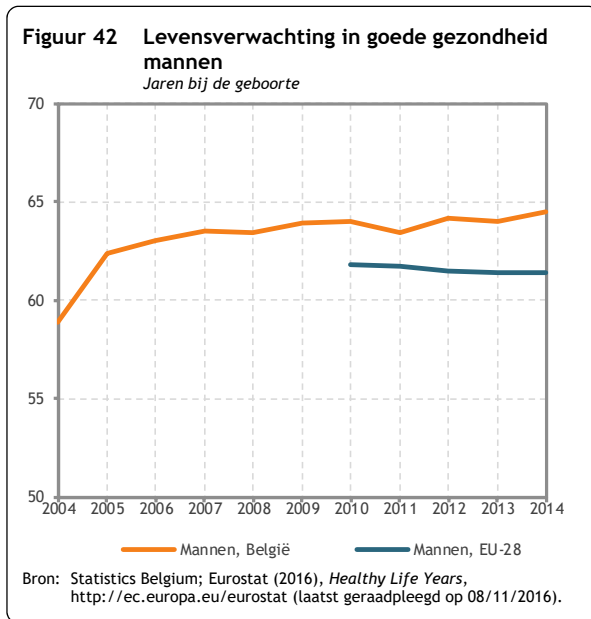
wordt berekend aan de hand van de levensverwachting en aan de hand van enquêtes over het aandeel van de personen dat zichzelf in goede of slechte gezondheid ervaart, uitgedrukt in jaren. De gegevens met betrekking tot die indicator die hieronder worden voorgesteld, zijn afkomstig van de statistieken over mortaliteit en van de gegevens over de ervaren beperkingen uit de gezondheidsmodule van de enquête *European Union Statistics on Income and Living Conditions* (EU-SILC). Op te merken valt dat de definitie van de levensverwachting in goede gezondheid veranderd is, waardoor de gegevens voor 2004 niet voorgesteld kunnen worden. Dat is nochtans nuttig om een langzaam verschijnsel zoals de evolutie van de levensverwachting in goede gezondheid te volgen. Statistics Belgium organiseert in België deze binnen de EU geharmoniseerde enquête en stelt de resultaten ervan ter beschikking, onder meer aan Eurostat. De hier gebruikte gegevens komen van Eurostat (2016) dat gedetailleerde en vergelijkbare data voor de EU-lidstaten publiceert, gesplitst voor mannen en vrouwen, maar niet voor het gemiddelde.

Evolutie: volgens de EU-SILC-enquête toont de levensverwachting in goede gezondheid van vrouwen sinds 2004 een licht stijgende trend en bedraagt in 2014 63,7 jaar. Dat betekent dat in 2014 vrouwen zichzelf niet in zeer goede of goede gezondheid²⁴ achtten gedurende de laatste 20,2 jaren van hun leven (zie gegevens over de levensverwachting bij geboorte van vrouwen, indicator 19). De levensverwachting in goede gezondheid in de Europese Unie, gemeten tussen 2010 en 2014, is redelijk stabiel. In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België in 2014 tot de middelmatig presterende groep en het scoort beter dan het Europese gemiddelde.

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: "De levensverwachting in goede gezondheid zal gestegen zijn ten opzichte van 2010. Het

²⁴ Opmerking: "Healthy life years, abbreviated as HLY and also called disability-free life expectancy (DFLE), is defined as the number of years that a person is expected to continue to live in a healthy condition. (...) A healthy condition is defined as one without limitation in functioning and without disability" (Eurostat, 2014). De verschillende benamingen zijn die van de gegevenstabellen; beide komen van Eurostat.

verschil tussen de levensverwachting in goede gezondheid naargelang van het opleidingsniveau en naargelang het geslacht zal met gemiddeld 50 % verlaagd worden" (doelstelling 4). Om in de richting van de doelstelling te gaan, moet de levensverwachting in goede gezondheid stijgen.

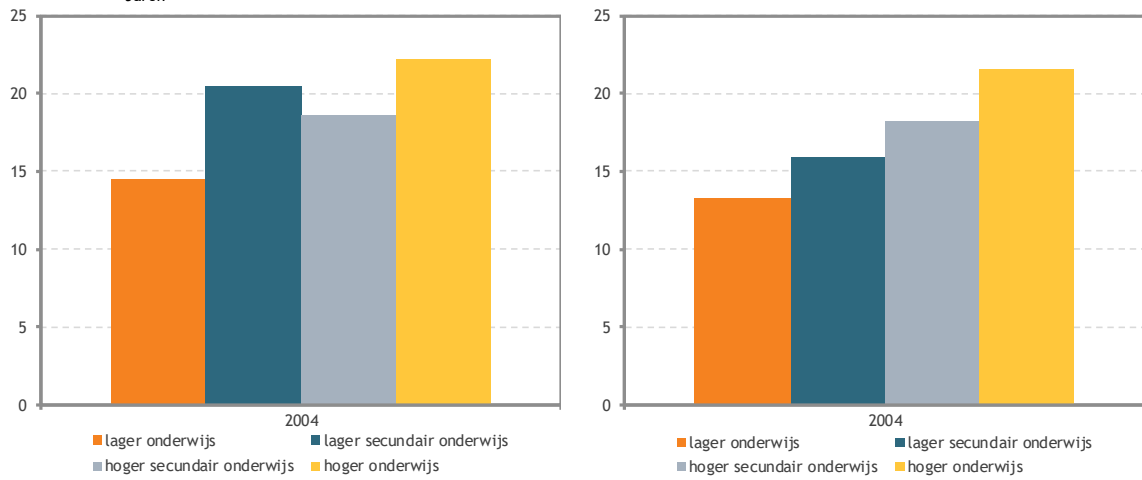

De levensverwachting in goede gezondheid van mannen is bijna identiek aan die van vrouwen en is nog stabiel. Maar ook het verschil tussen de levensverwachting in goede gezondheid en de levensverwachting bij de geboorte is kleiner voor mannen: 14,3 jaar. Ten opzichte van de EU-28 hebben de Belgische mannen 3,1 jaar extra levensverwachting in goede gezondheid.

Opsplitsing volgens opleidingsniveau

De bron die werd gebruikt om de levensverwachting bij de geboorte te beschrijven berekent geen opsplitsing volgens socio-economisch niveau. Daarom werd die informatie gezocht in de gegevens van het programma EHLEIS (*European Health and Life Expectancy Information System*). Ze betreffen enkel de personen ouder dan 50 jaar. In die groep hebben vrouwen met een hoog opleidingsniveau een hogere levensverwachting zonder beperking. Het verschil in levensverwachting zonder beperking op 50 jaar tussen vrouwen met een diploma basisonderwijs en vrouwen met een diploma hoger onderwijs bedraagt 7,7 jaar. Het verschil is slechts 1,8 jaar tussen de groep met een diploma lager secundair onderwijs en die met een diploma hoger onderwijs. Voor mannen is het verschil tussen de opleidingsniveaus duidelijker. Daar is er een verschil in levensverwachting zonder beperking op 50 jaar van 8,3 jaar tussen de groep met een diploma basisonderwijs en die met een diploma hoger onderwijs. Het verschil is beperkt tot 5,7 jaar tussen de groep met een diploma lager secundair onderwijs en die met een diploma hoger onderwijs.

Figuur 43 Levensverwachting zonder beperking op 50 jaar volgens opleidingsniveau, van vrouwen (links) en mannen (rechts)
Jaren

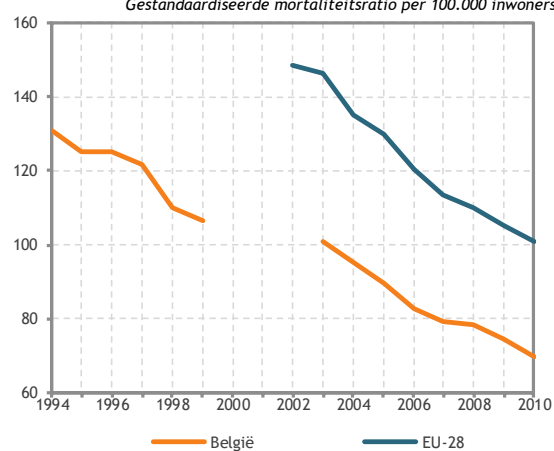

Bron: EHLEIS (2015), *EHLEIS technical report 2014_4.7*, Additional national page for Country Report Issue 7, European Health and Life Expectancy Information System, <http://www.eurohex.eu> (laatst geraadpleegd op 26/11/2015).

Indicator 21. Sterfgevallen door cerebrovasculaire aandoeningen

Thema	Gezondheid	
Dimensies	Hier en nu, Later	
Kerncijfers (gestandaardiseerde mortaliteitsratio per 100.000 inwoners)		
Begin van de periode	1994	130,8
Einde van de periode	2010	69,9
Minimum	2010	69,9
Maximum	1994	130,8
Gemiddelde jaarlijkse groei	1994-2010	-3,8 %
voet	2005-2010	-4,9 %
Vergelijking EU-28, 2009 (gestandaardiseerde mortaliteitsratio per 100.000 inwoners)		
België		74,3
EU-28		105,2
EU-28 minimum: Frankrijk		53,8
EU-28 maximum: Bulgarije		337,0

Figuur 44 Sterfgevallen door cerebrovasculaire aandoeningen
Gestandaardiseerde mortaliteitsratio per 100.000 inwoners

Bron: Statistics Belgium; Eurostat (2016), *Causes of death [hlth_cd_asdr]*, <http://ec.europa.eu/eurostat> (laatst geraadpleegd op 9/11/2016).

Definitie: het aantal sterfgevallen door cerebrovasculaire aandoeningen per 100.000 inwoners wordt berekend aan de hand van de gegevens uit de overlijdensattesten, waarbij met de sterfgevallen die overeenkomen met de codes *I60 tot I69: cerebrovasculaire aandoeningen* rekening wordt gehouden. Statistics Belgium verzamelt deze gegevens in België en stelt de resultaten ervan ter beschikking, onder meer aan Eurostat. De hier gebruikte gegevens komen van Eurostat (2016) dat gedetailleerde en vergelijkbare data voor de EU-lidstaten publiceert. Voor de opsplitsing volgens geslacht en leeftijd worden de gegevens gepubliceerd door Statistics Belgium gebruikt.

Evolutie: het aantal sterfgevallen door cerebrovasculaire aandoeningen daalde tussen 1994 en 2010 gestaag: van 130,8 sterfgevallen per 100.000 inwoners in 1994 tot 69,9 sterfgevallen in 2010. In Europa is er een groter aantal sterfgevallen per 100.000 inwoners. Het verschil tussen België en de EU-28 bedroeg 45 sterfgevallen per 100.000 inwoners in 2003 en 31 sterfgevallen in 2010. In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België in 2009 tot de best presterende groep.

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: "*De morbiditeit/mortaliteit door chronische ziekten zal teruggebracht zijn*" (doelstelling 7).

De duurzame-ontwikkelingsdoelen van de VN (SDG) bevatten de volgende subdoelstelling: "*Tegen 2030 de vroegtijdige kindersterfte gelinkt aan niet-overdraagbare ziekten met een derde inperken via preventie en behandeling, en mentale gezondheid en welzijn bevorderen*" (subdoelstelling 3.4).

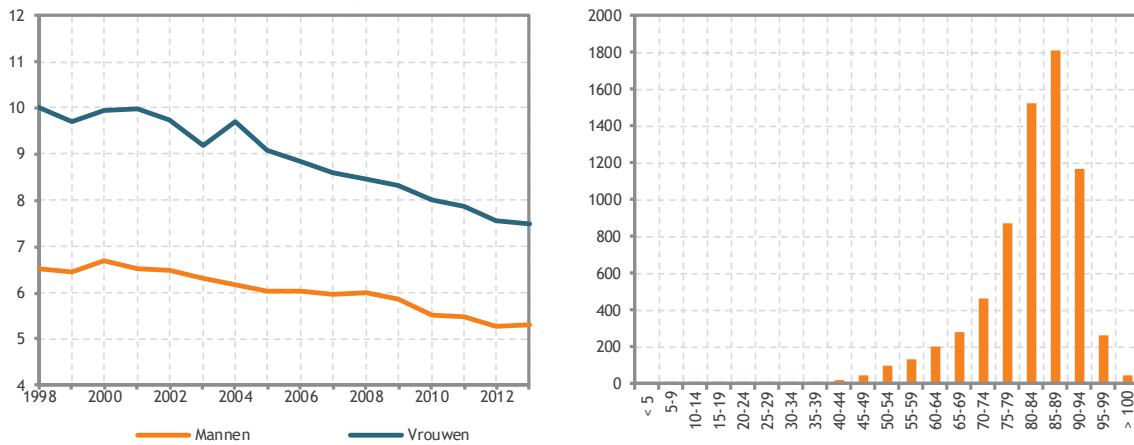
Om in de richting van de doelstellingen te gaan, moet het aantal sterfgevallen door cerebrovasculaire aandoeningen dalen.

Opsplitsing volgens geslacht en leeftijd

Het aantal vrouwen dat sterft aan cerebrovasculaire aandoeningen ligt verhoudingsgewijs hoger dan het aantal mannen, maar het verschil wordt kleiner: van 3,5 procentpunt in 1998 naar 2,2 procentpunt in 2013.

Ook worden er verschillen naar leeftijd waargenomen: meer dan de helft van de sterfgevallen door cerebrovasculaire aandoeningen doen zich voor bij personen ouder dan 80 jaar. De piek situeert zich bij de 80-84-jarigen voor de mannen en bij de 85-89-jarigen voor de vrouwen.

Figuur 45 Sterfgevallen door cerebrovasculaire aandoeningen, volgens geslacht (links) en leeftijd (2013, rechts)
Procent (links) en Aantal (rechts)

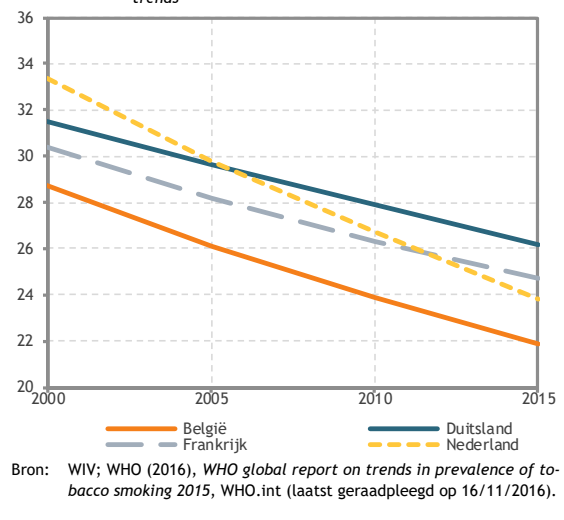

Bron: Statistics Belgium (2016), *Evolutie van de voornaamste oorspronkelijke doodsoorzaken volgens ICD-10, naar geslacht. België, ingezetenen Belgen en vreemdelingen, van 1998 tot 2013, Cerebrovasculaire aandoeningen I60-I69, in % van de sterfgevallen*, <http://statbel.fgov.be/> (laatst geraadpleegd op 10/11/2016).

Indicator 22. Dagelijkse rokers

Thema	Gezondheid	
Dimensies	Later	
Kerncijfers (procent van de bevolking van 15 jaar of ouder - aangepaste trends)		
Begin van de periode	2000	28,7
Einde van de periode	2015	21,9
Minimum	2015	21,9
Maximum	2000	28,7
Gemiddelde jaarlijkse groeivoet	2000-2015	-1,8 %
	2010-2015	-1,7 %
Vergelijking buurlanden, 2015 (procent van de bevolking van 15 jaar of ouder - aangepaste trends)		
België		21,9
Duitsland		26,2
Frankrijk		24,7
Nederland		23,8

Figuur 46 Dagelijkse rokers
Procent van de bevolking van 15 jaar of ouder - aangepaste trends

Definitie: aandeel van de bevolking van 15 jaar en ouder dat aangeeft dagelijks te roken. De gegevens komen van de nationale gezondheidsenquêtes uitgevoerd door het Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid (2014²⁵) die de resultaten ervan ter beschikking stelt, onder meer aan de Wereldgezondheidsorganisatie. De hier gebruikte gegevens komen van het Rapport van de Wereldgezondheidsorganisatie (2016) dat vergelijkbare data voor de landen publiceert. Voor de opsplitsingen worden de gegevens van de door het Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid uitgevoerde nationale gezondheidsenquêtes (2014) gebruikt omdat die meer details geven.

Evolutie: volgens die enquêtes blijft het aandeel dagelijkse rokers, vooral tussen 2004 en 2013, dalen. Er moet opgemerkt worden dat de *Kaderovereenkomst inzake de bestrijding van het tabaksgebruik* van de Wereldgezondheidsorganisatie in 2005 van kracht is geworden. Die is juridisch bindend en heeft tot doel "het wijdoeverbreide tabaksgebruik en de blootstelling aan tabaksrook permanent en in aanzienlijke mate te verminderen" (Art.3, vertaling FPB)²⁶. België heeft die overeenkomst in 2004 geratificeerd en heeft in hetzelfde jaar het *Federaal plan ter bestrijding van het tabaksgebruik* goedgekeurd. Als gevolg van dat plan werden er geleidelijk aan maatregelen ingevoerd, zoals het verbod op de verkoop van tabak aan personen jonger dan 16 jaar, het rookverbod op de werkvloer en het bevorderen van preventieprogramma's en rookstopmethodes. Tussen 2000 en 2015 daalde het aandeel dagelijkse rokers met 6,8 procentpunt.

De buurlanden van België hebben een gelijkaardig aandeel dagelijkse rokers en tonen een gelijkaardige evolutie, namelijk een trage vermindering. Het aandeel dagelijkse rokers in België ligt onder dat aandeel in de buurlanden en dit over heel de beschouwde periode.

²⁵ Voor de gezondheidsenquête van 1997 werden er 10.221 personen ondervraagd. Voor die van 2001: 12.111; van 2004: 12.650; van 2008: 8.836 en voor die van 2013 werden er 10.834 personen ondervraagd.

²⁶ WHO (2004), *WHO Framework Convention on Tobacco Control. Resolution WHA56.1*, World Health Organization, <http://www.who.int/>.

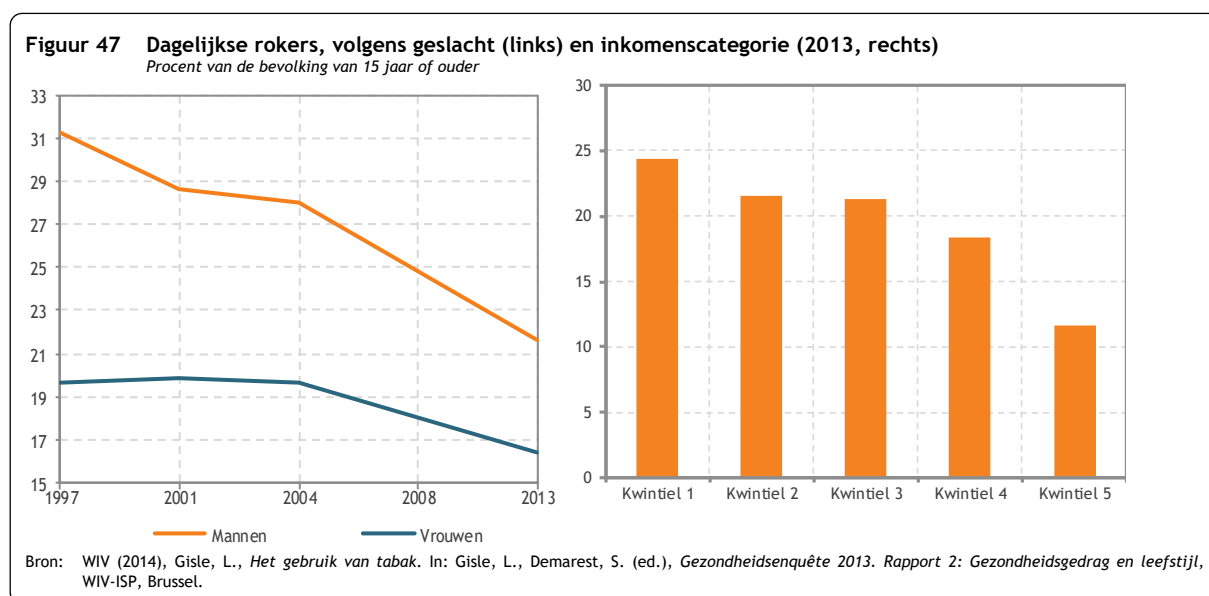
Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: "de morbiditeit/mortaliteit door chronische ziekten zal teruggebracht zijn" (doelstelling 7). Aangezien tabaksgebruik erkend wordt als oorzaak van talrijke aandoeningen, moet het aandeel dagelijkse rokers dalen om in de richting van de doelstelling te gaan.

De duurzame-ontwikkelingsdoelen van de VN (SDG) bevatten de volgende subdoelstelling: "Waar nodig de implementatie van de kaderovereenkomst van de Wereldgezondheidsorganisatie over tabakscontrole versterken" (subdoelstelling 3.a).

Opsplitsing volgens geslacht en inkomenscategorie

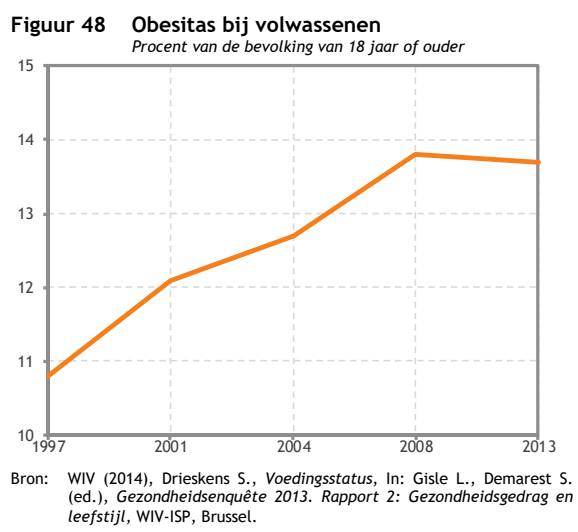
Het aandeel vrouwen dat dagelijks rookt is kleiner dan dat van mannen. Het daalt echter minder snel, wat leidt tot een toenadering tussen die groepen. In 1997 rookte 31,2 % van de mannen immers dagelijks, tegenover 19,7 % van de vrouwen. Dat is een verschil van 11,5 procentpunt. In 2013 rookten 21,6 % van de mannen en 16,4 % van de vrouwen dagelijks, waardoor het verschil verminderde tot 5,2 procentpunt.

Personen in het eerste kwintiel (laagste inkomens) roken meer dan anderen en personen in het vijfde kwintiel (hoogste inkomens) roken het minst. Het verschil bedraagt 12,8 procentpunt in 2013.

Indicator 23. Obesitas bij volwassenen

Thema	Gezondheid	
Dimensies	Hier en nu	
Kerncijfers (procent van de bevolking van 18 jaar of ouder)		
Begin van de periode	1997	10,8
Einde van de periode	2013	13,7
Minimum	1997	10,8
Maximum	2008	13,8
Gemiddelde jaarlijkse groei	1997-2013	+1,5 %
	2008-2013	-0,1 %
Vergelijking buurlanden, 2008 (procent van de bevolking van 18 jaar of ouder)		
België		13,7
Duitsland		15,8
Frankrijk		12,2

Definitie: *obesitas*, een situatie van ernstig lichaamsovergewicht, stemt overeen met een *body mass index* hoger dan 30. De volwassen bevolking wordt gedefinieerd als de bevolking ouder dan 18 jaar. De body mass index (of BMI) betreft een antropometrische meting berekend als de verhouding tussen het gewicht in kilogram en de lengte in meter in het kwadraat. Die meting van het gewicht van een persoon ten opzichte van zijn lengte is gecorreleerd met het vetgehalte van het lichaam van een volwassene²⁷. Personen met zwaarlijvigheid lopen een groter risico op chronische aandoeningen zoals hart- en vaatziekten, diabetes en bepaalde kankers²⁸. De gegevens komen van de nationale gezondheidsenquêtes uitgevoerd door het Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid (2014²⁹) voor België en van Eurostat (2016) voor de andere Europese landen.

Evolutie: volgens die enquêtes daalde het aandeel volwassenen met zwaarlijvigheid licht in 2013, na een constante toename tussen 1997 en 2008. Er moet worden gewacht op de gegevens voor de latere jaren om te zien of het gaat om een neerwaartse trend of een stabilisering. Eurostat publiceert gegevens voor enkele landen en enkel voor het jaar 2008. In dat jaar was er in België een kleiner aandeel zwaarlijvigheid dan in Duitsland en meer dan in Frankrijk³⁰.

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: "de morbiditeit/mortaliteit door chronische ziekten zal teruggebracht zijn" (doelstelling 7). Aangezien zwaarlijvigheid het risico op cardiovasculaire ziekten, diabetes en verschillende types kanker verhoogt, moet het aandeel volwassenen met zwaarlijvigheid dalen om in de richting van de doelstelling te gaan.

²⁷ Eurostat (2008), *Table Thema volksgezondheid - Percentage of overweight people, by gender and age group*, <http://ec.europa.eu/eurostat>.

²⁸ WHO (2015), *Obesity and overweight. Fact sheet N°311*, <http://www.who.int>.

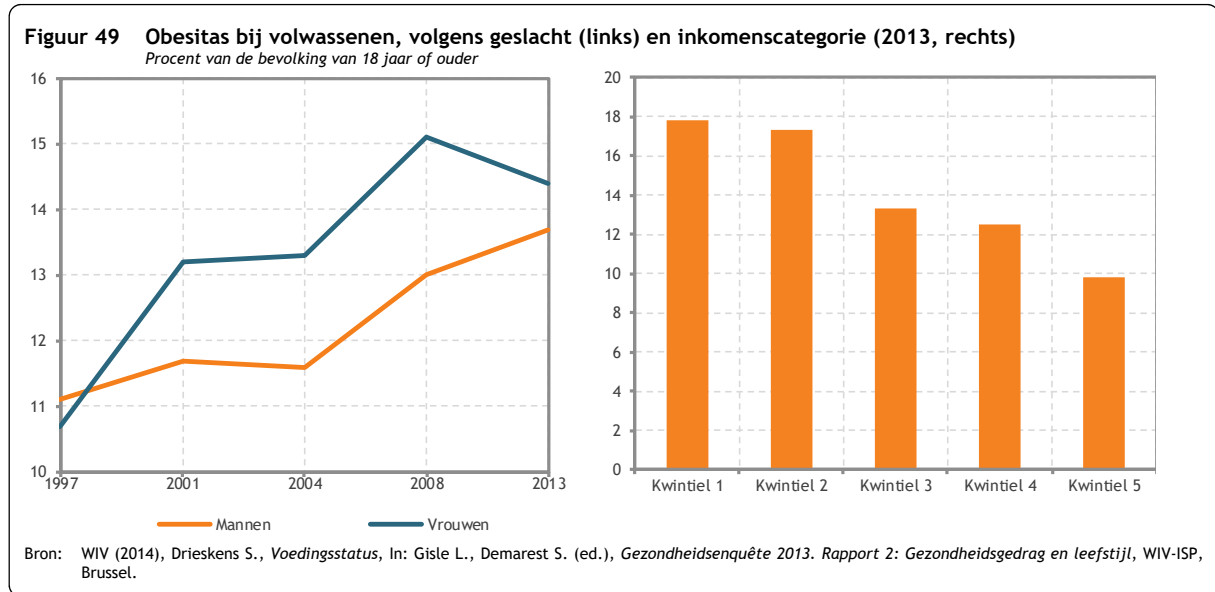
²⁹ Voor de gezondheidsenquête van 1997 werden er 10.221 personen ondervraagd. Voor die van 2001: 12.111; van 2004: 12.650; van 2008: 8.836 en voor die van 2013 werden er 10.834 personen ondervraagd.

³⁰ Eurostat (2016), *Body mass index (BMI) by sex, age and educational attainment level (%)*, http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Overweight_and_obesity_-_BMI_statistics (17/10/2016).

Opsplitsing volgens geslacht en inkomenscategorie

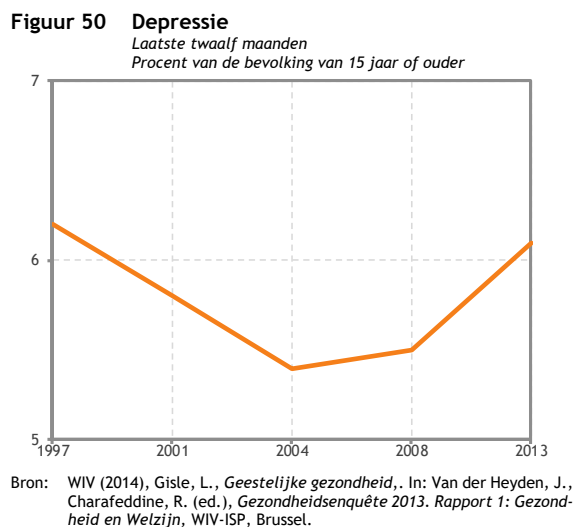
Het aandeel zwaarlijvige mannen steeg van 11,1 % in 1997 tot 13,7 % in 2013, terwijl het procent vrouwen steeg van 10,3 % tot 14,4 % na een maximum van 15,1 % in 2008. Het procent zwaarlijvige mannen en dat van vrouwen verschillen weinig.

Het aandeel zwaarlijvige volwassenen is gecorreleerd met de inkomenscategorie. Het aandeel zwaarlijvigen bedraagt ongeveer 17 % in de twee laagste inkomenskwintielen en daalt tot ongeveer 10 % in het hoogste inkomenskwintiel.

Indicator 24. Depressie

Thema	Gezondheid	
Dimensies	Hier en nu	
Kerncijfers (procent van de bevolking van 15 jaar of ouder)		
Begin van de periode	1997	6,2
Einde van de periode	2013	6,1
Minimum	2004	5,4
Maximum	1997	6,2
Gemiddelde jaarlijkse groei	1997-2013	-0,1 %
voet	2008-2013	+2,1 %
Vergelijking Europa, 2008 (procent van de bevolking van 15 jaar of ouder)		
België		5,5
Frankrijk		3,7
Roemenië en Bulgarije		0,8

Definitie: aandeel van de bevolking van 15 jaar en ouder dat aangeeft de laatste twaalf maanden aan een depressie te hebben geleden. De gegevens komen van de nationale gezondheidsenquêtes uitgevoerd door het Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid (2014³¹) voor België en van Eurostat (2016) voor de andere Europese landen.

Evolutie: hoewel volgens die enquêtes het aandeel van de personen dat aangeeft aan een depressie te hebben geleden tussen 1997 en 2004 daalde (met minder dan één procentpunt), steeg dat aandeel in 2013 opnieuw tot de oorspronkelijke waarde.

Voor Europa zijn er slechts gegevens beschikbaar voor 2008 en voor enkele landen³². België is het land waar er het grootste aandeel van de bevolking van 15 jaar en ouder verklaart aan een depressie te lijden: 5,5 %. De landen waar het minste aantal personen verklaart aan een depressie te lijden, zijn Bulgarije en Roemenië, met 0,8 %.

Doelstelling: De duurzame-ontwikkelingsdoelen van de VN (SDG) bevatten het volgende doel: "Verzekeren een goede gezondheid en promoten welvaart voor alle leeftijden" (doel 3). Aangezien een goede mentale gezondheid deel uitmaakt van het welzijn beschouwt dit rapport als impliciete doelstelling dat het aandeel personen dat aan een depressie lijdt moet dalen.

Opsplitsing volgens geslacht en inkomenscategorie

Het aandeel vrouwen dat aangeeft de laatste twaalf maanden aan een depressie te hebben geleden, is dubbel zo groot als het aandeel mannen in elke enquête.

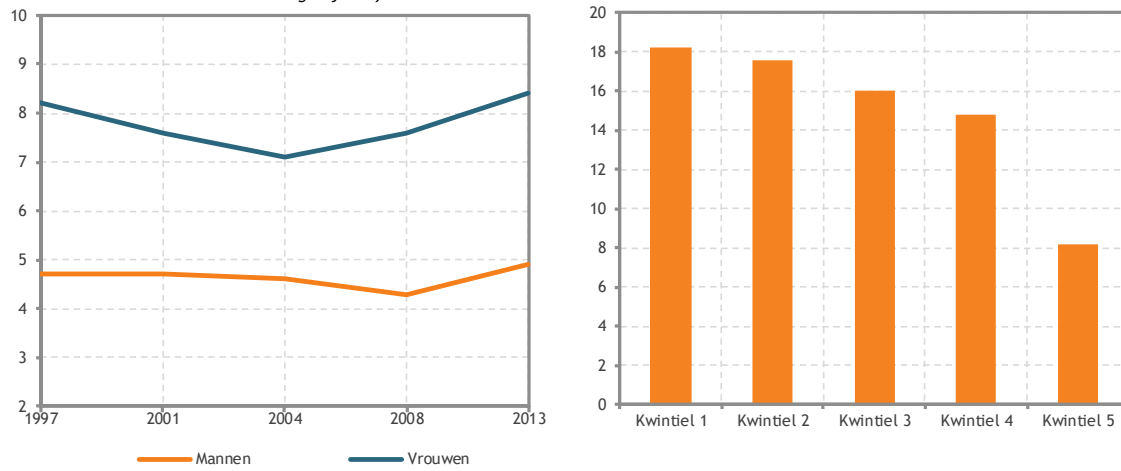
³¹ Voor de gezondheidsenquête van 1997 werden er 10.221 personen ondervraagd. Voor die van 2001: 12.111; van 2004: 12.650; van 2008: 8.836 en voor die van 2013 werden er 10.834 personen ondervraagd.

³² Eurostat (2016), *People reporting a chronic disease, by disease, sex, age and educational attainment level (%) [hlth_ghis_st1]. Depressive disorders*, <http://ec.europa.eu/eurostat> (laatst geraadpleegd op 26/10/2016). Landen waarvoor gegevens gepubliceerd zijn: België, Bulgarije, Cyprus, Frankrijk, Griekenland, Hongarije, Malta, Letland, Polen, Roemenië, Slovenië, Slovakije, Spanje en Tsjechische Republiek.

Wat het inkomensniveau betreft, zijn er 18,2 % mensen van het eerste kwintiel (laagste inkomens) die verklaren te lijden aan een depressie tegenover 8,2 % in het vijfde kwintiel (hoogste inkomens), m.a.w. een verschil van 10 procentpunt.

Figuur 51 Depressie, volgens geslacht (links) en inkomenscategorie (rechts, 2013)

*Laatste twaalf maanden.
Procent van de bevolking 15 jaar of ouder*

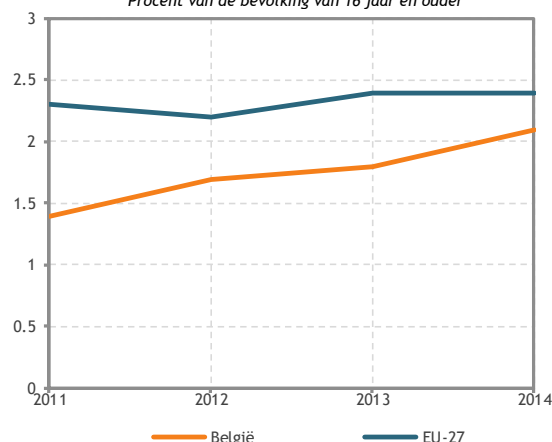
Bron: WIV (2014), Gisle, L., *Geestelijke gezondheid*, In: Van der Heyden, J., Charafeddine, R. (ed.), *Gezondheidsenquête 2013. Rapport 1: Gezondheid en Welzijn*, WIV-ISP, Brussel.

Indicator 25. Uitstel of afstel van medische zorg om financiële redenen³³

Thema	Gezondheid	
Dimensies	Hier en nu	
Kerncijfers (procent van de totale bevolking)		
Begin van de periode	2011	1,4
Einde van de periode	2014	2,1
Minimum	2011	1,4
Maximum	2014	2,1
Gemiddelde jaarlijkse groei	2011-2014	+14,5 %
Vergelijking EU-27, 2014 (procent van de totale bevolking)		
België		2,1
EU-27		2,4
EU-27 minimum: Finland, Oostenrijk, Slovenië, Verenigd Koninkrijk		0,1
EU-27 maximum: Litouwen		10,5

Figuur 52 Uitstel of afstel van medische zorg om financiële redenen

Gedurende de afgelopen 12 maanden
Procent van de bevolking van 16 jaar en ouder

Bron: Statistics Belgium; Eurostat (2016), *Self-reported unmet needs for medical examination by sex, age, detailed reason and income quintile [hlth_silc_08]*, <http://ec.europa.eu/eurostat> (laatst geraadpleegd op 17/10/2016).

Definitie: aandeel personen van 16 jaar en ouder dat zich om financiële redenen de nodige medische zorg niet heeft kunnen veroorloven tijdens de afgelopen 12 maanden. De gegevens zijn afkomstig van de enquête *European Union Statistics on Income and Living Conditions* (EU-SILC). Statistics Belgium organiseert in België deze binnen de EU geharmoniseerde enquête en stelt de resultaten ervan ter beschikking, onder meer aan Eurostat. De hier gebruikte gegevens komen van Eurostat (2016) dat gedetailleerde en vergelijkbare data voor de EU-lidstaten publiceert.

Evolutie: volgens de EU-SILC-enquêtes is het aandeel personen dat zich om financiële redenen de nodige medische zorg niet heeft kunnen veroorloven gestegen van 1,4 % tot 2,1 % van de bevolking tussen 2011 en 2014.

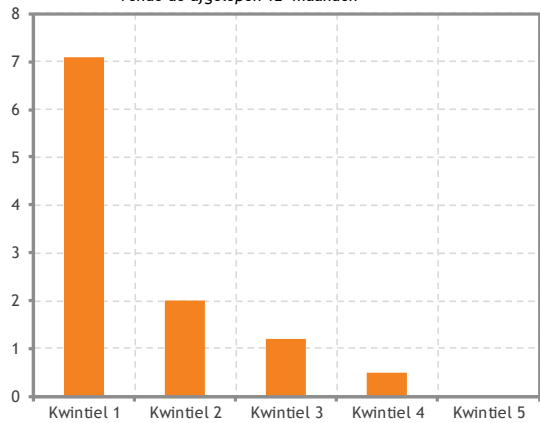
In Europa, schommelde dat aandeel tussen 2,2 % en 2,4 % tussen 2011 en 2014. De evolutie is in België dus minder gunstig dan in de EU-27. In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België in 2014 tot de middelmatig presterende groep en het scoort beter dan het Europese gemiddelde.

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: "*kwaliteitsvolle gezondheidszorg zal toegankelijk zijn voor iedereen en in het bijzonder voor kwetsbare groepen (mensen met een handicap, kansarmen, vruchtbare en zwangere vrouwen en kinderen, enz.)*" (doelstelling 5). Om in de richting van de doelstelling te gaan, moet het uitstel of afstel van medische zorg dalen.

³³ Gecorrigeerd op 22 februari 2017 om rekening te houden met een methodologische verandering in 2011 in de uitvoering van de enquête waarop deze indicator steunt.

Opsplitsing volgens inkomenscategorie

Figuur 53 Uitstel of afstel van medische zorg om financiële redenen, volgens inkomenscategorie
2014, Procent van de bevolking van 16 jaar en ouder, gedurende de afgelopen 12 maanden

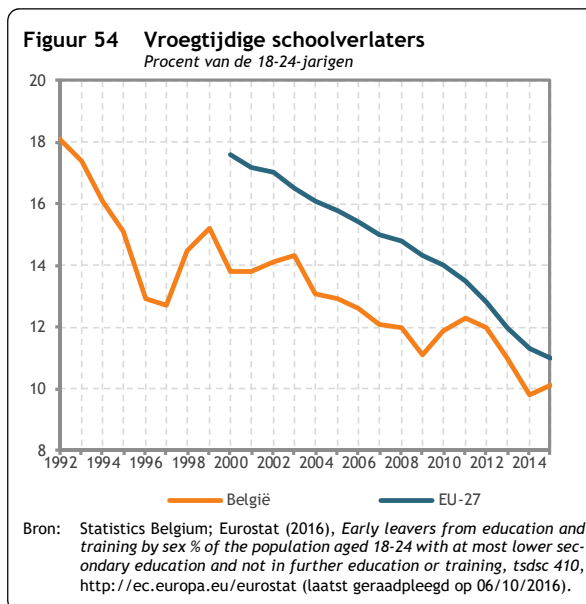
Bron: Statistics Belgium; Eurostat (2016), *Self-reported unmet needs for medical examination by sex, age, detailed reason and income quintile [hlth_silc_08]*, <http://ec.europa.eu/eurostat> (laatst geraadpleegd op 17/10/2016).

Personen met de laagste inkomens bevinden zich vaker in een situatie waarin ze zich om financiële redenen de nodige medische zorg niet hebben kunnen veroorloven dan personen met hogere inkomens. Het verschil tussen de laagste en de hoogste inkomensgroep bedraagt 7,1 procentpunt in 2014.

4.5. Opleiding en vorming

Indicator 26. Vroegtijdige schoolverlaters

Thema	Opleiding en vorming	
Dimensies	Hier en nu, Later	
Kerncijfers (procent van de 18-24-jarigen)		
Begin van de periode	1992	18,1
Einde van de periode	2015	10,1
Minimum	2014	9,8
Maximum	1992	18,1
Gemiddelde jaarlijkse groei	1992-2015	-2,5 %
groei	2010-2015	-3,2 %
Vergelijking EU-27, 2015 (procent van de 18-24-jarigen)		
België		10,1
EU-27		11,0
EU-27 minimum: Slovenië		5,0
EU-27 maximum: Spanje		20,0

Definitie: aandeel jongeren tussen 18 en 24 jaar met hoogstens een diploma lager middelbaar onderwijs die geen onderwijs of opleiding volgden tijdens de vier weken die voorafgingen aan het interview. Het lager middelbaar onderwijs komt overeen met de ISCED (*International Standard Classification of Education*) 2011 niveaus 0-2 voor gegevens vanaf 2014 en met ISCED 1997 niveaus 0-3C voor gegevens tot 2013. De gegevens komen van de *Enquête naar de arbeidskrachten* (EAK). Statistics Belgium organiseert in België deze binnen de EU geharmoniseerde enquête en stelt de resultaten ervan ter beschikking, onder meer aan Eurostat. De hier gebruikte gegevens komen van Eurostat (2016) dat gedetailleerde en vergelijkbare data voor de EU-lidstaten publiceert.

Evolutie: volgens de EAK wordt er tijdens de beschouwde periode een daling waargenomen van 18,1 % in 1992 tot 9,8 in 2014 met een lichte stijging tot 10,1 % in 2015.

Zowel in de EU-27 als in België daalde het aandeel schoolverlaters. In de EU-27 was die daling echter sterker (jaarlijkse groei van -3,1 % tussen 2000 en 2015) dan in België (jaarlijkse groei van -2,1 % over dezelfde periode). Het aandeel schoolverlaters ligt in de beschouwde periode wel lager in België dan in de EU-27. In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België in 2015 tot de middelmatig presterende groep en het scoort beter dan het Europese gemiddelde.

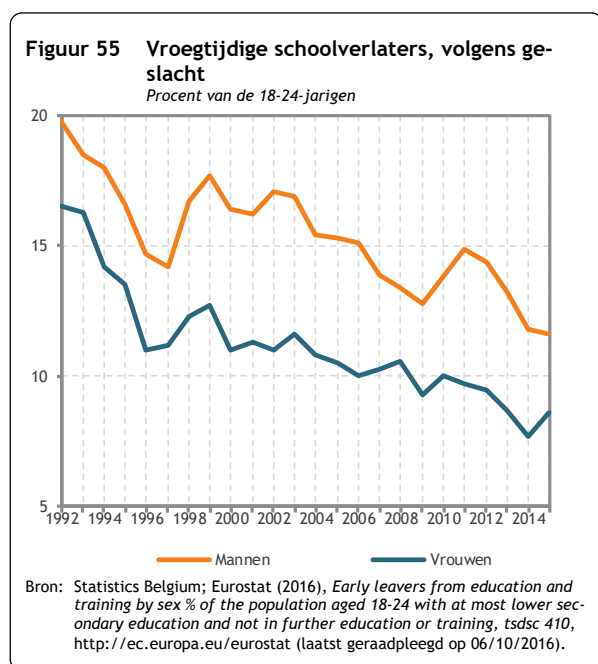
Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: "Aan de voorafgaande voorwaarden voor het welzijn van de burgers is voldaan, namelijk: vrede, onderwijs, inkomen, gezondheid, waardige huisvesting, een stabiel ecosysteem, duurzame hulpbronnen en sociale rechtvaardigheid" (inleiding van de uitdaging "Een maatschappij die de sociale cohesie bevordert").

De duurzame-ontwikkelingsdoelen van de VN (SDG) bevatten de volgende subdoelstelling: "Er tegen 2030 voor zorgen dat alle meisjes en jongens op een vrije, billijke en kwalitatief hoogstaande manier lager en

middelbaar onderwijs kunnen afwerken, wat moet kunnen leiden tot relevante en doeltreffende leerresultaten" (subdoelstelling 4.1).

Het Nationaal Hervormingsprogramma 2011 dat door België in april 2011 werd goedgekeurd in het kader van de Europa2020-strategie bevat de volgende doelstelling met betrekking tot onderwijs en opleiding: het aandeel jongeren tussen 18 en 24 jaar dat hoogstens lager secundair onderwijs heeft voltooid en dat geen onderwijs of opleiding volgt, verminderen tot 9,5 % in 2020. Om in de richting van de doelstelling te gaan, moet het aandeel vroegtijdige schoolverlaters dalen.

Opsplitsing volgens geslacht

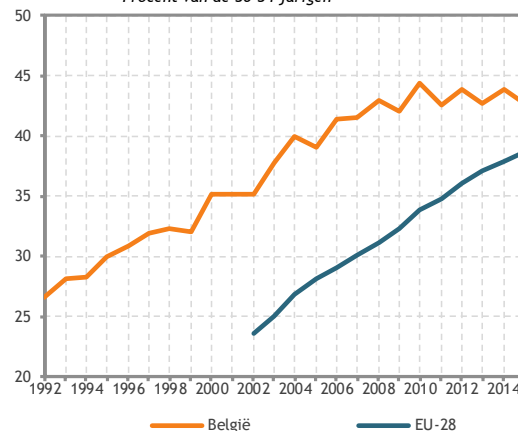

Meer mannen dan vrouwen verlaten de school zonder diploma. De afgelopen jaren toont de evolutie bij de mannen een sterkere variatie dan bij de vrouwen. Het verschil tussen mannen en vrouwen daalde van 3,3 procentpunt in 1992 tot 2,2 procentpunt in 1993 en steeg daarna tot 6,1 procentpunt in 2002 en viel vervolgens terug tot 3,0 procentpunt in 2015. Het laatste jaar is er echter een stijging bij de vrouwen, maar niet bij de mannen. Het aandeel schoolverlaters ligt over de volledige periode hoger bij mannen dan bij vrouwen en beide groepen vertonen een dalende trend over de hele periode.

Indicator 27. Gediplomeerden van het hoger onderwijs

Thema	Opleiding en vorming	
Dimensies	Hier en nu, Later	
Kerncijfers (procent van de 30-34-jarigen)		
Begin van de periode	1992	26,6
Einde van de periode	2015	42,7
Minimum	1992	26,6
Maximum	2010	44,4
Gemiddelde jaarlijkse groei	1992-2015	+2,1 %
voet	2010-2015	-0,8 %
Vergelijking EU-28, 2015 (procent van de 30-34-jarigen)		
België		42,7
EU-28		38,7
EU-28 minimum: Tsjechische Republiek		30,1
EU-28 maximum: Litouwen		57,6

Figuur 56 Gediplomeerden van het hoger onderwijs
Procent van de 30-34-jarigen

Bron: Statistics Belgium; Eurostat (2016), *Tertiary educational attainment by sex, age group 30-34, tsdsc 480* <http://ec.europa.eu/eurostat> (laatst geraadpleegd op 06/10/2016).

Definitie: aandeel van de bevolking tussen 30 en 34 jaar, met een diploma hoger onderwijs. Het scholingsniveau komt overeen met ISCED (*International Standard Classification of Education*) 2011 niveaus 5-8 voor gegevens vanaf 2014 en met ISCED 1997 niveaus 5-6 voor gegevens tot 2013. De gegevens komen van de *Enquête naar de arbeidskrachten* (EAK). Statistics Belgium organiseert in België deze binnen de EU geharmoniseerde enquête en stelt de resultaten ervan ter beschikking, onder meer aan Eurostat. De hier gebruikte gegevens komen van Eurostat (2016) dat gedetailleerde en vergelijkbare data voor de EU-lidstaten publiceert.

Evolutie: volgens de EAK groeide het aandeel 30-34-jarigen met een diploma hoger onderwijs met 7,5 procentpunt tussen 1992 en 2015. De laatste jaren stagneert de groei echter. Over de laatste vijf jaar is er zelfs een negatieve jaarlijkse gemiddelde groei van -0,8 %.

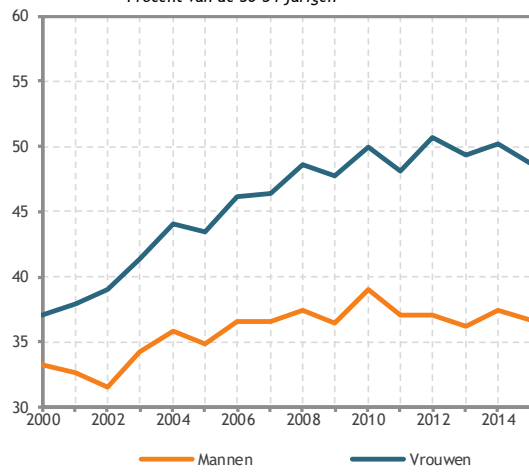
België heeft bij de 30-34-jarigen meer gediplomeerden van het hoger onderwijs dan het gemiddelde van de 28 EU-lidstaten. Het verschil tussen het EU-gemiddelde en België neemt wel af: van 11,6 in 2002 tot 4,0 procentpunt in 2015. Het aantal gediplomeerden van het hoger onderwijs neemt dus in een hoger tempo toe in de EU-28. In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België in 2015 tot de middelmatig presterende groep en het scoort beter dan het Europese gemiddelde.

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: "Aan de voorafgaande voorwaarden voor het welzijn van de burgers is voldaan, namelijk: vrede, onderwijs, inkomen, gezondheid, waardige huisvesting, een stabiel ecosysteem, duurzame hulpbronnen en sociale rechtvaardigheid" (inleiding van de uitdaging "Een maatschappij die de sociale cohesie bevordert").

Het Nationaal Hervormingsprogramma 2011 dat door België in april 2011 werd goedgekeurd in het kader van de Europa2020-strategie bevat de volgende doelstelling met betrekking tot onderwijs en vorming: een diploma hoger onderwijs voor minstens 47 % van de bevolking tussen 30 en 34 jaar. Om in de richting van de doelstelling te gaan, moet het aandeel 30-34-jarigen met een diploma hoger onderwijs stijgen.

Opsplitsing volgens geslacht

Figuur 57 Gediplomeerden van het hoger onderwijs, volgens geslacht
Procent van de 30-34-jarigen

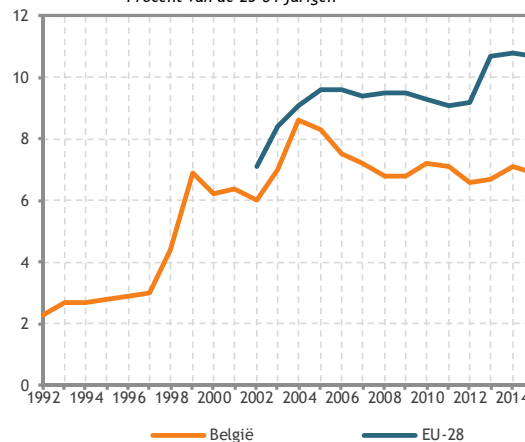
Bron: Statistics Belgium; Eurostat (2016), *Tertiary educational attainment by sex, age group 30-34, tsdsc 480*, <http://ec.europa.eu/eurostat> (laatst geraadpleegd op 06/10/2016).

Verhoudingsgewijs zijn er meer vrouwen dan mannen met een diploma hoger onderwijs en het verschil wordt groter: 3,8 procentpunt in 2000 tegenover 12,0 procentpunt in 2015.

Indicator 28. Levenslang leren

Thema	Opleiding en vorming	
Dimensies	Hier en nu, Later	
Kerncijfers (procent van de 25-64-jarigen)		
Begin van de periode	1992	2,3
Einde van de periode	2015	6,9
Minimum	1992	2,3
Maximum	2004	8,6
Gemiddelde jaarlijkse groei	1992-2015	+4,9 %
	2010-2015	-0,8 %
Vergelijking EU-28, 2015 (procent van de 25-64-jarigen)		
België		6,9
EU-28		10,7
EU-28 minimum: Roemenië		1,3
EU-28 maximum: Denemarken		31,3

Figuur 58 Levenslang leren
Procent van de 25-64-jarigen

Bron: Statistics Belgium; Eurostat (2016), *Participation rate in education and training (last 4 weeks) by sex and age, tsdsc 440*, <http://ec.europa.eu/eurostat/> (laatst geraadpleegd op 06/10/2016).

Definitie: aandeel van de bevolking dat heeft deelgenomen aan een (formele of niet-formele) vorming tijdens de laatste vier weken voorafgaand aan het interview. De gegevens komen van de *Enquête naar de arbeidskrachten* (EAK). Statistics Belgium organiseert in België deze binnen de EU geharmoniseerde enquête en stelt de resultaten ervan ter beschikking, onder meer aan Eurostat. De hier gebruikte gegevens komen van Eurostat (2016) dat gedetailleerde en vergelijkbare data voor de EU-lidstaten publiceert.

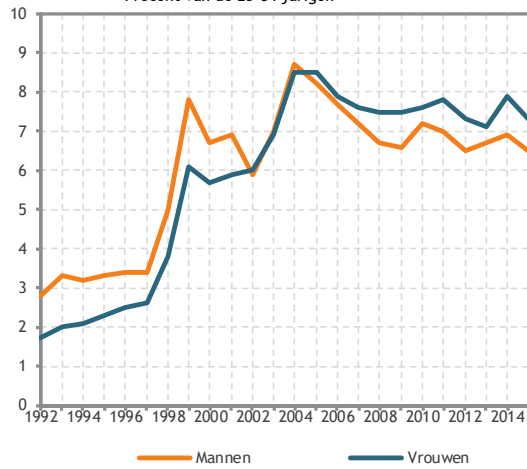
Evolutie: volgens de EAK steeg het aandeel van de bevolking tussen 25 en 64 jaar dat deelgenomen heeft aan een vorm van opleiding of vorming duidelijk tussen 1992 en 2004, namelijk van 2,3 % tot 8,6 %. Vervolgens daalde het opnieuw tot 7,1 % in 2008, maar vertoont sindsdien geen duidelijke trend en bedraagt 6,9 % in 2015.

Hierdoor loopt België steeds meer achterop t.o.v. het Europese gemiddelde. Terwijl het verschil tussen België en de EU-28 in 2002 nog 1,1 procentpunt bedroeg, liep het in 2015 op tot 3,8 procentpunt. In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België in 2015 tot de middelmatig presterende groep en het scoort minder goed dan het Europese gemiddelde. De buurlanden Frankrijk (5^e) en Nederland (4^e) doen het duidelijk beter.

Doelstelling: de duurzame-ontwikkelingsdoelen van de VN (SDG) bevatten het volgende doel: "Verzeker gelijke toegang tot kwaliteitsvol onderwijs en bevorder levenslang leren voor iedereen" (doel 4). Om in de richting van die doelstelling te gaan, moet het aandeel van de bevolking dat deelneemt aan voortgezette opleiding stijgen.

Opsplitsing volgens geslacht

Figuur 59 Levenslang leren, volgens geslacht
Procent van de 25-64-jarigen

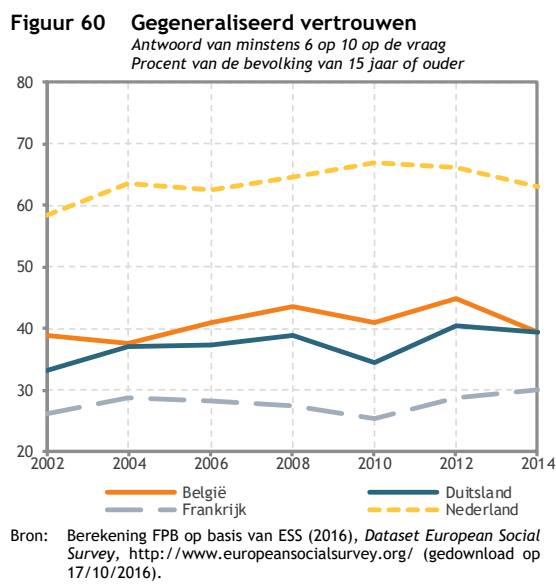
Bron: Statistics Belgium; Eurostat (2016), *Participation rate in education and training (last 4 weeks) by sex and age, tsdsc 440*, <http://ec.europa.eu/eurostat/> (laatst geraadpleegd op 06/10/2016).

Het verschil tussen mannen en vrouwen inzake levenslang leren is gering. Sinds 1992 nemen mannen en vrouwen in bijna dezelfde mate deel aan opleiding en vorming; het grootste verschil tussen beide bedroeg 1,7 procentpunt in 1999. Voor 2002 volgden mannen meer opleiding dan vrouwen, sinds 2005 is het omgekeerd.

4.6. Samenleving

Indicator 29. Gegeneraliseerd vertrouwen

Thema	Samenleving	
Dimensies	Hier en nu, Later	
Kerncijfers (procent van de bevolking van 15 jaar of ouder)		
Begin van de periode	2002	38,8
Einde van de periode	2014	39,5
Minimum	2004	37,7
Maximum	2012	45,0
Gemiddelde jaarlijkse groei	2002-2014	+0,1 %
voet	2008-2014	-1,7 %
Vergelijking buurlanden, 2014 (procent van de bevolking van 15 jaar of ouder)		
België		39,5
Duitsland		39,4
Frankrijk		30,0
Nederland		63,2

Definitie: het *gegeneraliseerd vertrouwen* wordt gedefinieerd door het resultaat van de *European Social Survey* (ESS) en meer bepaald door een score van minstens 6 op 10 op de volgende vraag: "Denkt u, over het algemeen, dat de meeste mensen te vertrouwen zijn, of dat u niet voorzichtig genoeg kunt zijn in de omgang met mensen?". De geïnterviewden kunnen antwoorden op een schaal van nul ("je kunt niet voorzichtig genoeg zijn") tot tien ("de meeste mensen zijn te vertrouwen"). Die vraag kwam telkens aan bod in de zeven tweejaarlijkse enquêtes van de ESS. Het FPB berekent de indicator met de gegevens van de ESS (2016).

Evolutie: volgens de ESS steeg het gegeneraliseerd vertrouwen in België nauwelijks over de periode 2002-2014. Die indicator nam heel licht toe van 38,8 % tot 39,5 % met een gemiddelde jaarlijkse toename van 0,2 % die vooral te wijten is aan de scherpe daling in de laatste enquête. Het maximum werd in 2012 bereikt. De betrouwbaarheidsintervallen berekend voor deze indicator worden hernomen in punt 2.2.3.

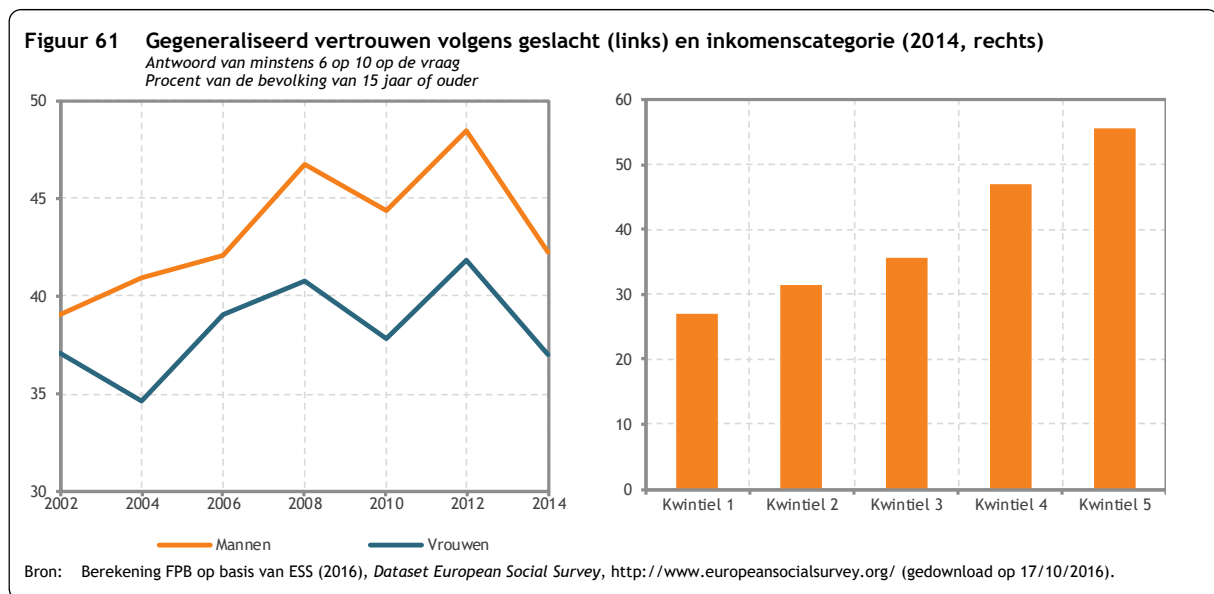
In België (39,5 %) ligt het gegeneraliseerd vertrouwen duidelijk lager dan in Nederland (63,2 %), hoger dan in Frankrijk (30,0 %) en ongeveer even hoog als in Duitsland (39,4 %). Tot de daling in 2014 lag het gegeneraliseerd vertrouwen ook hoger ten opzichte van Duitsland en bleven de verschillen ongeveer gelijk. De subjectieve aard van deze indicator maakt dat de vergelijking tussen landen met voorzichtigheid geïnterpreteerd moet worden.

Doelstelling: er is geen expliciete doelstelling over het gegeneraliseerd vertrouwen. De Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling heeft wel als eerste uitdaging: "Een maatschappij die de sociale cohesie bevordert". Om aan deze sociale cohesie bij te dragen, beschouwt dit rapport als impliciete doelstelling dat het gegeneraliseerd vertrouwen, als maatstaf voor het sociaal kapitaal, niet mag dalen.

Opsplitsing volgens geslacht en inkomenscategorie

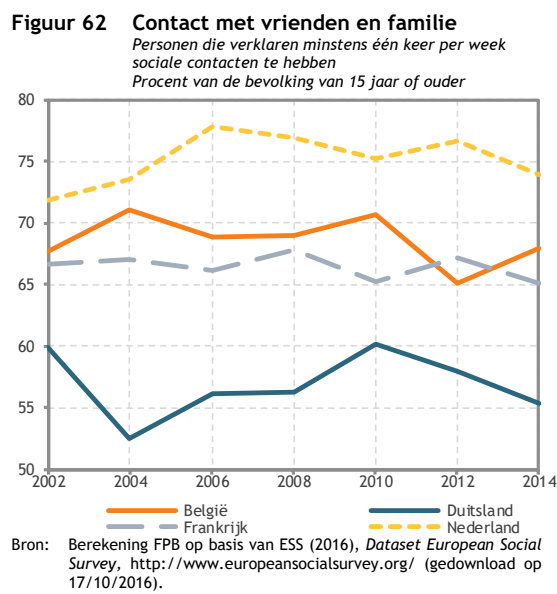
Voor alle zeven edities van de ESS was het gegeneraliseerd vertrouwen van mannen hoger dan dat van vrouwen. Dat verschil was het kleinst in 2002 (1,9 procentpunt) en het grootst in 2012 (6,6 procentpunt). Sinds 2008 bedraagt dat verschil meer dan 5 procentpunt.

Er is een verband tussen het inkomen en het gegeneraliseerd vertrouwen. Die indicator stijgt met een hoger inkomenskwintiel: 27,0 % van de personen in het laagste inkomenskwintiel en 55,5 % in het hoogste inkomenskwintiel verklaren een gegeneraliseerd vertrouwen, terwijl het gemiddelde percentage in alle inkomenskwintielen 39,5 % bedroeg.

Indicator 30. Contact met vrienden en familie

Thema	Samenleving	
Dimensies	Hier en nu, Later	
Kerncijfers (procent van de bevolking van 15 jaar of ouder)		
Begin van de periode	2002	67,7
Einde van de periode	2014	68,0
Minimum	2012	65,2
Maximum	2004	71,1
Gemiddelde jaarlijkse groei	2002-2014	0,0 %
	2008-2014	-0,2 %
Vergelijking buurlanden, 2014 (procent van de bevolking van 15 jaar of ouder)		
België		68,0
Duitsland		55,4
Frankrijk		65,2
Nederland		73,9

Definitie: sociale contacten worden gedefinieerd door het resultaat van de *European Social Survey* (ESS) en meer bepaald door minstens één keer per week te antwoorden op de vraag "hoe vaak u om sociale redenen (niet vanwege het werk of uit zuiver plichtsgevoel, maar omdat ze ervoor kiezen om vrienden, familie of collega's te ontmoeten³⁴) vrienden, familie of collega's ontmoet". Die vraag kwam telkens aan bod in de zeven tweejaarlijkse enquêtes van de ESS. Het FPB berekent de indicator met de gegevens van de ESS (2016).

Evolutie: volgens de ESS bleef die indicator stabiel tussen 2002 en 2014 van 67,7 % tot 68,0 %. Er is geen duidelijke evolutie vast te stellen. De betrouwbaarheidsintervallen berekend voor deze indicator worden hernomen in punt 2.2.3.

In vergelijking met de buurlanden verklaren meer personen in België (68,0 %) minstens één keer per week contacten te hebben met vrienden en familie dan in Duitsland (55,4 %), maar minder dan in Nederland (73,9 %). In Frankrijk zijn er een vergelijkbaar aantal personen (65,2 %) die aangeven minstens één keer per week contacten te hebben met vrienden en familie. Die verhoudingen blijven door de zeven tweejaarlijkse edities van de ESS heen grotendeels gerespecteerd. De subjectieve aard van deze indicator maakt dat de vergelijking tussen landen met voorzichtigheid geïnterpreteerd moet worden.

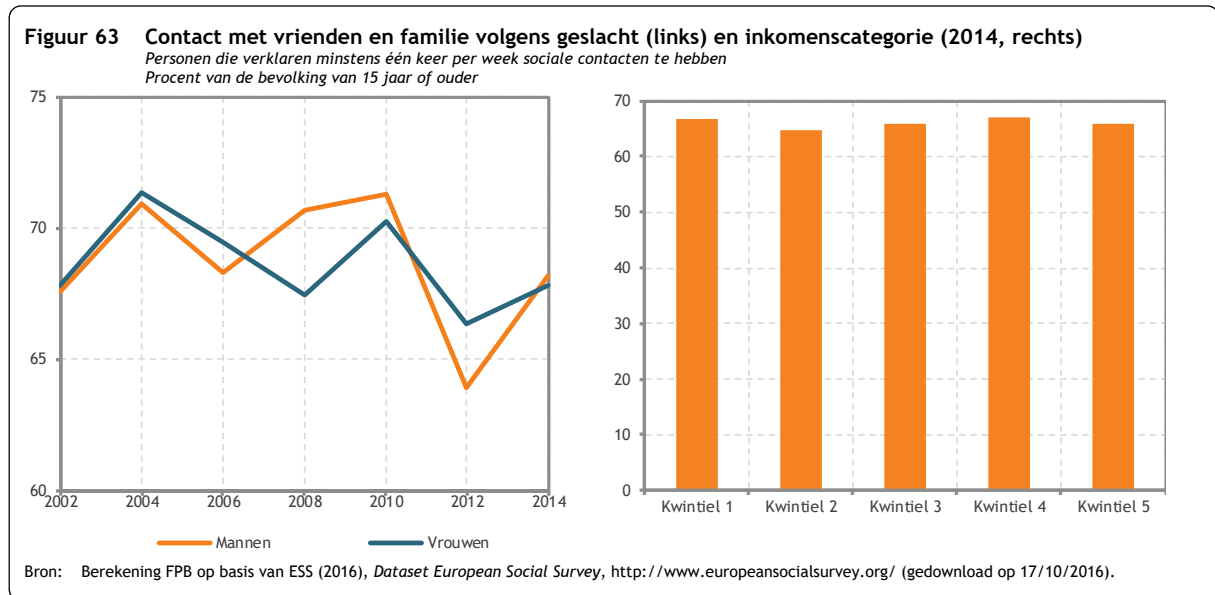
Doelstelling: er is geen expliciete doelstelling over de sociale contacten van de bevolking. De Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling heeft wel als eerste uitdaging: *Een maatschappij die de sociale cohesie bevordert*. Om aan deze sociale cohesie bij te dragen, beschouwt dit rapport als impliciete doelstelling dat het aandeel personen dat aangeeft minstens één keer per week sociaal contact te hebben met vrienden of familie om sociale redenen, als maatstaf voor het sociaal kapitaal, niet mag dalen.

³⁴ Dat komt overeen met de oorspronkelijke Europese vragenlijst en met de Nederlandstalige vragenlijst. De Franstalige vragenlijst preciseert enkel "niet vanwege het werk".

Opsplitsing volgens geslacht en inkomenscategorie

Door de zeven edities van de ESS heen liepen de evoluties van het aandeel mannen en vrouwen dat aangeeft minstens één keer per week sociaal contact te hebben uiteen: nu eens was het aandeel mannen groter, dan weer het aandeel vrouwen. De verschillen tussen mannen en vrouwen waren ook eerder beperkt en steeds kleiner dan 3,3 procentpunt.

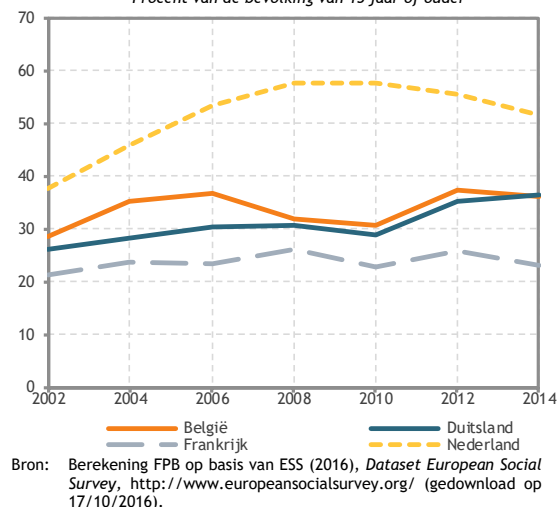
De indicator toont vergelijkbare waarden (ongeveer 65 %) voor de 5 inkomenskwintielen. Er is geen significante invloed van het inkomen op deze indicator.

Indicator 31. Vertrouwen in instellingen

Thema	Samenleving	
Dimensies	Hier en nu	
Kerncijfers (procent van de bevolking van 15 jaar of ouder)		
Begin van de periode	2002	28,5
Einde van de periode	2014	36,0
Minimum	2002	28,5
Maximum	2012	37,3
Gemiddelde jaarlijkse groei	2002-2014	+1,9 %
voet	2008-2014	+2,1 %
Vergelijking buurlanden, 2014 (procent van de bevolking van 15 jaar of ouder)		
België		36,0
Duitsland		36,4
Frankrijk		23,0
Nederland		51,5

Figuur 64 Vertrouwen in instellingen
Antwoord van minstens 6 op 10 op de vraag
Procent van de bevolking van 15 jaar of ouder

Definitie: het *vertrouwen in instellingen* wordt gedefinieerd door het resultaat van de *European Social Survey* (ESS) en meer bepaald door een score van minstens 6 op 10 op elk van de volgende vier vragen: "Kunt u aangeven hoeveel vertrouwen u persoonlijk heeft in elk van volgende instellingen: het Belgisch parlement, het rechtssysteem, de politici en de politieke partijen". De geïnterviewden kunnen voor elke instelling antwoorden op een schaal van nul ("helemaal geen vertrouwen") tot tien ("volledig vertrouwen"). Die vraag kwam telkens aan bod in de zeven tweejaarlijkse enquêtes van de ESS. Het FPB berekent de indicator met de gegevens van de ESS (2016).

Evolutie: volgens de ESS steeg die indicator tussen 2002 en 2014 van 28,5 % tot 36,0 %; dat is met een gemiddelde jaarlijkse groei van 2,0 %. Het lagere vertrouwen in 2008 en 2010 is te wijten aan een daling in het vertrouwen in het Belgisch parlement, de politici en de politieke partijen, aangezien het vertrouwen in het rechtssysteem in die jaren slechts een lichte daling laat optekenen. De betrouwbaarheidsintervallen berekend voor deze indicator worden hernomen in punt 2.2.3.

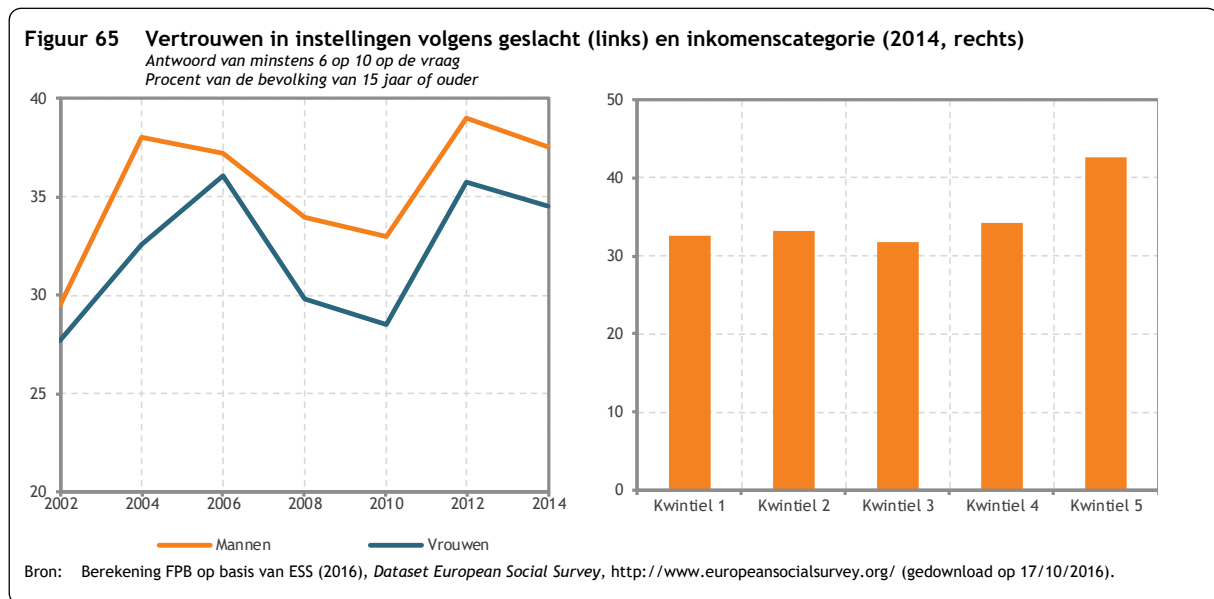
De indicator ligt in België (36,0 %) op een gelijkaardig niveau als in Duitsland (36,4 %). Het ligt echter duidelijk hoger dan in Frankrijk (23,0 %), maar lager dan in Nederland (51,5 %). Die verhoudingen zijn door de zeven edities van de ESS heen ook nauwelijks gewijzigd, zij het dat het vertrouwen in Nederland duidelijk afneemt in de laatste drie edities en dat het vertrouwen in Duitsland sterker toeneemt dan in België, waardoor Duitsland zijn achterstand heeft omgebogen in een kleine voorsprong. De subjectieve aard van deze indicator maakt dat de vergelijking tussen landen met voorzichtigheid geïnterpreteerd moet worden.

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: "De federale overheid zal alle gebruikers, ongeacht hun sociale en culturele status, een dienstverlening bieden die aan hun verwachtingen beantwoordt rekening houdend met het algemeen belang" (doelstelling 41). Om bij te dragen tot die doelstelling moet het vertrouwen in instellingen stijgen.

Opsplitsing volgens geslacht en inkomenscategorie

Voor alle zeven edities van de ESS was het vertrouwen in de vier instellingen hoger bij mannen dan bij vrouwen. Ook het gegeneraliseerd vertrouwen (zie Indicator 29) lag hoger bij mannen. De verschillen in vertrouwen in de instellingen schommelen van 1,1 % tot 5,4 % en zijn sinds 2008 eerder stabiel.

Er is een verband tussen het inkomen en het vertrouwen in de vier instellingen. De indicator stijgt met een hoger inkomenskwaartil. In 2014 zijn de verschillen in het eerste tot en met het vierde inkomenskwaartil klein en ligt enkel het hoogste inkomenskwaartil (42,7 %) duidelijk hoger dan het gemiddelde (36,0 %). Als er echter naar de gegevens van de laatste drie edities van de ESS wordt gekeken, stijgen de verschillen met de tijd.

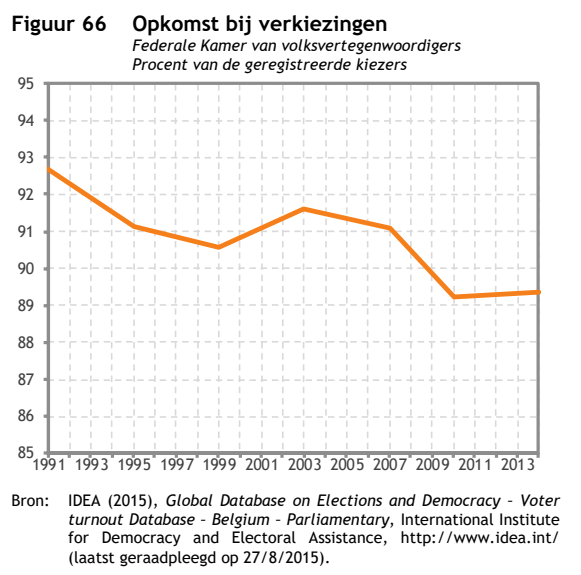
Indicator 32. Opkomst bij verkiezingen

Thema	Samenleving	
Dimensies	Hier en nu	
Kerncijfers (procent van de geregistreerde kiezers)		
Begin van de periode	1991	92,7
Einde van de periode	2014	89,4
Minimum	2010	89,2
Maximum	1991	92,7
Gemiddelde jaarlijkse groei	1991-2014	-0,2 %
voet	2007-2014	-0,3 %

Definitie: de *opkomst bij verkiezingen* wordt geme- ten met het aandeel van de geregistreerde kiezers dat effectief stemde bij de parlementaire verkiezin- gen voor de federale Kamer van volksvertegen- woordigers. De gegevens komen van het *International Institute for Democracy and Electoral Assistance* (2015).

Evolutie: omdat in België een opkomstplicht bestaat, kan die indicator niet gebruikt worden om verge- lijkingen met andere landen te maken. De indicator zegt wel iets over de evolutie in België van de op- komst bij verkiezingen: die daalde licht van 92,7 % in 1991 tot 89,4 % in 2014. De opkomst daalt licht met 0,2 % per jaar over de periode 1991-2014. Vanaf 2007 bedraagt die gemiddelde jaarlijkse groei- voet -0,3 %.

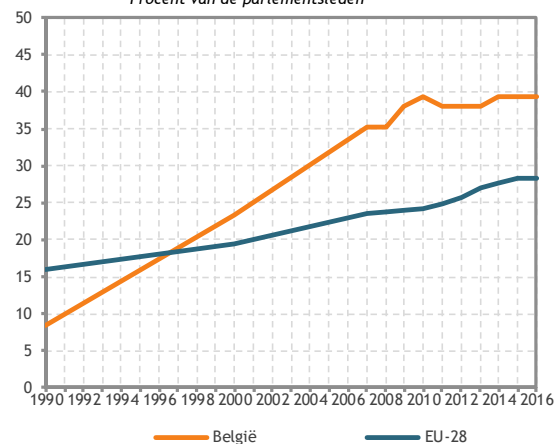
Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de vol- gende doelstelling: "*De federale overheid zal de democratische werking van haar organen voor overleg en be- raadslaging blijven garanderen*" (doelstelling 40). Die doelstelling wijst erop dat het belangrijk is dat bur- gers betrokken zijn bij het beleid en het politieke proces en daaraan deelnemen. Om bij te dragen tot die doelstelling, moet de opkomst bij verkiezingen niet dalen.

Indicator 33. Vrouwelijke parlementsleden

Thema	Samenleving	
Dimensies	Hier en nu	
Kerncijfers (procent van de parlementsleden)		
Begin van de periode	1990	8,5
Einde van de periode	2016	39,3
Minimum	1990	8,5
Maximum	2016	39,3
Gemiddelde jaarlijkse groei	1990-2016	+6,1 %
	2011-2016	+0,7 %
Vergelijking EU-28, 2015 (procent van de parlementsleden)		
België		39,3
EU-28		28,3
EU-28 minimum: Hongarije		10,1
EU-28 maximum: Zweden		43,6

Figuur 67 Vrouwelijke parlementsleden
Procent van de parlementsleden

Bron: World DataBank (2016), *Development Indicators*, <http://databank.worldbank.org> (laatst geraadpleegd op 20/10/2016).

Definitie: aandeel vrouwen in de (federale) Kamer van volksvertegenwoordigers na elke verkiezing. De gegevens komen van de Wereldbank (2016).

Evolutie: het aandeel vrouwelijke federale parlementsleden stijgt in de loop van de tijd: van 8,5 % in 1990 tot 39,3 % in 2016. Tussen 1994 en 2012 is de wetgeving gewijzigd (op de verschillende beleidsniveaus: federaal, gewesten en gemeenschappen) waardoor partijen eerst verplicht werden lijsten op te stellen met een meer evenwichtige vertegenwoordiging van mannen en vrouwen en daarna met een man-vrouw-afwisseling op de eerste twee plaatsen van de lijst³⁵.

Op Europees niveau is er eveneens een stijgende trend voor het aandeel van vrouwen in de nationale parlementen, van 15,9 % in 1990 tot 28,3 % in 2016. Met 39,3 % vrouwelijke parlementsleden ligt België boven het gemiddelde en kort bij het meest egalitaire land, Zweden, dat 43,6 % vrouwelijke parlementsleden heeft³⁶. In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België in 2015 tot de best presterende groep.

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: "vrouwen en mannen zullen hun rechten gelijk uitoefenen. Zij zullen kunnen bijdragen tot alle aspecten van de ontwikkeling van de samenleving en de verbetering van de levensomstandigheden zonder onderscheid, uitsluiting of beperking op grond van hun geslacht" (doelstelling 1). Om die doelstelling te behalen moet het aandeel vrouwelijke parlementsleden ongeveer de helft bedragen. Om in de richting van de doelstelling te gaan, moet het aandeel vrouwelijke parlementsleden stijgen.

³⁵ IGVM (2014), *Aanwezigheid van vrouwen in de Belgische wetgevende en uitvoerende instellingen*, Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen, <http://igvm-iefh.belgium.be/nl/actiedomeinen/besluitvorming/cijfers> (laatst geraadpleegd op 26/11/2015).

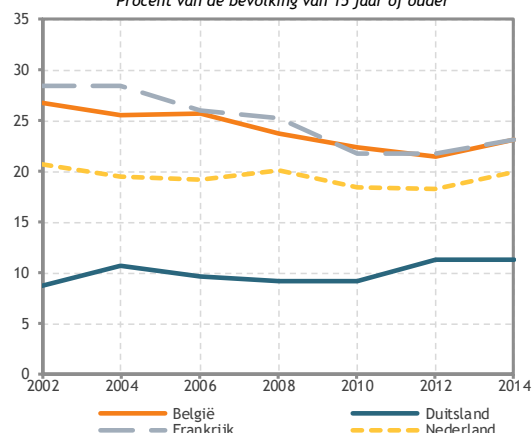
³⁶ World Data Bank (2016), *Development Indicators*, <http://databank.worldbank.org> (laatst geraadpleegd op 20/10/2016).

Indicator 34. Slachtoffers van inbraak of lichamelijk geweld

Thema	Samenleving	
Dimensies	Hier en nu	
Kerncijfers (procent van de bevolking van 15 jaar of ouder)		
Begin van de periode	2002	26,7
Einde van de periode	2014	23,1
Minimum	2012	21,5
Maximum	2002	26,7
Gemiddelde jaarlijkse groei	2002-2014	-1,2 %
voet	2008-2014	-0,5 %
Vergelijking buurlanden, 2014 (procent van de bevolking van 15 jaar of ouder)		
België		23,1
Duitsland		11,4
Frankrijk		23,2
Nederland		20,0

Figuur 68 Slachtoffers van inbraak of lichamelijk geweld

Personen die ja geantwoord hebben op de vraag
Procent van de bevolking van 15 jaar of ouder

Bron: Berekening FPB op basis van ESS (2016), *Dataset European Social Survey*, <http://www.europeansocialsurvey.org/> (gedownload op 17/10/2016).

Definitie: *slachtoffers van inbraak of lichamelijk geweld* wordt gedefinieerd door het resultaat van de *European Social Survey* (ESS) en meer bepaald door het aandeel personen die 'ja' antwoordde op de volgende vraag: "Bent u of iemand in uw huishouden in de afgelopen 5 jaar slachtoffer geweest van een inbraak of van lichamelijk geweld?". Die vraag kwam telkens aan bod in de zeven tweejaarlijkse enquêtes van de ESS. Het FPB berekent de indicator met de gegevens van de ESS (2016).

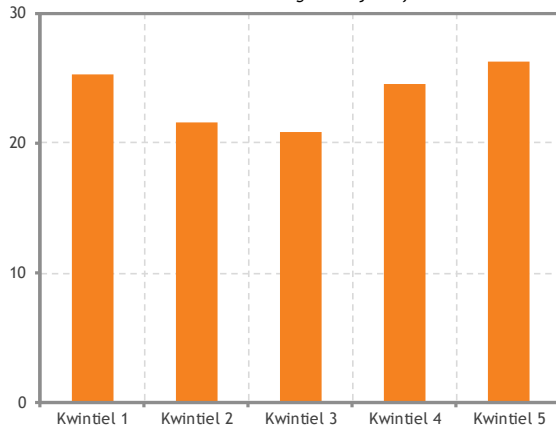
Evolutie: volgens de ESS-enquête daalde die indicator tussen 2002 en 2014 van 26,7 % tot 23,1 %. Dat is een gemiddelde jaarlijkse daling over die periode van 1,2 %. Ondanks de dalende trend over de hele periode, werd een stijging van dat aandeel waargenomen in de laatste enquête uit 2014. De betrouwbaarheidsintervallen berekend voor deze indicator worden hernomen in punt 2.2.3.

De indicator ligt in België (23,1 %) op een gelijkaardig niveau als in Frankrijk (23,2 %), maar hoger dan in Nederland (20,0 %) en een stuk hoger dan in Duitsland (11,4 %). In die laatste twee landen daalt dat aandeel evenwel nauwelijks (Nederland) of stijgt het zelfs (Duitsland), terwijl het in België en Frankrijk daalt.

Doelstelling: de duurzame-ontwikkelingsdoelen van de VN (SDG) bevatten de volgende subdoelstelling: "Alle vormen van geweld en de daaraan gekoppelde sterftcijfers wereldwijd aanzienlijk terugschroeven" (subdoelstelling 16.1). Om bij te dragen tot die doelstelling moet het aandeel respondenten dat zelf of van wie een gezinslid slachtoffer is geweest van een inbraak of lichamelijk geweld dalen.

Opsplitsing volgens inkomenscategorie

Figuur 69 Slachtoffers van inbraak of lichamelijk geweld, volgens inkomenscategorie
2014, Personen die ja geantwoord hebben op de vraag
Procent van de bevolking van 15 jaar of ouder

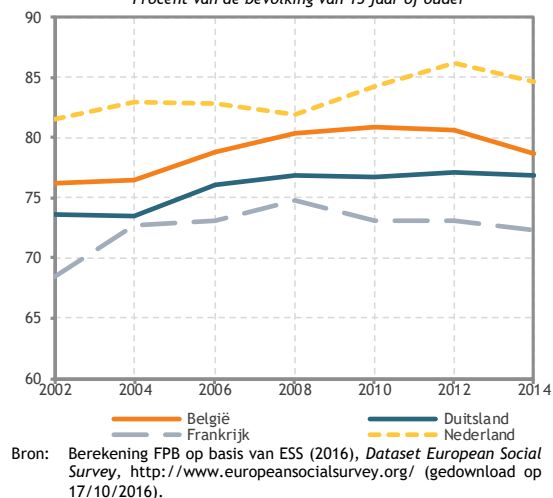
Bron: Berekening FPB op basis van ESS (2016), *Dataset European Social Survey*, <http://www.europeansocialsurvey.org/> (gedownload op 17/10/2016).

Er is geen duidelijk verband tussen de indicator en het inkomensniveau. De indicator ligt dicht bij 25 % voor de kwintielen 1, 4 en 5 en het ligt dicht bij 20 % voor de kwintielen 2 en 3 (kwintiel 1 omvat de laagste inkomens en kwintiel 5 de hoogste inkomens).

Indicator 35. Veiligheidsgevoel in de openbare ruimte

Thema	Samenleving	
Dimensies	Hier en nu	
Kerncijfers (procent van de bevolking van 15 jaar of ouder)		
Begin van de periode	2002	76,2
Einde van de periode	2014	78,7
Minimum	2002	76,2
Maximum	2010	81,0
Gemiddelde jaarlijkse groei	2002-2014	+0,3 %
voet	2008-2014	-0,4 %
Vergelijking buurlanden, 2014 (procent van de bevolking van 15 jaar of ouder)		
België		78,7
Duitsland		76,9
Frankrijk		72,3
Nederland		84,7

Figuur 70 Veiligheidsgevoel in de openbare ruimte
Antwoorden: "heel erg veilig" of "veilig"
Procent van de bevolking van 15 jaar of ouder

Definitie: het *veiligheidsgevoel in de openbare ruimte* wordt gedefinieerd door het resultaat van de *European Social Survey* (ESS) en meer bepaald door de antwoorden "heel erg veilig" of "veilig" op de vraag: "Als u in het donker in uw eentje door deze buurt loopt hoe veilig voelt u zich dan?". Die vraag kwam telkens aan bod in de zeven tweejaarlijkse enquêtes van de ESS. Het FPB berekent de indicator met de gegevens van de ESS (2016).

Evolutie: volgens de ESS-enquête steeg die indicator tussen 2002 en 2014 van 76,2 % tot 78,7 %. Het liet over die periode een gemiddelde jaarlijkse toename met 0,3 % optekenen. Tussen 2002 en 2010 steeg dat aandeel ononderbroken, waarna het in de laatste twee enquêtes in een daling werd omgebogen. De betrouwbaarheidsintervallen berekend voor deze indicator worden hernomen in punt 2.2.3.

In België (78,7 %) zijn er meer personen die verklaren zich veilig of heel erg veilig voelen als ze in het donker in hun eentje door de buurt lopen dan in Duitsland (76,9 %) en in Frankrijk (72,3 %). In Nederland (84,7 %) zijn er dan weer meer personen die aangeven zich veilig te voelen.

Doelstelling: de duurzame-ontwikkelingsdoelen van de VN (SDG) bevatten de volgende subdoelstelling: "Alle vormen van geweld en de daaraan gekoppelde sterftcijfers wereldwijd aanzienlijk terugschroeven" (subdoelstelling 16.1). Het regeerakkoord noemt onveiligheidsgevoel "onaanvaardbaar in een moderne, democratische samenleving"³⁷. Om bij te dragen tot die doelstelling moet het aandeel respondenten met veiligheidsgevoel stijgen.

Opsplitsing volgens geslacht en inkomenscategorie

De mannen voelden zich aanzienlijk veiliger dan de vrouwen. Dat verschil in onveiligheidsgevoel tussen mannen en vrouwen werd in alle edities van de ESS opgetekend en is ook groot: het dook nooit onder de 15,0 procentpunt en was het grootst in 2006 met 19,5 procentpunt. Bovendien wordt de daling

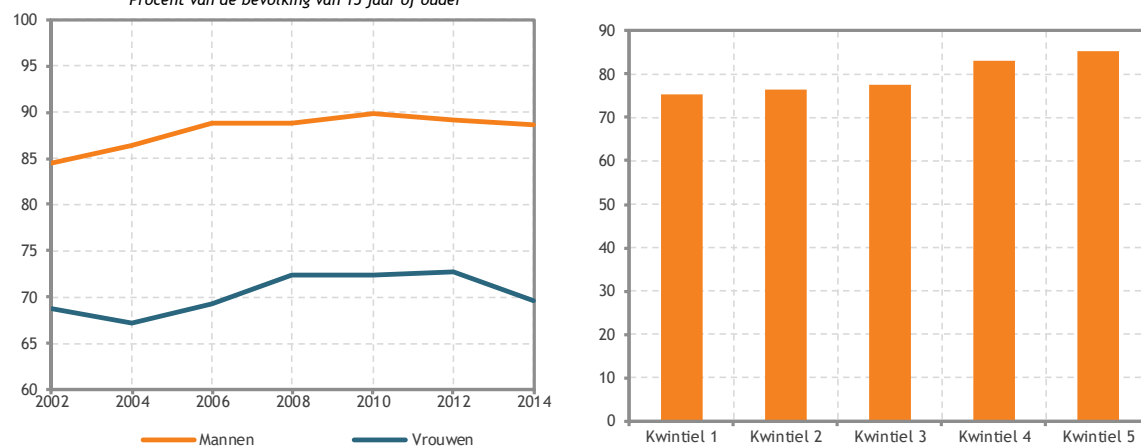
³⁷ Federale Regering (2014), *Federaal regeerakkoord*, 9 oktober 2014, p. 118, <http://www.dekamer.be/FLWB/PDF/54/0020/54K0020001.pdf> (laatst geraadpleegd op 02/12/2015).

van het algemene veiligheidsgevoel in 2014 voor het grootste deel verklaard door een scherpere daling van het aandeel vrouwen dat zich veilig voelt.

Er is een verband tussen het inkomen en het veiligheidsgevoel. Het percentage personen dat zich veilig of heel erg veilig voelt als ze in het donker in hun eentje door de buurt lopen, stijgt naarmate ze behoren tot een hoger inkomenskwaartil: 75,2 % van de personen uit het laagste inkomenskwaartil en 85,3 % uit het hoogste inkomenskwaartil, terwijl het gemiddelde percentage uit alle inkomenskwaartilen 78,7 % bedroeg. Het verschil tussen de aandelen in de laagste en de hoogste inkomenskwaartilen werd wel opvallend kleiner: van 23,7 procentpunt in 2010 tot 10,1 procentpunt in 2014.

Figuur 71 Veiligheidsgevoel in de openbare ruimte volgens geslacht (links) en inkomenscategorie (2014, rechts)

Antwoorden: "heel erg veilig" of "veilig"
Procent van de bevolking van 15 jaar of ouder

Bron: Berekening FPB op basis van ESS (2016), Dataset European Social Survey, <http://www.europeansocialsurvey.org/> (gedownload op 17/10/2016).

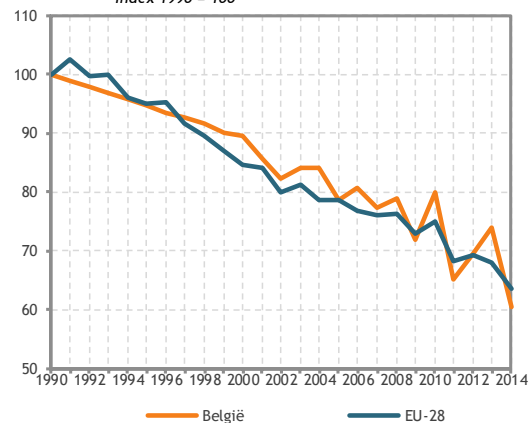
4.7. Milieu

Indicator 36. Uitstoot van fijnstofdeeltjes

Thema	Milieu	
Dimensies	Hier en nu	
	Kerncijfers (kt)	
Begin van de periode	1990	46,3
Einde van de periode	2014	28,0
Minimum	2014	28,0
Maximum	1990	46,3
Gemiddelde jaarlijkse groei	1990-2014	-2,1 %
voet	2009-2014	-3,4 %
Vergelijking EU-28, 2014 (index 1990 = 100)		
België		60,5
EU-28		63,6
EU minimum: Luxemburg		12,2
EU maximum: Roemenië		196,1

Figuur 72 Uitstoot van fijnstofdeeltjes

Index 1990 = 100

Bron: EEA (2016), *Air pollutant emissions data viewer (LRTAP Convention)*, <http://www.eea.europa.eu/data-and-maps/data/data-viewers/air-emissions-viewer-lrtap> (laatst geraadpleegd op 7/11/2016).

Definitie: de uitstoot van fijnstofdeeltjes (PM_{2,5}) is de totale uitstoot van deeltjes met een diameter kleiner dan 2,5 µm op het Belgisch grondgebied, uitgedrukt in kiloton (kt). Die deeltjes worden hoofdzakelijk uitgestoten tijdens verbrandingsprocessen (motoren, verwarmingsketels, enz.) en in bepaalde industriële activiteiten (cementproductie, enz.). De gegevens worden samengebracht door de Intergewestelijke Cel voor het Leefmilieu en zijn beschikbaar op de site van het Europees Milieuagentschap (EEA, 2016). Om de evoluties van België en van de EU-28 te kunnen vergelijken, werden de gegevens in de figuur hierboven in een index uitgedrukt (basis 1990 = 100).

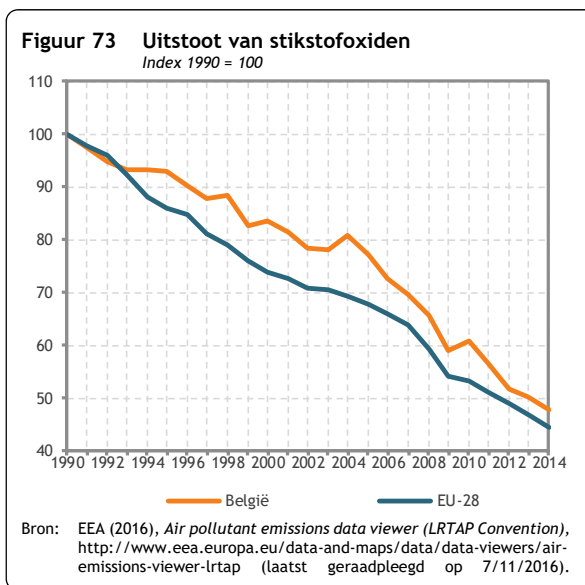
Evolutie: tussen 1990 en 2014 daalde de uitstoot van 46 kt tot 28 kt, dat is voor alle bronnen samen een daling van 40 %. Tussen 2000 en 2014 daalde de uitstoot vooral in het vervoer en de industrie, maar steeg het in de residentiële sector (verwarming van gebouwen).

Tussen 1990 en 2014 was de daling van de uitstoot van fijnstofdeeltjes in België (-39,5 %) iets sterker dan in de EU-28 (-36,4 %). In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België in 2014 tot de middelmatig presterende groep en het scoort beter dan het Europese gemiddelde.

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: "De uitstoot van vervuilende stoffen, zoals (...) fijn stof, (...), zal aanzienlijk verminderd zijn en de lucht (binnen en buiten)-, water- en bodemvervuiling zal niet langer een significante – directe of indirecte – weerslag hebben, noch op de gezondheid, noch op het milieu" (doelstelling 35). Om in de richting van de doelstelling te gaan, moet de uitstoot van fijnstofdeeltjes dalen.

Indicator 37. Uitstoot van stikstofoxiden

Thema	Milieu	
Dimensies	Hier en nu	
Kerncijfers (kt NO ₂)		
Begin van de periode	1990	412,0
Einde van de periode	2014	197,0
Minimum	2014	197,0
Maximum	1990	412,0
Gemiddelde jaarlijkse groei	1990-2014	-3,0 %
voet	2009-2014	-4,1 %
Vergelijking EU-28, 2014 (index 1990 = 100)		
België		47,8
EU-28		44,6
EU minimum: Tsjechische Republiek		23,1
EU maximum: Cyprus		101,1

Definitie: de *uitstoot van stikstofoxiden* (NO_x) is de totale uitstoot van NO_x op het Belgisch grondgebied, uitgedrukt in kiloton stikstofdioxide (kt NO₂). NO_x wordt hoofdzakelijk uitgestoten bij het gebruik van fossiele brandstoffen in motoren en verwarmingsketels. De gegevens worden verzameld door de Inter-gewestelijke Cel voor het Leefmilieu en zijn beschikbaar op de website van het Europees Milieugentschap (EEA, 2016). Om de evoluties van België en van de EU-28 te kunnen vergelijken, werden de gegevens in de figuur hierboven in een index uitgedrukt (basis 1990 = 100).

Evolutie: tussen 1990 en 2014 daalde de uitstoot van stikstofoxiden met 52 %. Het wegvervoer is een van de belangrijkste oorzaken van die vervuiling. De daling van de uitstoot is het resultaat van de snelle verbetering van de emissienormen per kilometer voor voertuigen, met de opeenvolgende invoering van de vervuilingnormen Euro 1 (1993) tot Euro 6 (2014). Die verbetering wordt niettemin getemperd door drie factoren. De eerste factor is het vervangingstempo van oude voertuigen: aangezien die vervuilingnormen alleen van toepassing zijn op nieuwe voertuigen, gaat de vooruitgang traag omdat oude voertuigen maar geleidelijk vervangen worden. De tweede factor is het tempo van de verkeerstoename die de daling van de emissies per kilometer als gevolg van de strengere vervuilingnormen gedeeltelijk tenietdoet. De derde factor is de verdieseling van het wagenpark: dieselwagens stoten meer NO_x uit dan benzine wagens.

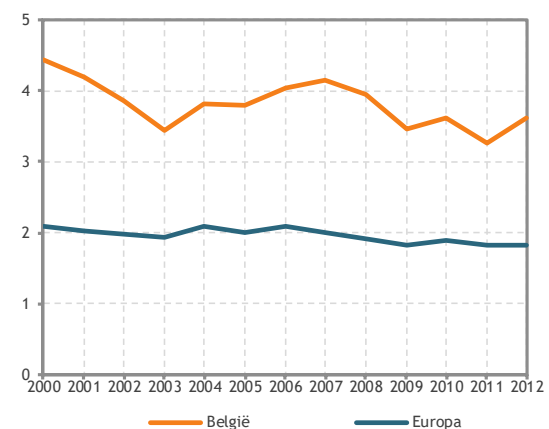
Tussen 1990 en 2014 was de daling van de uitstoot van stikstofoxiden in België (-52 %) iets zwakker dan in de EU-28 (-55 %). In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België in 2014 tot de middelmatig presterende groep en het scoort minder goed dan het Europese gemiddelde.

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: "De uitstoot van vervuilende stoffen, zoals stikstofoxiden, (...), zal aanzienlijk verminderd zijn en de lucht (binnen en buiten)-, water- en bodemvervuiling zal niet langer een significante – directe of indirecte – weerslag hebben, noch op de gezondheid, noch op het milieu" (doelstelling 35). Om in de richting van de doelstelling te gaan, moet de uitstoot van stikstofoxiden dalen.

Indicator 38. Nitraat in rivierwater

Thema	Milieu	
Dimensies	Hier en nu, Later	
Kerncijfers (mg NO ₃ -N/l)		
Begin van de periode	2000	4,4
Einde van de periode	2012	3,6
Minimum	2011	3,3
Maximum	2000	4,4
Gemiddelde jaarlijkse groei	2000-2012	-1,7 %
voet	2007-2012	-2,7 %
Vergelijking Europa ³⁸ , 2012 (mg NO ₃ -N/l)		
België		3,6
Europa		1,8
Europa - minimum: IJsland		0,1
Europa - maximum: Luxemburg		5,6

Figuur 74 Nitraat in rivierwater
mg NO₃-N/l

Bron: EEA (2015), *Nutrients in freshwater (CSI 020/WAT 003) - Assessment published Feb 2015*, <http://www.eea.europa.eu/data-and-maps/indicators/nutrients-in-freshwater/nutrients-in-freshwater-assessment-published-6> (laatst geraadpleegd op 4/10/2016).

Definitie: de gemiddelde *nitraatconcentratie in rivierwater* wordt berekend aan de hand van 36 meetpunten verspreid over heel België. Ze wordt uitgedrukt aan de hand van het gewicht stikstof in die nitraten per liter water (mg NO₃-N/l). De gegevens zijn afkomstig van het Europees Milieuagentschap (EEA, 2015).

Evolutie: de gemiddelde nitraatconcentratie in rivierwater in België daalde tussen 2000 en 2012 van 4,44 mg NO₃-N/l tot 3,61 mg NO₃-N/l (EEA, 2015). De waargenomen daling gaat samen met de daling van de stikstofemissies van industriële oorsprong, de ontwikkeling van waterzuiveringsinfrastructuur en het landbouwbeleid dat bijvoorbeeld aanzet tot een beter beheer van meststoffen.

De gemiddelde nitraatconcentratie in rivierwater daalde in België, terwijl die in Europa relatief stabiel bleef. De gemiddelde concentratie in België ligt echter ruim boven het Europese gemiddelde. Enkel Luxemburg en het Verenigd Koninkrijk hebben hogere gemiddelde concentraties.

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: "*De uitstoot van vervuilende stoffen [...] zal aanzienlijk verminderd zijn en de lucht (binnen en buiten)-, water- en bodemvervuiling zal niet langer een significante – directe of indirecte – weerslag hebben, noch op de gezondheid, noch op het milieu*" (doelstelling 35). Om tot die doelstelling bij te dragen, moet de gemiddelde nitraatconcentratie in rivierwater dalen.

³⁸ Opgenomen landen: België, Bosnië en Herzegovina, Bulgarije, Cyprus, Denemarken, Duitsland, Estland, Finland, Frankrijk, Ierland, IJsland, Italië, Kroatië, Letland, Liechtenstein, Litouwen, Luxemburg, Nederland, Noorwegen, Oostenrijk, Polen, Roemenië, Republiek Macedonië, Servië, Slovakije, Slovenië, Verenigd Koninkrijk, Zweden, Zwitserland.

Indicator 39. Landbouwpesticiden

Thema	Milieu	
Dimensies	Later	
Kerncijfers (kg/ha)		
Begin van de periode	2007	6,6
Einde van de periode	2014	5,3
Minimum	2010	4,1
Maximum	2007	6,6
Gemiddelde jaarlijkse groei	2007-2014	-3,2 %
Vergelijking buurlanden, 2014 (kg/ha)		
België	5,3	
Duitsland	2,8	
Frankrijk	2,7	
Nederland	5,8	

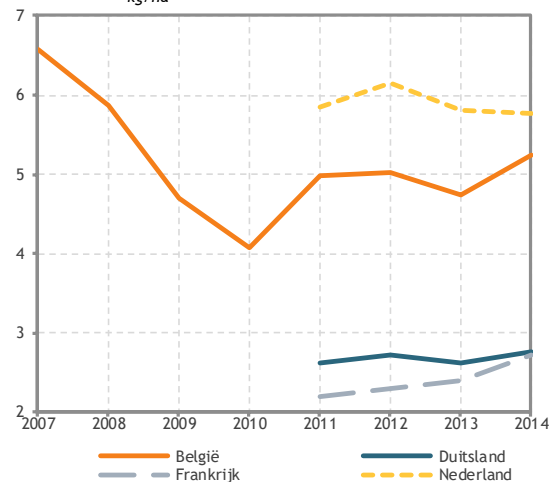
Definitie: *landbouwpesticiden* zijn chemische stoffen die hoofdzakelijk in de landbouw gebruikt worden om organismen te vernietigen die schadelijk zijn voor gewassen, zoals zwammen, insecten,

bacteriën en planten. De consumptie van landbouwpesticiden wordt gedefinieerd als de verhouding tussen de totale hoeveelheid verkochte pesticiden³⁹ en de totale landbouwooppervlakte, uitgedrukt in kg/hectare. De totale hoeveelheid pesticiden omvat alle stoffen uit de bijlage bij Verordening (EG) nr. 1185/2009⁴⁰ betreffende statistieken over pesticiden. De indicator wordt door het FPB berekend op basis van gegevens van de FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu (2015) en Statistics Belgium (2016) voor België en van Eurostat (2016) voor de andere Europese landen.

Evolutie: de hoeveelheid verkochte landbouwpesticiden per hectare daalt tussen 2007 en 2010 en stijgt vervolgens tot 5,3 kg/ha in 2014, wat onder de 6,6 kg/ha van 2007 blijft. De neerwaartse trend van de hoeveelheid verkochte landbouwpesticiden tussen 2007 en 2014 is onder meer toe te schrijven aan het feit dat die pesticiden efficiënter geworden zijn. De nieuwe producten zijn niet enkel efficiënter (toepassing in g/ha in plaats van kg/ha), maar ook specifiek gericht (minder impact op organismen waarop ze niet gericht zijn). Dit kan evenwel gepaard gaan met een toename van het toxiciteitsniveau van de actieve bestanddelen voor de mens, de fauna en de flora. Daarom neemt de Europese Unie maatregelen om de meest toxische producten van de markt te halen. Ten opzichte van de drie buurlanden situeert België zich qua verbruik onder Nederland, maar ruim boven Duitsland en Frankrijk.

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: "De sociale en ecologische impact van onze productie- en consumptiewijzen op het vlak van voedingsmiddelen zal aanzienlijk verlaagd zijn" (doelstelling 28). Om in de richting van die doelstelling te gaan, moet de hoeveelheid verkochte landbouwpesticiden per hectare dalen.

Figuur 75 Consumptie van landbouwpesticiden
kg/ha

Bron: Berekening FPB op basis van FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu (2015), *Verkoop van pesticiden 2007-2013*. (rechtstreekse mededeling); Statistics Belgium (2016), *Annual data on active substances (kg) from commercial products covered by an authorization for the placing on the market of plant protection products 2012-2014*; Statistics Belgium (2010 tot 2015). *Kerncijfers landbouw 2010-2015*, <http://statbel.fgov.be>. & Berekening FPB op basis van Eurostat (2016), *Pesticide sales*; Eurostat (2016), *Land use: number of farms and areas of different crops by type of farming*, <http://ec.europa.eu/eurostat> (laatst geraadpleegd op 05/10/2016).

³⁹ Dit dekt niet enkel pesticiden voor de landbouw, maar ook pesticiden gebruikt door gemeenten, door de NMBS, enz.

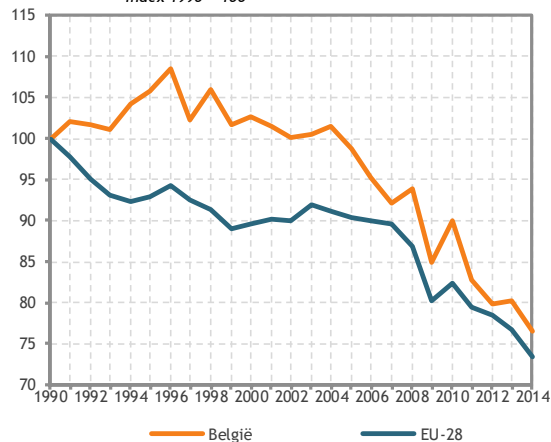
⁴⁰ EU (2009), *Verordening (EG) nr. 1185/2009 van het Europees Parlement en de Raad van 25 november 2009 betreffende statistieken over pesticiden*, Publicatieblad van de Europese Unie, L 324, 10/12/2009, pp.1-22.

4.8. Klimaat

Indicator 40. Uitstoot van broeikasgassen

Thema	Klimaat	
Dimensies	Later, Elders	
Kerncijfers (Mt CO ₂ -equivalent)		
Begin van de periode	1990	143,7
Einde van de periode	2014	109,8
Minimum	2014	109,8
Maximum	1996	156,0
Gemiddelde jaarlijkse groei	1990-2014	-1,1 %
voet	2009-2014	-2,1 %
Vergelijking EU-28, 2014 (index 1990 = 100)		
België		76,5
EU-28		73,5
EU-28 minimum: Litouwen		25,3
EU-28 maximum: Cyprus		154,1

Figuur 76 Uitstoot van broeikasgassen
Index 1990 = 100

Bron: Nationale Klimaatcommissie (2016), *Nationale inventarissen van broeikasgasemissies*, http://cdr.eionet.europa.eu/be/eu/mmr/art07_inventory/ghg_inventory/ en EEA (2016), *Greenhouse gases viewer*, <http://www.eea.europa.eu/data-and-maps/data/data-viewers/greenhouse-gases-viewer> (laatst geraadpleegd op 24/10/2016).

Definitie: de *netto-uitstoot van broeikasgassen* (BKG) is de totale netto-uitstoot op het Belgisch grondgebied. De beschouwde BKG zijn deze die onder het Kyotoprotocol vallen⁴¹: koolstofdioxide (CO₂), distikstofoxide (N₂O), methaan (CH₄) en fluorgassen (HFC's, PFC's, SF₆, NF₃) die niet opgenomen zijn in het Protocol van Montreal⁴². Het gaat om de netto-uitstoot: er wordt rekening gehouden met de uitstoot en de absorptie van de LULUCF-sector (*Land Use, Land Use Change and Forestry*), zoals de CO₂-absorptie door de bossen. De indicator wordt uitgedrukt in megaton CO₂-equivalent (Mt CO₂-eq.). Om de evoluties in België en in de EU-28 te kunnen vergelijken werden de gegevens voor de figuur hierboven in een index vertaald (basis 1990 = 100). De gegevens komen van de nationale inventarissen van BKG-uitstoot (Nationale Klimaatcommissie, 2016) voor België en van het Europees Milieuagentschap (EEA, 2016) voor de andere Europese landen.

Evolutie: in het begin van de jaren 1990 steeg de Belgische BKG-uitstoot. Het maximum werd bereikt in 1996, toen de strenge winter zorgde voor een bijzonder sterke toename van het verwarmingsgebruik in gebouwen, waardoor de uitstoot van broeikasgassen toenam. Nadien bleef de uitstoot op een peil dat vergelijkbaar was met dat van 1990, vooraleer er een regelmatige daling optrad vanaf 2004. In 2014 bedroeg de Belgische uitstoot 109,8 Mt CO₂-eq. (netto-uitstoot). Dat betekent een daling met 23,5 % sinds 1990. Die evoluties kunnen onder andere toegeschreven worden aan de resultaten van het gevoerde beleid (bijvoorbeeld het verbruik van wagens en de energieprestatie van gebouwen), aan de financieel-economische crisis, aan de schommelingen in de energieprijzen en aan de weersomstandigheden.

⁴¹ UNFCCC (1997). *Kyoto protocol*. United Nations Framework Convention on Climate Change. www.unfccc.int.

⁴² UNEP (1987). *Montreal protocol*, UNEP. <http://ozone.unep.org>.

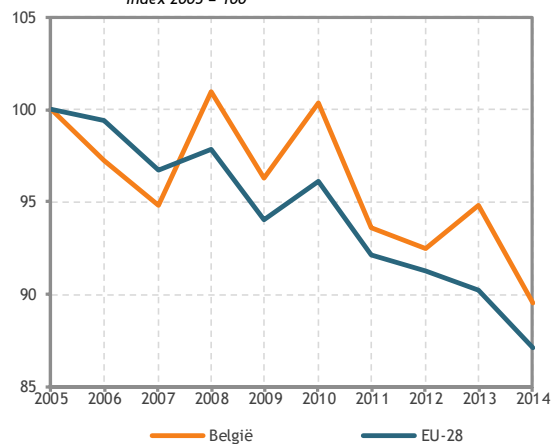
Tussen 1990 en 2014, was de daling van de netto-uitstoot van BKG in België (-23,5 %) iets kleiner dan in de EU-28 (-26,5 %). In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België in 2014 tot de middelmatig presterende groep en het scoort minder goed dan het Europese gemiddelde.

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: "*De Belgische emissies van broeikasgassen zullen in 2050 in eigen land met minstens 80 tot 95 % gedaald zijn ten opzichte van hun niveau in 1990*" (doelstelling 31). Om in de richting van de doelstelling te gaan, moet de uitstoot van broeikasgassen dalen.

Indicator 41. Uitstoot van broeikasgassen niet-ETS

Thema	Klimaat	
Dimensies	Later, Elders	
Kerncijfers (Mt CO ₂ -equivalent)		
Begin van de periode	2005	78,2
Einde van de periode	2014	70,0
Minimum	2014	70,0
Maximum	2008	79,0
Gemiddelde jaarlijkse groei	2005-2014	-1,2 %
voet	2009-2014	-1,4 %
Vergelijking EU-28, 2014 (index 2005 = 100)		
België		89,5
EU-28		87,1
EU-28 minimum: Griekenland		73,6
EU-28 maximum: Malta		128,7

Figuur 77 Uitstoot van broeikasgassen niet-ETS
Index 2005 = 100

Bron: Berekening FPB op basis van EEA (2016), *Greenhouse gases viewer*, <http://www.eea.europa.eu/data-and-maps/data/data-viewers/greenhouse-gases-viewer> en EEA (2016), *Emissions trading viewer*, <http://www.eea.europa.eu/data-and-maps/data/data-viewers/emissions-trading-viewer> (laatst geraadpleegd op 24/10/2016).

Definitie: de uitstoot van broeikasgassen (BKG) niet-

ETS is de uitstoot van de sectoren die niet vallen onder het Europese emissiehandelssysteem (in het Engels ETS, *Emission Trading Scheme*). In 2005 werd het ETS ingevoerd in de Europese Unie voor ondernemingen die veel CO₂ uitstoten (bijvoorbeeld de energieproductie, de metaalnijverheid of de niet-metaalhoudende mineralen). Daardoor wordt de BKG-uitstoot onderverdeeld in uitstoot van de ETS-sector en uitstoot van de niet-ETS-sectoren, die voornamelijk het vervoer (buiten de luchtvaart), de diensten, de woningen, de landbouw, het afval en de industrieën die niet onder het ETS vallen, omvatten. De indicator wordt uitgedrukt in megaton CO₂-equivalent (Mt CO₂-eq.). Om de evoluties in België en in de EU-28 te kunnen vergelijken werden de gegevens voor de figuur hierboven in een index vertaald (basis 2005 = 100). De indicator wordt door het FPB berekend op basis van gegevens van het Europees Milieu-agentschap (2016).

Evolutie: tussen 2005 en 2014 daalde de BKG-uitstoot van de niet-ETS-sectoren in België gemiddeld met 10,5 % per jaar, van 78,2 tot 70,0 Mt CO₂-equivalent. Die neerwaartse trend kan o.a. toegeschreven worden aan de resultaten van het gevoerde beleid (bijvoorbeeld het verbruik van wagens en de energieprestatie van gebouwen), de financieel-economische crisis en de prijsschommelingen van energie. Bovendien verklaren de schommelingen in de vraag naar verwarming van gebouwen – die toe te schrijven zijn aan de veranderingen van de jaarlijkse weersomstandigheden – grotendeels de jaarlijkse variabiliteit van de BKG-uitstoot in de niet-ETS-sectoren.

Voor de periode 2005-2014, was de daling van de BKG-uitstoot in de niet-ETS-sectoren in België (-10,5 %) iets sterker dan in de EU-28 (-12,9 %). In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België in 2014 tot de middelmatig presterende groep en het scoort minder goed dan het Europese gemiddelde.

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: "De Belgische emissies van broeikasgassen zullen in 2050 in eigen land met minstens 80 tot 95 % gedaald zijn ten opzichte van hun niveau in 1990" (doelstelling 31). Om in de richting van de doelstelling te gaan, moet de uitstoot van broeikasgassen niet-ETS dalen.

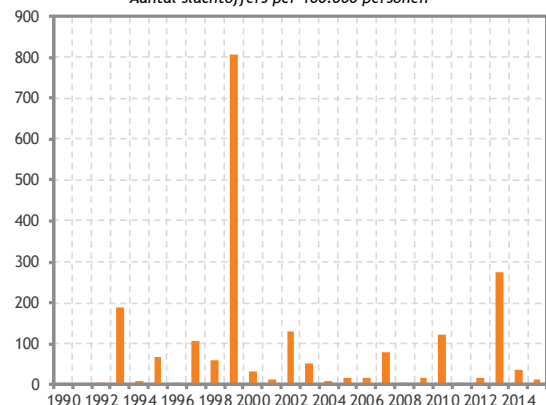
Indicator 42. Slachtoffers van natuurrampen

Thema	Klimaat	
Dimensies	Hier en nu	
Kerncijfers (aantal slachtoffers per 100.000 personen)		
Begin van de periode	1992	0
Einde van de periode	2015	3,7
Minimum	1992, 1996-1997, 2000-2001, 2004, 2008, 2013-2014	0
Maximum	2002	23,3

Definitie: de slachtoffers van natuurrampen omvatten doden, vermisten en personen die getroffen worden door natuurrampen. Het aantal vermisten weerspiegelt het aantal personen dat verdween sinds de ramp plaatsvond en die verondersteld worden overleden te zijn aan de hand van officiële gegevens. Het aantal getroffen personen beschouwt het aantal gewonden (met een fysiek letsel, een trauma of een ziekte en die onmiddellijke medische bijstand vereisen als rechtstreeks gevolg van de ramp), de daklozen (personen waarvan de woning verwoest of zwaar beschadigd is en die onderdak nodig hebben als gevolg van de ramp) en de personen die hulp nodig hebben tijdens een noodsituatie. De indicator is uitgedrukt per 100.000 personen en is berekend door het FPB op basis van het EM-DAT databestand van het Universit  catholique de Louvain (Guha - Sapir et al., 2016) en van Eurostat (2016).

Evolutie: deze indicator vertoont grote schommelingen, die grotendeels te wijten zijn aan het onvoorspelbare karakter van natuurrampen. Daarom is voor die indicator geen gemiddelde jaarlijkse groeivoet berekend voor België en wordt enkel het gemiddelde voor de EU-28 gepresenteerd. Sinds 1992 werden

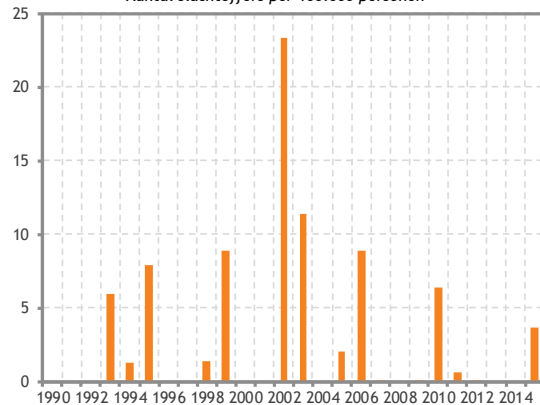
Figuur 79 Slachtoffers van natuurrampen, EU-28
Aantal slachtoffers per 100.000 personen

Bron: Guha-Sapir, D., Below, R., Hoyois, Ph. (2016), EM-DAT: The CRED/OFDA International Disaster Database www.emdat.be, Universit  Catholique de Louvain, Brussel, België en Eurostat (2016), Population on 1 January (laatst geraadpleegd op 28/10/2016).

100.000 inwoners in de EU-28. Vooral de twee zeer hevige extratropische stormen die in Frankrijk 3,4 miljoen personen troffen, verklaren dat hoge cijfer. Andere landen die in 1999 te maken hadden met calamiteiten met veel slachtoffers zijn Hongarije (twee rivieroverstromingen en een zware storm), Griekenland (grondverschuiving) en Slovaakije (rivieroverstroming).

Figuur 78 Slachtoffers van natuurrampen, België
Aantal slachtoffers per 100.000 personen

Bron: Guha-Sapir, D., Below, R., Hoyois, Ph. (2016), EM-DAT: The CRED/OFDA International Disaster Database www.emdat.be, Universit  Catholique de Louvain, Brussel, België en Eurostat (2016), Population on 1 January (laatst geraadpleegd op 28/10/2016).

Doelstelling: de duurzame-ontwikkelingsdoelen van de VN (SDG) bevatten de volgende subdoelstellingen: *"Tegen 2030 de weerbaarheid opbouwen van de armen en van zij die zich in kwetsbare situaties bevinden en hun blootstelling aan en kwetsbaarheid voor met klimaatgerelateerde extreme gebeurtenissen en andere economische, sociale en ecologische schokken en rampen beperken"* (subdoelstelling 1.5) en *"Tegen 2030 het aantal doden en getroffen personen aanzienlijk verminderen en in aanzienlijke mate de rechtstreekse economische impact op het bruto binnenlands product terugschroeven dat veroorzaakt wordt door rampen, met inbegrip van rampen die met water verband houden, waarbij de klemtoon ligt op het beschermen van de armen en van mensen in kwetsbare situaties"* (subdoelstelling 11.5)".

Binnen het Actiekader van Sendai⁴³ om het risico op rampen te verminderen is overeengekomen om het aantal slachtoffers van rampen tegen 2030 te verminderen, zodat het gemiddeld aantal slachtoffers per 100.000 inwoners tijdens het decennium 2020-2030 lager ligt dan tijdens de periode 2005-2015. Op basis van de hier voorgestelde gegevens is het gemiddeld aantal slachtoffers in België, tijdens de referentieperiode 2005-2015, gelijk aan 1,98 per 100.000 inwoners.

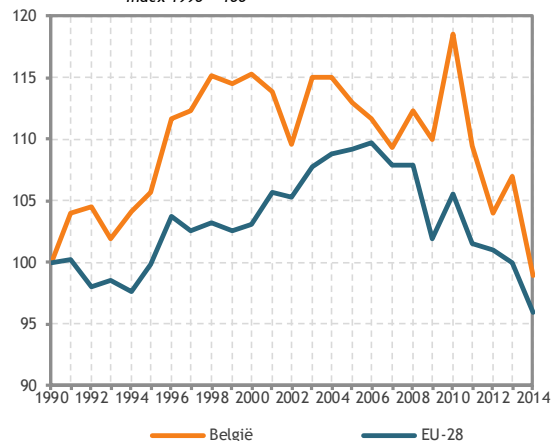
⁴³ UN (2015), *Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015 – 2030*, http://www.unisdr.org/files/43291_sendaiframeworkfordrren.pdf (laatst geraadpleegd op 28/10/2016).

4.9. Energie

Indicator 43. Primair energieverbruik

Thema	Energie	
Dimensies	Later, Elders	
	Kerncijfers (PJ)	
Begin van de periode	1990	1903,2
Einde van de periode	2014	1883,1
Minimum	2014	1883,1
Maximum	2010	2256,5
Gemiddelde jaarlijkse groei	1990-2014	0,0 %
voet	2009-2014	-2,1 %
Vergelijking EU-28, 2014 (index 1990 = 100)		
België		98,9
EU-28		96,0
EU-28 minimum: Litouwen		37,4
EU-28 maximum: Malta		152,5

Figuur 80 Primair energieverbruik
Index 1990 = 100

Bron: Berekeningen FPB op basis van Eurostat (2016), *Tables environment and energy - energy. Complete energy balances - annual data (nrg_110a)*, <http://ec.europa.eu/eurostat> (laatst geraadpleegd op 20/10/2016).

Definitie: het *primair energieverbruik* is de in België ingevoerde of geproduceerde energie vóór verwerking (in hoofdzaak olieraffinage en elektriciteitsproductie), uitgezonderd de uitvoer, de zeebunkers (de brandstof die geleverd wordt aan schepen voor internationale trajecten) en het niet-energetisch verbruik (bijvoorbeeld olie die gebruikt wordt als grondstof in de chemie). Die indicator wordt uitgedrukt in Petajoulen (PJ = 10^{15} joulen). Om de evoluties in België en in de EU-28 te kunnen vergelijken werden de gegevens voor de figuur hierboven in een index vertaald (basis 1990 = 100). Het FPB berekent de indicator met de gegevens van Eurostat (2016).

Evolutie: het primair energieverbruik steeg in België tijdens de jaren 1990 en bleef nadien stabiel tussen 1998 en 2004. Daarna daalde het trendmatig (met uitzondering van het jaar 2010) en bereikte in 2014 ongeveer het niveau van 1990. Zowel op Europees⁴⁴ als op Belgisch niveau heeft het energie-efficiëntiebeleid, maar ook de financieel-economische crisis, bijgedragen tot die daling. Die crisis leidde onder andere tot een groeivertraging van de industriële productie en het wegverkeer. Bovendien worden de jaarlijkse schommelingen van die indicator – die verband houden met de vraag naar energie voor verwarming – ook gedeeltelijk verklaard door de veranderingen in de weersomstandigheden.

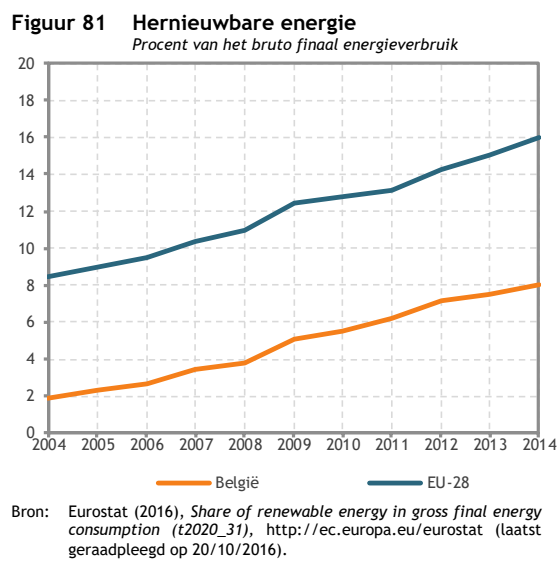
Door de evolutie van het primair energieverbruik in België en in de Europese Unie (EU-28) te vergelijken, met 1990 als referentiejaar, wordt duidelijk dat tussen de jaren 1990 en begin jaren 2000 het primair energieverbruik in België sneller stijgt dan in de EU-28. Omgekeerd vanaf 2009, is de daling van het primair energieverbruik relatief sterker in België. In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België (waargenomen index in 2014 van 98,9 voor een index van 100 in 1990) in 2014 tot de middelmatig presterende groep en het scoort minder goed dan het Europese gemiddelde (waargenomen index in 2014: 96,0).

⁴⁴ Eurostat (2015), *Sustainable development in the European Union, 2015 monitoring report of the EU sustainable development strategy*, Luxemburg: Eurostat, <http://ec.europa.eu/eurostat> (laatst geraadpleegd op 10/11/2015).

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: "*De verhoging van de energie-efficiëntie van producten zal worden voortgezet met het oog op de vermindering van het eindenergieverbruik*" (doelstelling 18). Het Nationaal Hervormingsprogramma definieert voor België een reductiedoelstelling van het energieverbruik in het kader van de Europese reductiedoelstelling (Europa2020 Strategie) van 20 % van het energieverbruik ten opzichte van een referentiescenario. Die doelstelling is om een primair energieverbruik te bereiken van 43,7 Mtoe (of 1.830 PJ) tegen 2020. Dat is een daling van het primair energieverbruik van 15,1 % tussen 2005 en 2020. Om in de richting van die laatste doelstelling te gaan, moet het primair energieverbruik dalen.

Indicator 44. Hernieuwbare energie

Thema	Energie	
Dimensies	Later	
Kerncijfers (procent van het bruto finaal energieverbruik)		
Begin van de periode	2004	1,9
Einde van de periode	2014	8,0
Minimum	2004	1,9
Maximum	2014	8,0
Gemiddelde jaarlijkse groei	2004-2014	+15,5 %
voet	2009-2014	+9,4 %
Vergelijking EU-28, 2014 (procent van het bruto finaal energieverbruik)		
België		8,0
EU-28		16,0
EU-28 minimum: Luxemburg		4,5
EU-28 maximum: Zweden		52,6

Definitie: *hernieuwbare energie* wordt gemeten als het aandeel van het energieverbruik geproduceerd uit hernieuwbare bronnen in het bruto finaal energieverbruik, zoals gedefinieerd in de Europese Richtlijn 2009/28/EG⁴⁵. Het bruto finaal energieverbruik is de energie die verbruikt wordt door alle eindgebruikers, inclusief de verliezen op het transportnetwerk en het verbruik van de energiesector zelf. De gegevens zijn afkomstig van Eurostat (2016).

Evolutie: het aandeel hernieuwbare energie in het bruto finaal energieverbruik bedroeg in België 8,0 % in 2014. Dat is een stijging ten opzichte van de 1,9 % in 2004, het eerste jaar waarvoor gegevens beschikbaar zijn. Die stijging is voornamelijk het gevolg van de snelle groei van de elektriciteitsproductie op basis van biomassa, windmolens en fotovoltaïsche zonnepanelen.

Door België met de Europese Unie (EU-28) te vergelijken, wordt duidelijk dat in 2014 het aandeel hernieuwbare energie in het bruto finaal energieverbruik dubbel zo groot was op het niveau van de EU-28 dan in België; respectievelijk 16 % en 8 %. In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België in 2014 tot de slechtst presterende groep.

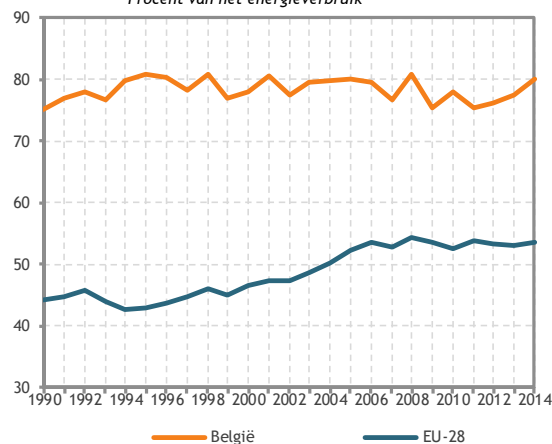
Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: '*De koolstofarme energievormen zullen overheersen in de energiemix. De hernieuwbare energiebronnen zullen er een significant aandeel van uitmaken*' (doelstelling 16). Het Nationaal Hervormingsprogramma dat door België in 2011 werd goedgekeurd en dat jaarlijks geactualiseerd wordt in het kader van de Europa2020-strategie bevat de doelstelling om in 2020 een aandeel van 13 % hernieuwbare energie in het bruto finaal energieverbruik te bereiken (Federale regering, 2016). Om in de richting van die doelstelling te gaan, moet deze indicator stijgen.

⁴⁵ EU (2009), *Richtlijn 2009/28/EG van het Europees Parlement en de Raad van 23 april 2009 ter bevordering van het gebruik van energie uit hernieuwbare bronnen en houdende wijziging en intrekking van Richtlijn 2001/77/EG en Richtlijn 2003/30/EG*, Publicatieblad van de Europese Unie L 140 van 05/06/2009, pp. 16-62.

Indicator 45. Energieafhankelijkheid

Thema	Energie	
Dimensies	Hier en nu	
Kerncijfers (procent van het energieverbruik)		
Begin van de periode	1990	75,1
Einde van de periode	2014	80,1
Minimum	1990	75,1
Maximum	1995/1998/2008	80,8
Gemiddelde jaarlijksse groei	1990-2014	+0,3 %
	2009-2014	+1,2 %
Vergelijking EU-28, 2014 (procent van het energieverbruik)		
België		80,1
EU-28		53,5
EU-28 minimum: Noorwegen		-569,6
EU-28 maximum: Malta		97,7

Figuur 82 Energieafhankelijkheid
Procent van het energieverbruik

Bron: Eurostat (2016), *Tables environment and energy - energy. Energy dependence (tsdcc310)*, <http://ec.europa.eu/eurostat> (laatst geraadpleegd op 20/10/2016).

Definitie: de *energieafhankelijkheid* wordt berekend als de verhouding tussen de netto-invoer van energie (de invoer minus de uitvoer) en het energieverbruik in België. Dat verbruik is de som van het bruto binnenlands energieverbruik (bbev, hoofdzakelijk samengesteld uit de energieproductie in België en de invoer, minus de uitvoer) en de zeebunkers (de brandstof die geleverd wordt aan schepen voor internationale trajecten). De gegevens zijn afkomstig van Eurostat (2016).

Evolutie: België heeft een grote energieafhankelijkheid die relatief stabiel is sinds 1990: tussen 75 % en 81 %. Die grote energieafhankelijkheid kan hoofdzakelijk verklaard worden door het feit dat België geen fossiele brandstoffen onttrekt uit zijn bodem. Fossiele brandstoffen dienen dus geïmporteerd te worden. In 2014 vertegenwoordigden ze 80,1 % van het totale bruto binnenlands energieverbruik en de zeebunkers. Het niet-ingevoerde saldo van 19,9 % bestaat uit hernieuwbare energie en kernenergie. In het geval van kernenergie worden ingevoerde splijtstoffen niet meegerekend in de energie-invoer, maar in de invoer van mineralen, terwijl de aan de hand van kernreacties opgewekte warmte – die gebruikt wordt voor de elektriciteitsproductie – meegerekend wordt als energieproductie in België.

Door de energieafhankelijkheid van België met die van de Europese Unie (EU-28) te vergelijken, wordt duidelijk dat die laatste veel minder afhankelijk is van de invoer van energie aangezien haar energieafhankelijkheid 53,5 % bedraagt in 2014. In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België in 2014 tot de slechtst presterende groep.

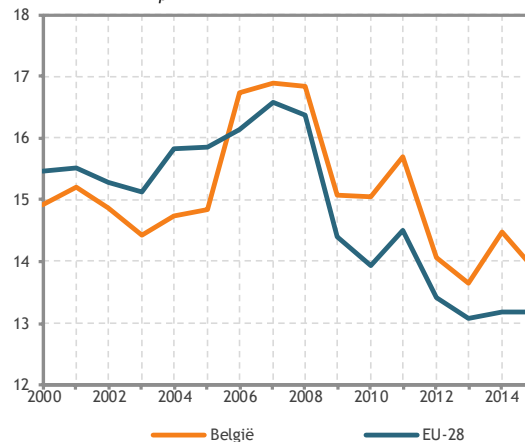
Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: "*De energiebevoorrading zal verzekerd zijn*" (doelstelling 20). Om bij te dragen tot die doelstelling, moet de energieafhankelijkheid van België dalen.

4.10. Natuurlijke hulpbronnen

Indicator 46. Binnenlands materiaalverbruik - totaal

Thema	Energie	
Dimensies	Later, Elders	
Kerncijfers (ton per inwoner)		
Begin van de periode	2000	14,9
Einde van de periode	2015	13,9
Minimum	2013	13,6
Maximum	2007	16,9
Gemiddelde jaarlijkse groei	2000-2015	-0,5 %
voet	2010-2015	-1,6 %
Vergelijking EU-28, 2015 (ton per inwoner)		
België		13,9
EU-28		13,2
EU-28 minimum: Spanje		8,3
EU-28 maximum: Finland		30,5

Figuur 83 Binnenlands materiaalverbruik - totaal
Ton per inwoner

Bron: Eurostat (2016), *Tables Environment and energy - environment. Material flows and resource productivity - Domestic material consumption - tonnes per capita (t2020_r110)*, <http://ec.europa.eu/eurostat> (laatst geraadpleegd op 05/10/2016).

Definitie: het *binnenlands materiaalverbruik* stemt overeen met de binnenlandse ontginning, waarbij de invoer wordt opgeteld en waarvan de uitvoer wordt afgetrokken. De beschouwde grondstoffen zijn de biomassa, de metaalertsen, de niet-metaalhoudende mineralen en de fossiele brandstoffen, alsook twee restcategorieën (met betrekking tot afval en andere producten die 1 tot 2 % van het totaal uitmaken). Het binnenlands materiaalverbruik houdt rekening met de grondstoffen vervat in de afgewerkte en halfafgewerkte goederen die in België worden ingevoerd of door België worden uitgevoerd, maar die grondstoffen worden enkel meegerekend in de materiaalcategorie waaruit het product in hoofdzaak bestaat. De indicator die hier gebruikt wordt is het binnenlands materiaalverbruik per inwoner en wordt uitgedrukt in ton per inwoner (t/inwoner). De gegevens komen van Eurostat (2016).

Evolutie: het binnenlands materiaalverbruik per inwoner steeg tussen 2000 en 2007. Tussen 2007 en 2015 daalde dat verbruik echter. In 2015 lag het verbruik lager dan het niveau van 2000. In 2015 vertegenwoordigde de netto-invoer 40 % van het totale binnenlands materiaalverbruik in België.

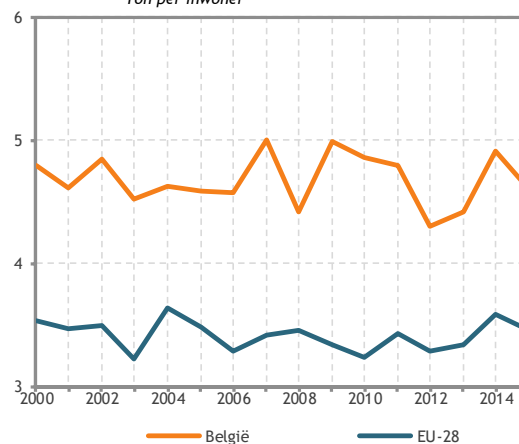
De evolutie van die indicator in België leunt dicht aan bij de evolutie in de EU-28. In 2015, ligt het binnenlands materiaalverbruik per inwoner in België dicht bij het Europese gemiddelde. In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België in 2015 tot de middelmatig presterende groep en het scoort minder goed dan het Europese gemiddelde.

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstellingen: "De verbruikte hoeveelheid niet-hernieuwbare grondstoffen zal aanzienlijk verminderd zijn en die grondstoffen zullen enkel verder ontgonnen worden indien er geen alternatief uit recyclage bestaat" (doelstelling 33) en "hernieuwbare grondstoffen [...] zullen ontgonnen worden zonder het vermogen van toekomstige generaties om die hulpbronnen te ontginnen, in het gedrang te brengen" (doelstelling 34). Om in de richting van die doelstellingen te gaan, moet het totale binnenlands materiaalverbruik dalen.

Indicator 47. Binnenlands materiaalverbruik - biomassa

Thema	Energie	
Dimensies	Later, Elders	
Kerncijfers (ton per inwoner)		
Begin van de periode	2000	4,8
Einde van de periode	2015	4,6
Minimum	2012	4,3
Maximum	2007	5,0
Gemiddelde jaarlijkse groei	2000-2015	-0,3 %
voet	2010-2015	-1,1 %
Vergelijking EU-28, 2015 (ton per inwoner)		
België		4,6
EU-28		3,5
EU-28 minimum: Malta		1,5
EU-28 maximum: Letland		11,6

Figuur 84 Binnenlands materiaalverbruik - biomassa
Ton per inwoner

Bron: Eurostat (2016), *Tables Environnement and energy - environment. Material flows and resource productivity - Domestic material consumption - tonnes per capita (t2020_r110)*, <http://ec.europa.eu/eurostat> (laatst geraadpleegd op 05/10/2016).

Definitie: het *binnenlands materiaalverbruik* stemt overeen met de binnenlandse ontginning, waarbij de invoer wordt opgeteld en waarvan de uitvoer wordt afgetrokken. *Biomassa* duidt alle organische, niet-fossiele grondstoffen van biologische oorsprong aan⁴⁶ die gebruikt worden in de voeding of de industriële of energieproductie. Het binnenlands materiaalverbruik houdt rekening met de grondstoffen vervat in de afgewerkte en halfafgewerkte goederen die in België worden ingevoerd of door België worden uitgevoerd, maar die grondstoffen worden enkel meegerekend in de materiaalcategorie waaruit het product in hoofdzaak bestaat. De indicator die hier gebruikt wordt is het binnenlands materiaalverbruik per inwoner en wordt uitgedrukt in ton per inwoner (t/inwoner). De gegevens komen van Eurostat (2016).

Evolutie: het binnenlands materiaalverbruik van biomassa per inwoner is in België in de loop van de tijd relatief stabiel rond 4,7 t/inwoner. In 2015 vertegenwoordigde de netto-invoer 30 % van het binnenlands materiaalverbruik van biomassa in België.

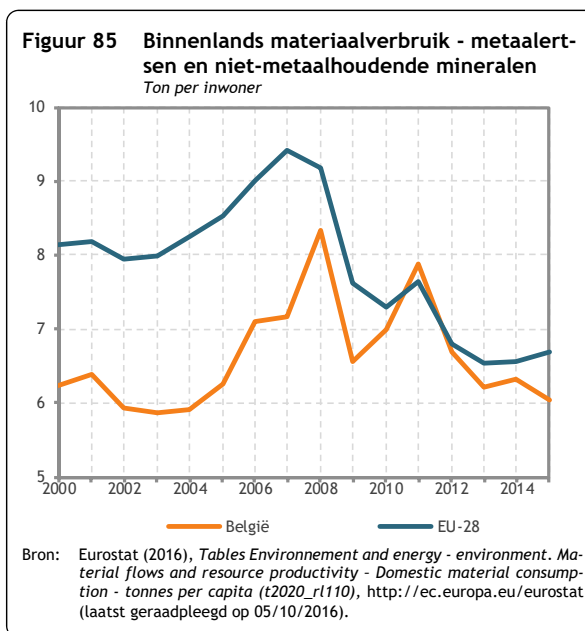
In Europa evolueert die indicator eveneens op een relatief stabiele manier, gemiddeld rond 3,4 t per inwoner. In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België in 2015 tot de middelmatig presterende groep en het scoort minder goed dan het Europese gemiddelde.

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: "*hernieuwbare grondstoffen [...] zullen ontgonnen worden zonder het vermogen van toekomstige generaties om die hulpbronnen te ontginnen, in het gedrang te brengen*" (doelstelling 34). Om in de richting van de doelstelling te gaan, moet het binnenlands materiaalverbruik van biomassa dalen.

⁴⁶ Eurostat (2013), *Economy-Wide Material Flow Accounts - Compilation Guide 2013*, <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/1798247/6191533/2013-EW-MFA-Guide-10Sep2013.pdf/54087dfb-1fb0-40f2-b1e4-64ed22ae3f4c> (laatst geraadpleegd op 01/12/2015).

Indicator 48. Binnenlands materiaalverbruik - metaalertsen en niet-metaalhoudende mineralen

Thema	Energie	
Dimensies	Later, Elders	
Kerncijfers (ton per inwoner)		
Begin van de periode	2000	6,2
Einde van de periode	2015	6,0
Minimum	2003	5,9
Maximum	2008	8,3
Gemiddelde jaarlijkse groei	2000-2015	-0,2 %
voet	2010-2015	-2,9 %
Vergelijking EU-28, 2015 (ton per inwoner)		
België		6,0
EU-28		6,7
EU-28 minimum: Nederland		3,0
EU-28 maximum: Finland		20,5

Definitie: het *binnenlands materiaalverbruik* stemt

overeen met de binnenlandse ontginning, waarbij de invoer wordt opgeteld en waarvan de uitvoer wordt afgetrokken. De *metaalertsen en niet-metaalhoudende mineralen* omvatten de niet-organische grondstoffen gewonnen uit de bodem (met uitzondering van fossiele brandstoffen). Het binnenlands materiaalverbruik houdt rekening met de grondstoffen vervat in de afgewerkte en halfafgewerkte goederen die in België worden ingevoerd of door België worden uitgevoerd, maar die grondstoffen worden enkel meegerekend in de materiaalcategorie waaruit het product in hoofdzaak bestaat. De indicator die hier gebruikt wordt is het binnenlands materiaalverbruik per inwoner en wordt uitgedrukt in ton per inwoner (t/inwoner). De gegevens komen van Eurostat (2016).

Evolutie: het binnenlands materiaalverbruik van metaalertsen en niet-metaalhoudende mineralen per inwoner steeg tussen 2000 en 2008. Na 2008 schommelde dat materiaalverbruik tussen ongeveer 70 en 90 Mt. In 2015 bedroeg het 6,0 t/inwoner. In 2015 bestond dat materiaalverbruik in België voor 90 % uit niet-metaalhoudende mineralen en voor 10 % uit metaalertsen. In datzelfde jaar vertegenwoordigde de netto-invoer 17 % van het binnenlands materiaalverbruik van metaalertsen en niet-metaalhoudende mineralen.

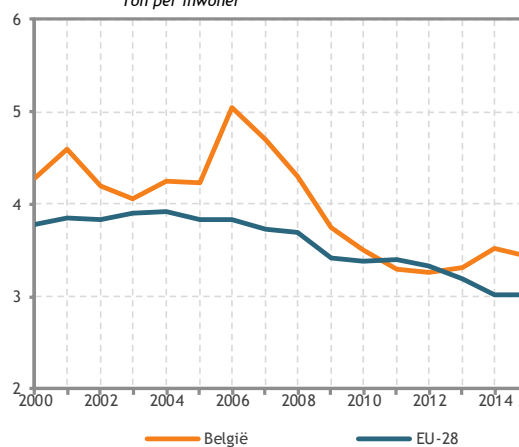
In de jaren 2000 was het binnenlands materiaalverbruik van metaalertsen en niet-metaalhoudende mineralen per inwoner in België veel kleiner dan het Europese gemiddelde. Sinds 2010, liggen het Belgisch en het Europese niveau relatief dicht bij elkaar. In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België in 2015 tot de slechtst presterende groep.

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: "*De verbruikte hoeveelheid niet-hernieuwbare grondstoffen zal aanzienlijk verminderd zijn en die grondstoffen zullen enkel verder ontgonnen worden indien er geen alternatief uit recyclage bestaat*" (doelstelling 33). Om in de richting van de doelstelling te gaan, moet het binnenlands materiaalverbruik van metaalertsen en niet-metaalhoudende mineralen dalen.

Indicator 49. Binnenlands materiaalverbruik - fossiele brandstoffen

Thema	Energie	
Dimensies	Later, Elders	
Kerncijfers (ton per inwoner)		
Begin van de periode	2000	4,3
Einde van de periode	2015	3,4
Minimum	2012	3,3
Maximum	2006	5,1
Gemiddelde jaarlijkse groei	2000-2015	-1,5 %
voet	2010-2015	-0,4 %
Vergelijking EU-28, 2015 (ton per inwoner)		
België		3,4
EU-28		3,0
EU-28 minimum: Letland		1,1
EU-28 maximum: Estland		11,5

Figuur 86 Binnenlands materiaalverbruik - fossiele brandstoffen
Ton per inwoner

Bron: Eurostat (2016), *Tables Environnement and energy - environment. Material flows and resource productivity - Domestic material consumption - tonnes per capita (t2020_rl110)*, <http://ec.europa.eu/eurostat> (laatst geraadpleegd op 05/10/2016).

Definitie: het *binnenlands materiaalverbruik* stemt overeen met de binnenlandse ontginning, waarbij de invoer wordt opgeteld en waarvan de uitvoer wordt afgetrokken. *Fossiele brandstoffen* zijn voornamelijk benzine, aardgas en steenkool. Het binnenlands materiaalverbruik houdt rekening met de grondstoffen vervat in de afgewerkte en halfafgewerkte goederen die in België worden ingevoerd of door België worden uitgevoerd, maar die grondstoffen worden enkel meegerekend in de materiaalcategorie waaruit het product in hoofdzaak bestaat. De indicator die hier gebruikt wordt is het binnenlands materiaalverbruik per inwoner en wordt uitgedrukt in ton per inwoner (t/inwoner). De gegevens komen van Eurostat (2016).

Evolutie: het binnenlands materiaalverbruik van fossiele brandstoffen steeg tussen 2000 en 2006. Tussen 2006 en 2010 daalde dat verbruik en vanaf 2010 werd het stabiel rond ongeveer 3,4 t per inwoner. In België worden er geen fossiele brandstoffen meer ontgonnen. In 2014 vertegenwoordigde de netto-invoer dus 100 % van het binnenlands materiaalverbruik van fossiele brandstoffen.

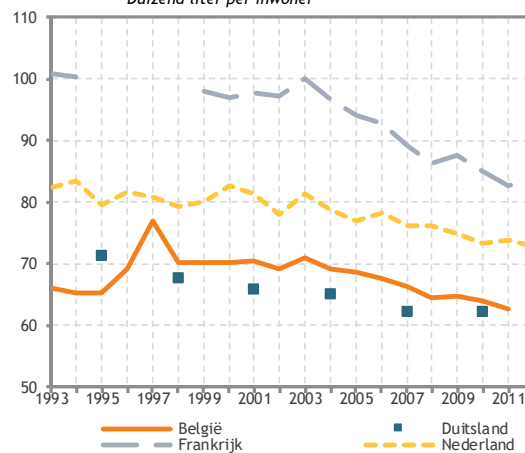
Zowel in de EU-28 als in België toont die indicator een licht dalende trend tussen 2000 en 2015. Het niveau in België ligt meestal iets boven het gemiddelde in de EU-28. In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België in 2015 tot de middelmatig presterende groep en doet het minder goed dan het Europese gemiddelde.

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: "*De verbruikte hoeveelheid niet-hernieuwbare grondstoffen zal aanzienlijk verminderd zijn en die grondstoffen zullen enkel verder ontgonnen worden indien er geen alternatief uit recyclage bestaat*" (doelstelling 33). Om in de richting van die doelstelling te gaan, moet het binnenlands materiaalverbruik van fossiele brandstoffen dalen.

Indicator 50. Waterverbruik

Thema	Natuurlijke hulpbronnen	
Dimensies	Later	
Kerncijfers (duizend liters per inwoner)		
Begin van de periode	1993	66,1
Einde van de periode	2011	62,8
Minimum	2011	62,8
Maximum	1997	77,1
Gemiddelde jaarlijkse groei	1993-2011	-0,3 %
voet	2006-2011	-1,5 %
Vergelijking buurlanden, 2010 (duizend liters per inwoner)		
België		64,0
Duitsland		62,1
Frankrijk		84,9
Nederland		73,4

Figuur 87 Waterverbruik
Duizend liter per inwoner

Bron: Berekening FPB op basis van Statistics Belgium (2013), *Distributie van drinkwater in België*, <http://statbel.fgov.be> (laatst geraadpleegd op 01/12/2015) en Eurostat (2016), *Annual freshwater abstraction by source and sector* en Eurostat (2016), *Population change - Demographic balance and crude rates at national level*, <http://ec.europa.eu/eurostat> (laatst geraadpleegd op 05/10/2016).

Definitie: het verbruik van drinkbaar leidingwater, of het *drinkwaterverbruik*, is de hoeveelheid drinkbaar water die door de openbare watervoorziening geleverd wordt aan woonhuizen, handelszaken, openbare gebouwen, de industrie en de landbouw. Het wordt uitgedrukt in duizend liter per inwoner. Het waterverbruik door huishoudens met een regenwaterput en door bepaalde lokale overheidsdiensten en bepaalde industrieën met een eigen waterwinning worden niet meegeteld. Het FPB berekent de indicator met de gegevens van Statistics Belgium (2013) voor België en van Eurostat (2016) voor de andere Europese landen.

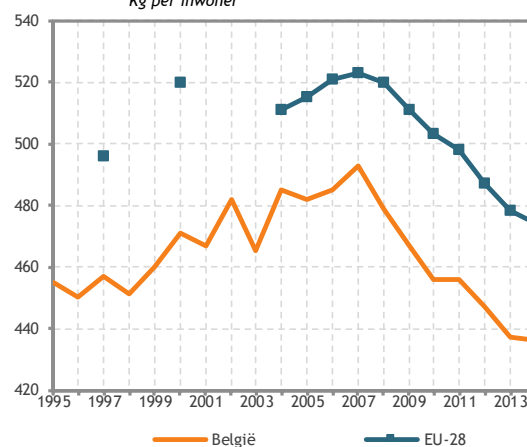
Evolutie: met uitzondering van een piek in het verbruik in 1997, bleef het waterverbruik redelijk stabiel tussen 1996 en 2011, ook al valt er een dalende trend waar te nemen sinds 2003. Het waterverbruik bedroeg 66,1 duizend liter per inwoner in 1993 en 77,1 duizend liter in 2011. In 2010, verbruikten België en Duitsland per inwoner ongeveer dezelfde hoeveelheid drinkbaar leidingwater. Die hoeveelheid ligt onder het verbruik van Nederland en ruim onder het verbruik van Frankrijk.

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: "*Hernieuwbare grondstoffen, en met name zoet water, zullen ontgonnen worden zonder het vermogen van toekomstige generaties om die hulpbronnen te ontginnen, in het gedrang te brengen*" (doelstelling 34). Om in de richting van die doelstelling te gaan, moet het waterverbruik dalen.

Indicator 51. Gemeentelijk afval

Thema	Natuurlijke hulpbronnen	
Dimensies	Later	
Kerncijfers (kg per inwoner)		
Begin van de periode	1995	455
Einde van de periode	2014	436
Minimum	2014	436
Maximum	2007	493
Gemiddelde jaarlijkse groei	1995-2014	-0,2 %
voet	2009-2014	-1,4 %
Vergelijking EU-28, 2014 (kg per inwoner)		
België		436
EU-28		474
EU-28 minimum: Roemenië		249
EU-28 maximum: Denemarken		758

Figuur 88 Gemeentelijk afval
Kg per inwoner

Bron: Statistics Belgium; Eurostat (2016), *Municipal waste generation and treatment, by type of treatment method*, <http://ec.europa.eu/eurostat> (laatst geraadpleegd op 05/10/2016).

Definitie: *gemeentelijk afval* is het afval verzameld door de gemeentelijke ophaaldiensten, containerparken, straatvegers..., uitgezonderd de bouwmaterialen. De indicator wordt uitgedrukt in kilogram per inwoner. Statistics Belgium organiseert in België de collecte van deze gegevens en stelt de resultaten ervan ter beschikking, onder meer aan Eurostat. De hier gebruikte gegevens komen van Eurostat (2016) dat gedetailleerde en vergelijkbare data voor de EU-lidstaten publiceert.

Evolutie: de opgehaalde hoeveelheid gemeentelijk afval nam gestaag toe van 1995 tot 2007, toen een maximum van 495 kg per inwoner werd bereikt. Die trend is vanaf 2007 gekeerd. De opgehaalde hoeveelheid gemeentelijk afval is sindsdien gestaag gedaald, tot een totaal van 438 kg per inwoner in 2014. Een deel van dat afval (55 % in 2014) wordt gerecycleerd of gecomposteerd (zie indicator 50 over gerecycleerd afval). Een ander deel wordt verbrand (45 % in 2014) of gestort (1 % in 2014). De totale hoeveelheid afval die noch gerecycleerd, noch gecomposteerd wordt, bleef relatief stabiel en schommelde tussen 2 en 2,5 miljoen ton sinds 2000.

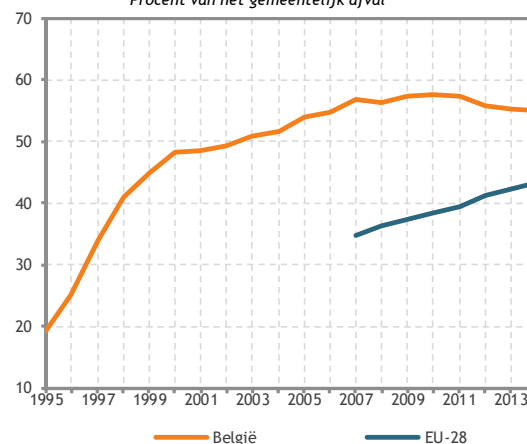
De hoeveelheid gemeentelijk afval die door de inwoners geproduceerd wordt volgt in België een gelijkaardige evolutie als in de EU, maar de in België geproduceerde hoeveelheid ligt onder het Europese gemiddelde. In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België in 2014 tot de middelmatig presterende groep en het scoort beter dan het Europese gemiddelde.

Doelstelling: de duurzame-ontwikkelingsdoelen van de VN (SDG) bevatten de volgende subdoelstelling: "*Tegen 2030 de afvalproductie aanzienlijk beperken via preventie, vermindering, recyclage en hergebruik*" (subdoelstelling 12.5). Om in de richting van de doelstelling te gaan, moet het gemeentelijk afval dalen.

Indicator 52. Gerecycleerd afval

Thema	Natuurlijke hulpbronnen	
Dimensies	Later	
Kerncijfers (procent van het gemeentelijk afval)		
Begin van de periode	1995	19,1
Einde van de periode	2014	55,0
Minimum	1995	19,1
Maximum	2010	57,7
Gemiddelde jaarlijkse groei	1995-2014	+5,7 %
voet	2009-2014	-0,8 %
Vergelijking EU-28, 2014 (procent van het gemeentelijk afval)		
België		55,0
EU-28		43,5
EU-28 minimum: Slovaakse		10,3
EU-28 maximum: Duitsland		63,5

Figuur 89 Gerecycleerd afval
Procent van het gemeentelijk afval

Bron: Statistics Belgium; Berekening FPB op basis van Eurostat (2016), *Municipal waste generation and treatment, by type of treatment method*, <http://ec.europa.eu/eurostat> (laatst geraadpleegd op 05/10/2016).

Definitie: gemeentelijk afval is alle afval verzameld door de gemeentelijke ophaaldiensten, containerparken, straatvegers..., uitgezonderd de bouwmaterialen. Dat afval kan op vier manieren worden behandeld: storting, verbranding (met of zonder energiewinning), recyclage, alsook compostering/fermentatie. De indicator over *gerecycleerd afval* wordt berekend als het aandeel gemeentelijk afval van die laatste twee categorieën recyclage en compostering/fermentatie. Statistics Belgium organiseert in België de collecte van deze gegevens en stelt de resultaten ervan ter beschikking, onder meer aan Eurostat. De hier gebruikte gegevens worden door het FPB berekend op basis van de gegevens afkomstig van Eurostat (2016) dat gedetailleerde en vergelijkbare data voor de EU-lidstaten publiceert.

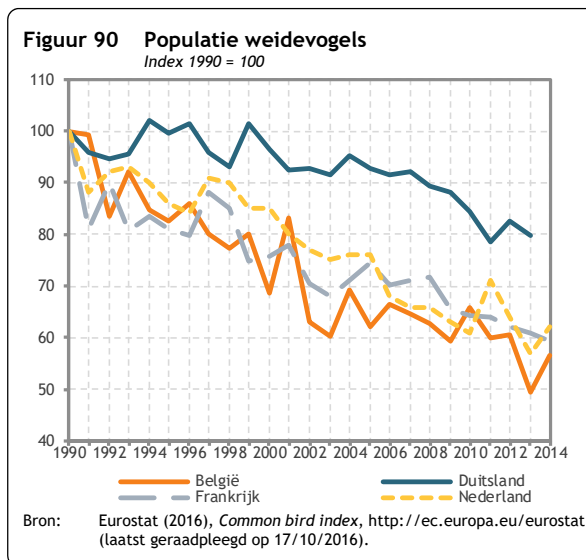
Evolutie: de recyclagegraad van afval steeg snel van 19,1 % in 1995 tot ongeveer 50 % in 2000. Sinds 2000 steeg die tot 57,7 % in 2010 en viel daarna terug tot 55,0 % in 2014. De recyclagegraad van afval ligt in België boven het Europese gemiddelde. In Europa is er een stijgende trend, terwijl die in België stabiel is. Er zijn maar twee landen die het beter doen dan België: Duitsland en Oostenrijk. Die indicator moet vergeleken worden met indicator 51 over de ophaling van gemeentelijk afval.

Doelstelling: de duurzame ontwikkelingsdoelen van de VN (SDG) bevatten de volgende subdoelstelling: "Tegen 2030 de afvalproductie aanzienlijk beperken via preventie, vermindering, recyclage en hergebruik" (subdoelstelling 12.5). Om in de richting van de doelstelling te gaan, moet het gerecycleerd afval stijgen.

4.11. Land en ecosystemen

Indicator 53. Populatie weidevogels

Thema	Land en ecosystemen	
Dimensies	Later	
Kerncijfers (index 1990 = 100)		
Begin van de periode	1990	100
Einde van de periode	2014	56,6
Minimum	2013	49,4
Maximum	1990	100,0
Gemiddelde jaarlijkse groei	1990-2014	-2,3 %
voet	2009-2014	-0,9 %
Vergelijking buurlanden, 2013 (index 1990 = 100)		
België		49,4
Duitsland		79,8
Frankrijk		61,0
Nederland		57,0

Definitie: de *index van de populatie weidevogels* is een geaggregeerde indicator van demografische schattingen van vijftien soorten weidevogels met als referentiejaar 1990 (1990 = 100). De gegevens komen van jaarlijkse enquêtes over de broedvogels en worden in het kader van een pan-Europees netwerk voor monitoring van vogels samengebracht. Op dit moment maken enkel het Waals Gewest en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest deel uit van dat netwerk en zij leveren de gegevens waarmee Eurostat die indicator voor België publiceert. Het Vlaams Gewest heeft zijn eigen opvolgingsmethode en indicator⁴⁷. De gegevens komen van Eurostat (2016).

Evolutie: de index van de populatie weidevogels in België, die voor 1990 gelijkgesteld wordt aan 100, daalde bijna voortdurend tot 56,6 in 2014. De populatie weidevogels daalt eveneens in de drie buurlanden, maar in een verschillende ritme. In 2013 is de index in België het slechtst.

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: "De goederen en diensten die de ecosystemen leveren, zullen hersteld, gevaloriseerd en behoedzaam en duurzaam gebruikt worden, waardoor zij rechtstreeks zullen bijdragen tot het in stand houden van de biodiversiteit" (doelstelling 37). Om bij te dragen tot die doelstelling, moet de index van de populatie weidevogels stijgen.

⁴⁷ INBO (2015a), *Europese algemene broedvogelindex*, <https://www.inbo.be/nl/natuurindicator/europese-algemene-broedvogelindex> (laatst geraadpleegd op 01/12/2015) en INBO (2015b), *Persoonlijke mededeling* (26/03/2015).

Indicator 54. Duurzame visvangst

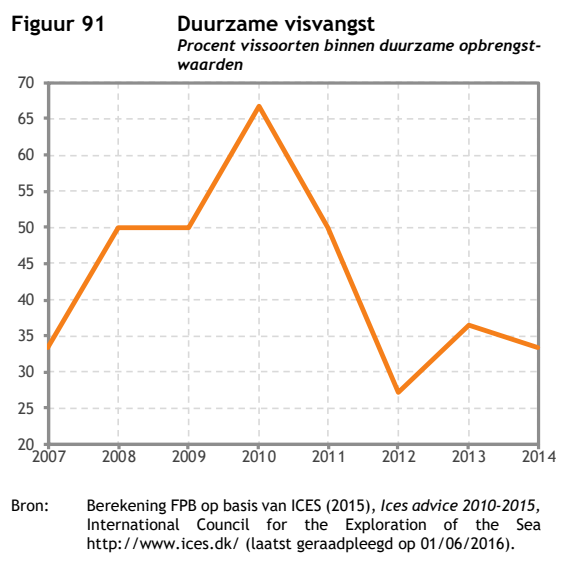
Thema	Land en ecosystemen	
Dimensies	Later	
Kerncijfers (procent vissoorten)		
Begin van de periode	2007	33,3
Einde van de periode	2013	33,3
Minimum	2012	27,3
Maximum	2010	66,7
Gemiddelde jaarlijkse groeivoet	2007-2014	0,0 %

Definitie: de indicator over *vissoorten* is gebaseerd op het concept van "maximale duurzame opbrengstwaarden" (*maximum sustainable yield*) die zo worden gedefinieerd dat de naleving ervan duurzame

exploitatie van de visbestanden garandeert. De indicator geeft het aandeel commerciële vissoorten in de Noordzee en aangrenzende wateren waarvan het bestand zich binnen die waarden bevindt in het aantal vissoorten waarvoor die waarden worden berekend. Het FPB berekent de indicator met de gegevens afkomstig van de adviezen van de *International Council for the Exploration of the Sea* (2015).

Evolutie: het aandeel commerciële vissoorten waarvan het bestand zich binnen de maximale duurzame opbrengstwaarden bevindt in het aantal vissoorten waarvoor die waarden worden berekend, stijgt van 33,3 % in 2007 (twee op de zes soorten) tot 66,7 % in 2010 (vier op de zes soorten) en valt in 2014 opnieuw terug tot 33,3 % (drie op de negen soorten). Bij de interpretatie van deze indicator moet er rekening gehouden worden met het kleine aantal vissoorten dat er deel van uitmaakt. De Europese indicator wordt nog niet berekend met de maximale duurzame opbrengstwaarden, maar wel met de veilige referentiewaarden⁴⁸. Die twee indicatoren zijn niet vergelijkbaar.

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: "De goederen en diensten die de ecosystemen leveren, zullen hersteld, gevaloriseerd en behoedzaam en duurzaam gebruikt worden, waardoor zij rechtstreeks zullen bijdragen tot het in stand houden van de biodiversiteit" (doelstelling 37). Om in de richting van de doelstelling te gaan, moet het aandeel vissoorten binnen duurzame opbrengstwaarden stijgen.

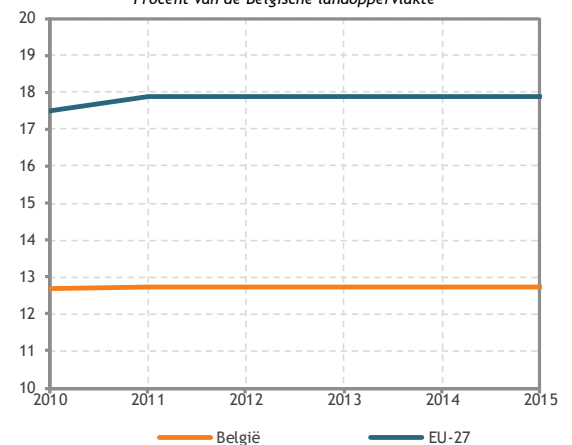

⁴⁸ Eurostat (2013), *Sustainable development in the European Union. 2013 monitoring report of the EU sustainable development strategy*, <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/5760249/KS-02-13-237-EN.PDF> (laatst geraadpleegd op 28/11/2016).

Indicator 55. Landoppervlakte in het Natura 2000-gebied

Thema	Land en ecosystemen	
Dimensies	Later	
Kerncijfers (procent van de Belgische landoppervlakte)		
Begin van de periode	2010	12,7
Einde van de periode	2015	12,7
Minimum	2010	12,7
Maximum	2012	12,8
Gemiddelde jaarlijkse groei	2010-2015	+0,1 %
Vergelijking EU-27, 2015 (procent van de Belgische landoppervlakte)		
België		12,7
EU-27		17,9
EU-27 - minimum: Denemarken		8,3
EU-27 - maximum: Slovenië		37,8

Figuur 92 Landoppervlakte in het Natura 2000-gebied
Procent van de Belgische landoppervlakte

Bron: EEA (2016), *Natura 2000 barometer statistics*, <http://www.eea.europa.eu> (laatst geraadpleegd op 05/10/2016).

Definitie: deze indicator vertegenwoordigt het aandeel van de oppervlakte van de Natura 2000-gebieden (onder de habitatrichtlijn 92/43/EEG⁴⁹ en/of de vogelrichtlijn 79/409/EEG⁵⁰) in de totale oppervlakte van het Belgisch grondgebied. De gegevens zijn afkomstig van het Europees Milieuagentschap (EEA, 2016).

Evolutie: het aandeel van de landoppervlakte van de Natura 2000-gebieden evolueert weinig tussen 2010 en 2015 en vertegenwoordigt 12,7 % van het Belgisch grondgebied in 2015. Het aandeel van de landoppervlakte van de Natura 2000-gebieden in België ligt onder het Europese gemiddelde. Er zijn maar vier landen die het minder goed doen dan België (Denemarken, Litouwen, Letland en het Verenigd Koninkrijk).

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: "De goederen en diensten die de ecosystemen leveren, zullen hersteld, gevaloriseerd en behoedzaam en duurzaam gebruikt worden, waardoor zij rechtstreeks zullen bijdragen tot het in stand houden van de biodiversiteit" (doelstelling 37). Om in de richting van de doelstelling te gaan, moet de landoppervlakte in het Natura 2000-gebied stijgen.

⁴⁹ EU (1992), *Richtlijn 92/43/EEG van de Raad van 21 mei 1992 inzake de instandhouding van de natuurlijke habitats en de wilde flora en fauna*, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=URISERV:l28076&from=NL> (laatst geraadpleegd op 01/12/2015).

⁵⁰ EU (1979), *Richtlijn 79/409/EEG van de Raad van 2 april 1979 inzake het behoud van de vogelstand*, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=URISERV:l28046&from=NL> (laatst geraadpleegd op 01/12/2015).

Indicator 56. Zee-oppervlakte in het Natura 2000-gebied

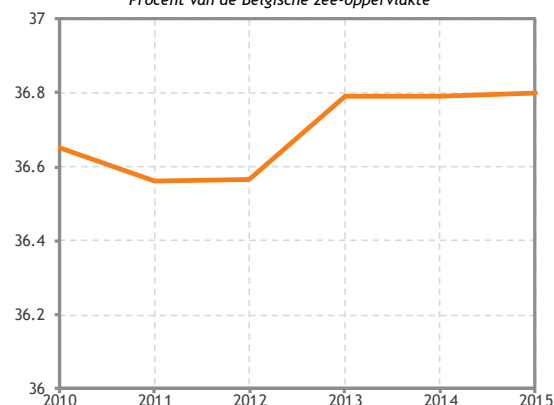
Thema	Land en ecosystemen	
Dimensies	Later	
Kerncijfers (procent van de Belgische zee-oppervlakte)		
Begin van de periode	2010	36,7
Einde van de periode	2015	36,8
Minimum	2011 & 2012	36,6
Maximum	2013 - 2015	36,8
Gemiddelde jaarlijkse groei	2010-2015	+0,1 %

Definitie: deze indicator vertegenwoordigt het aandeel van de zee-oppervlakte van de Natura 2000-gebieden (onder de habitatrichtlijn 92/43/EEG⁵¹ en/of de vogelrichtlijn 79/409/EEG⁵²) in de totale Belgische zee-oppervlakte (die oppervlakte omvat de territoriale wateren, de exclusieve economische zone en het continentaal plat). De indicator wordt door het FPB berekend op basis van de gegevens van het Europees Milieuagentschap (EEA, 2016) en van de FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu (2016).

Evolutie: het aandeel van de zee-oppervlakte van de Natura 2000-gebieden evolueert weinig tussen 2010 en 2015 en vertegenwoordigt 36,8 % van de Belgisch zee-oppervlakte in 2015. Er kan geen internationale vergelijking worden gemaakt, aangezien het niet mogelijk is het aandeel te berekenen van de zee-oppervlakte van de Natura 2000-gebieden bij gebrek aan gegevens over de totale zee-oppervlaktes van de Europese landen op de website van Eurostat.

Doelstelling: de duurzame-ontwikkelingsdoelen van de VN (SDG) bevatten de volgende subdoelstelling: "Tegen 2020 minstens 10 % van de kust- en zeegebieden behouden, in overeenstemming met het nationale en internationale recht en gebaseerd op de beste beschikbare wetenschappelijke informatie" (subdoelstelling 14.5). Die subdoelstelling is in België reeds ruim bereikt.

Figuur 93 Zee-oppervlakte in het Natura 2000-gebied
Procent van de Belgische zee-oppervlakte

Bron: EEA (2016), *Berekeningen FPB op basis van Natura 2000 barometer statistics*, <http://www.eea.europa.eu> en FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu (2016), *Onze zee in een notendop*, <http://www.health.belgium.be/nl/onze-zee-een-notendop> (laatst geraadpleegd op 05/10/2016).

⁵¹ EU (1992), *Richtlijn 92/43/EEG van de Raad van 21 mei 1992 inzake de instandhouding van de natuurlijke habitats en de wilde flora en fauna*, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=URISERV:l28076&from=NL> (laatst geraadpleegd op 01/12/2015).

⁵² EU (1979), *Richtlijn 79/409/EEG van de Raad van 2 april 1979 inzake het behoud van de vogelstand*, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=URISERV:l28046&from=NL> (laatst geraadpleegd op 01/12/2015).

Indicator 57. Bebouwde oppervlakte

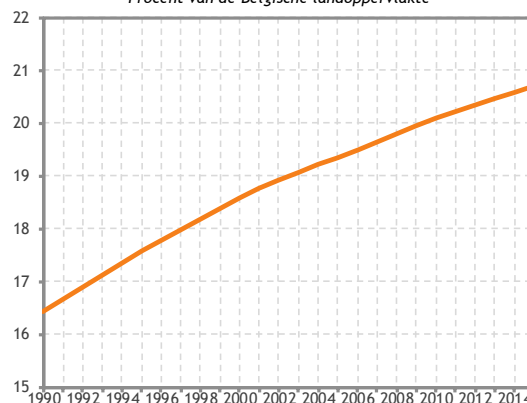
Thema	Land en ecosystemen	
Dimensies	Later	
Kerncijfers (procent van de Belgische landoppervlakte)		
Begin van de periode	1990	16,4
Einde van de periode	2015	20,7
Minimum	1990	16,4
Maximum	2015	20,7
Gemiddelde jaarlijkse groei	1990-2015	+0,9 %
voet	2010-2015	+0,6 %

Definitie: deze indicator geeft het aandeel van de bebouwde oppervlakte in de totale oppervlakte van het Belgisch grondgebied. De bebouwde oppervlakte omvat gebouwen, transportinfrastructuur en tuinen. De indicator wordt door het FPB berekend op basis van de gegevens van Statistics Belgium (2016).

Evolutie: het aandeel bebouwde oppervlakte neemt sinds 1990 constant toe tot 20,7 % van de oppervlakte van het Belgisch grondgebied in 2015. Enerzijds draagt de toename van de bebouwde oppervlakte door infrastructuur en gebouwen bij tot het welzijn van de bevolking. Anderzijds gaat die stijging gepaard met een versnippering van de natuurlijke habitats, wat een nadelig effect heeft op het voortbestaan van de soorten. Dat leidt ook tot bodemafdekking, waardoor het risico op overstromingen toeneemt. Bovendien is die grond niet meer beschikbaar voor ander gebruik, zoals landbouw. De internationale vergelijking is niet mogelijk omdat er niet voldoende gegevens beschikbaar zijn op de website van Eurostat.

Doelstelling: er is geen doelstelling over het aandeel bebouwde oppervlakte.

Figuur 94 Bebouwde oppervlakte
Procent van de Belgische landoppervlakte

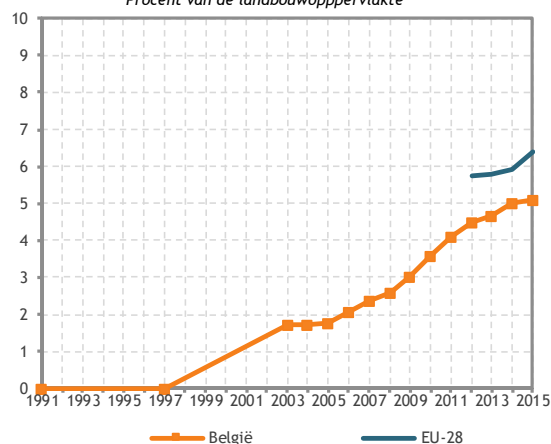

Bron: Berekeningen FPB op basis van Statistics Belgium (2016), *Bodemgebruik. België, gewesten en gemeenten (1834-2015)*, <http://statbel.fgov.be> (laatst geraadpleegd op 05/10/2016).

Indicator 58. Oppervlakte biologische landbouw

Thema	Land en ecosystemen	
Dimensies	Later	
Kerncijfers (procent van de Belgische landbouwoppervlakte)		
Begin van de periode	1991	0,001
Einde van de periode	2015	5,1
Minimum	1991	0,001
Maximum	2015	5,1
Gemiddelde jaarlijkse groei	1991-2015	+43,0 %
voet	2010-2015	+7,4 %
Vergelijking EU-28, 2015 (procent van de Belgische landbouwoppervlakte)		
België		5,1
EU-28		6,4
EU-28 minimum: Malta		0,3
EU-28 maximum: Oostenrijk		20,2

Figuur 95 Oppervlakte biologische landbouw
Procent van de landbouwoppervlakte

Bron: Berekeningen FPB op basis van Statistics Belgium (2016), *Kerncijfers landbouw 2010-2015*, <http://statbel.fgov.be> en van Statistics Belgium (2016), *Biologische landbouw*, <http://statbel.fgov.be> (laatst geraadpleegd op 01/12/2015) en Berekeningen FPB op basis van Eurostat (2016), *Organic crop area by agricultural production methods and crops* & Eurostat (2016), *Land use: number of farms and areas of different crops by type of farming*, <http://ec.europa.eu/eurostat> (laatst geraadpleegd op 05/10/2016).

Definitie: deze indicator geeft het aandeel van de gebruikte landbouwoppervlakte door de biologische landbouw in de totale landbouwoppervlakte. "De biologische productie is een alomvattend systeem van landbouwbeheer en levensmiddelenproductie waarbij de beste praktijken op milieugebied worden gecombineerd met een hoog niveau van biodiversiteit, de instandhouding van natuurlijke hulpbronnen, de toepassing van strenge normen op het gebied van dierenwelzijn en een productie die is afgestemd op de voorkeur van bepaalde consumenten voor producten die worden vervaardigd met natuurlijke stoffen en procedés"⁵³. De indicator wordt door het FPB berekend op basis van de gegevens van Statistics Belgium (2016) voor België en van Eurostat (2016) voor de andere Europese landen.

Evolutie: het aandeel van de biologische landbouw stijgt snel en bereikt 5,1 % van de landbouwoppervlakte in 2015. Het aandeel van de gebruikte landbouwoppervlakte door de biologische landbouw in de totale landbouwoppervlakte in België ligt onder het Europese gemiddelde. In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België in 2015 tot de middelmatig presterende groep en het scoort minder goed dan het Europese gemiddelde.

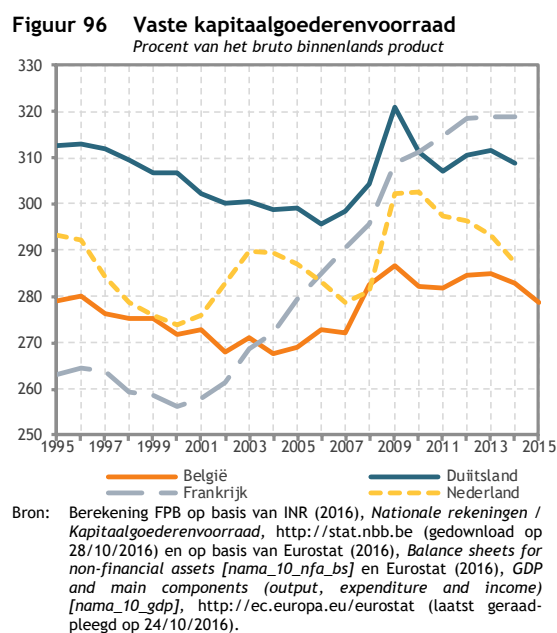
Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: "De sociale en ecologische impact van onze productie- en consumptiewijzen op het vlak van voedingsmiddelen zal aanzienlijk verlaagd zijn" (doelstelling 28). Om bij te dragen tot die doelstelling, moet het aandeel van de oppervlakte biologische landbouw stijgen.

⁵³ EU (2007), Verordening (EG) nr. 834/2007 van de Raad van 28 juni 2007 inzake de biologische productie en de etikettering van biologische producten en tot intrekking van Verordening (EEG) nr. 2092/91, Publicatieblad van de Europese Unie, 20/07/2007, L 189, pp. 1-23.

4.12. Economisch kapitaal

Indicator 59. Vaste kapitaalgoederenvoorraad

Thema	Economisch kapitaal	
Dimensies	Later	
Kerncijfers (procent van het bruto binnenlands product)		
Begin van de periode	1995	279,1
Einde van de periode	2015	278,7
Minimum	2002	268,0
Maximum	2009	286,8
Gemiddelde jaarlijkse groei	1995-2015	0,0 %
voet	2010-2015	-0,2 %
Vergelijking buurlanden, 2014 (procent van het bruto binnenlands product)		
België		282,7
Duitsland		308,8
Frankrijk		318,8
Nederland		287,2

Definitie: de *vaste kapitaalgoederenvoorraad* is de som van alle economische activa die meer dan een jaar herhaaldelijk of continu gebruikt worden in het productieproces (sectie AN.11 uitgezonderd sectie AN.117 uit de nationale rekeningen⁵⁴). De indicator meet de *nettokapitaalgoederenvoorraad* (machines, gebouwen, transport- en communicatie-infrastructuren enz.). Die wordt berekend door de brutokapitaalgoederenvoorraad – waarbij alle activa gewaardeerd worden aan de prijzen die betaald zouden moeten worden wanneer de activa nu worden aangekocht – te verminderen met de cumulatieve waarde van de afschrijvingen. De indicator wordt uitgedrukt in procent van het bruto binnenlands product. Het FPB berekent de indicator met de gegevens van het Instituut voor de Nationale Rekeningen (2016) voor België en van Eurostat (2016) voor de andere Europese landen.

Evolutie: de netto vaste kapitaalgoederenvoorraad (in volume) in de Belgische economie stijgt constant sinds 1995. Wanneer die voorraad in procent van het bbp wordt uitgedrukt, tonen de gegevens dat die indicator eerst globaal genomen daalde tussen 1995 en 2004 en daarna steeg tot 2009. Sindsdien bleef die indicator globaal stabiel met een waarde licht onder de 280 % van het bbp in 2015.

Door het niveau van die indicator in 2014 in België te vergelijken met dat van zijn directe buurlanden wordt duidelijk dat België, in procent van het bbp, de laatste van de groep is. Het niveau van Nederland is in 2014 vergelijkbaar met het niveau van België, maar Duitsland en Frankrijk hebben een veel hoger niveau en bereiken meer dan 300 % van het bbp. Wat Duitsland betreft is dat gelinkt aan een historisch zeer hoog niveau (sinds 1995) en Frankrijk kende een onafgebroken groei van die indicator tussen 2000 en 2014, van 250 % van het bbp tot bijna 320 % van het bbp.

⁵⁴ Eurostat (2013), *European system of accounts. ESA 2010*, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2013.

Doelstelling: er is geen doelstelling voor de kapitaalgoederenvoorraad. De kapitaalgoederenvoorraad is echter "*een middel om de waarde van de ene verslagperiode naar de andere over te hevelen*"⁵⁵. De kapitaalgoederenvoorraad kan dus gebruikt worden door toekomstige generaties en bijdragen tot hun welvaart. Vanuit een toekomstgericht perspectief kan er geoordeeld worden dat de kapitaalgoederenvoorraad behouden moet blijven⁵⁶. In dit rapport wordt als impliciete doelstelling beschouwd dat de netto vaste kapitaalgoederenvoorraad niet moet dalen.

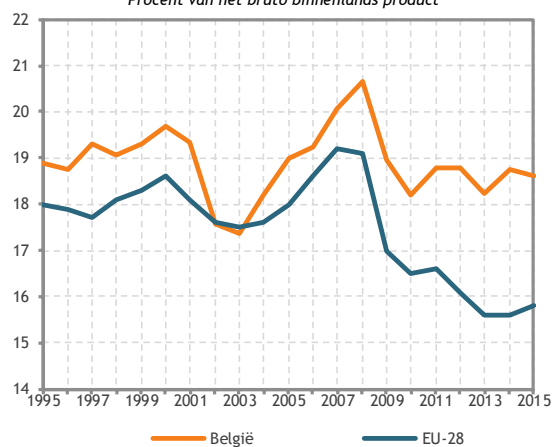
⁵⁵ Eurostat (2013), *European system of accounts. ESA 2010*, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2013. p.170, vertaling FPB.

⁵⁶ UNECE (2014), *Conference of European Statisticians Recommendations on Measuring Sustainable Development*, p.29, http://www.unece.org/publications/ces_sust_development.html (laatst geraadpleegd op 01/12/2015).

Indicator 60. Investerings (bruto) in de vaste kapitaalgoederenvoorraad

Thema	Economisch kapitaal	
Dimensies	Later	
Kerncijfers (procent van het bruto binnenlands product)		
Begin van de periode	1995	18,9
Einde van de periode	2015	18,6
Minimum	2003	17,4
Maximum	2008	20,7
Gemiddelde jaarlijkse groei	1995-2015	-0,1 %
	2010-2015	+0,4 %
Vergelijking EU-28, 2015 (procent van het bruto binnenlands product)		
België		18,6
EU-28		15,8
EU-28 minimum: Griekenland		10,0
EU-28 maximum: Estland		22,3

Figuur 97 Investerings (bruto) in de vaste kapitaalgoederenvoorraad
Procent van het bruto binnenlands product

Bron: Berekening FPB op basis van INR (2016), *Nationale rekeningen / Kapitaalgoederenvoorraad*, <http://stat.nbb.be> (gedownload op 28/10/2016) en op basis van Eurostat (2016), *Gross fixed capital formation by AN_F6 asset type [nama_10_an6]* en Eurostat (2016), *GDP and main components (output, expenditure and income) [nama_10_gdp]*, <http://ec.europa.eu/eurostat> (laatst geraadpleegd op 24/10/2016).

Definitie: de *bruto-investeringen in de vaste kapitaalgoederenvoorraad* (sectie AN.11 uitgezonderd sectie AN.117 uit de nationale rekeningen⁵⁷) worden gemeten in procent van het bruto binnenlands product (bbp). Het FPB berekent de indicator met de gegevens van het Instituut voor de Nationale Rekeningen (2016) voor België en van Eurostat (2016) voor de andere Europese landen.

Evolutie: de bruto-investeringen in de vaste kapitaalgoederenvoorraad bleven in België relatief stabiel door de tijd heen en schommelden tussen de 17 % (in 2003) en 21 % (in 2008) van het bruto binnenlands product. Het niveau van de indicator in 2015 is bijna identiek aan dat van 1995, het begin van de periode.

Door de Belgische cijfers met die van het gemiddelde van de Europese Unie (EU-28) te vergelijken, wordt duidelijk dat de resultaten tot 2008 relatief dicht bij elkaar lagen. Tussen 2008 en 2015 stabiliseerde die indicator zich in België rond de 19 % terwijl die voor de EU-28 daalde is van 20 % tot 16 %. In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België in 2015 tot de best presterende groep.

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: "*De economische ontwikkeling en het milieubedrijf zullen volledig ontkoppeld zijn. In die ontwikkeling staat het creëren van waardig werk centraal, waarbij tegelijkertijd een voldoende aanbod aan goederen en diensten wordt verzekerd dat in de basisbehoeften voorziet*" (inleiding van de uitdaging "*een maatschappij die haar economie aanpast aan de economische, sociale en leefmilieu uitdagingen*").

Voor een performante economie met een zo beperkt mogelijke negatieve milieu-impact zijn voldoende en milieuvriendelijke kapitaalgoederen onontbeerlijk. Bovendien kunnen de kapitaalgoederen ook gebruikt worden door toekomstige generaties en bijdragen tot hun welvaart. Voldoende investeringen in kapitaalgoederen zijn dus niet enkel noodzakelijk om verouderde kapitaalgoederen te vervangen maar

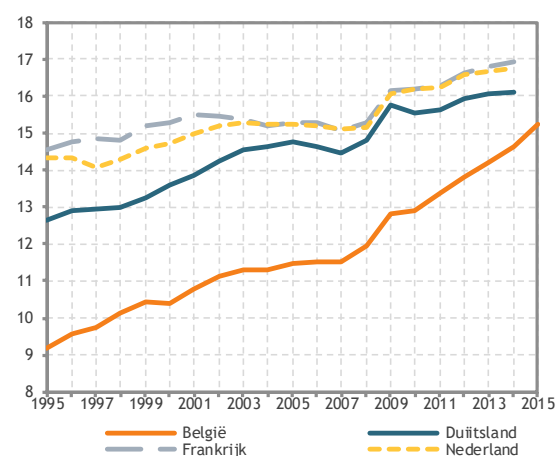
⁵⁷ Eurostat (2013), *European system of accounts. ESA 2010*, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2013.

ook om de kapitaalgoederen performanter en milieuvriendelijker te maken. Door nieuwe investeringen kunnen de laatste technologische ontwikkelingen immers opgenomen worden. Het is echter niet mogelijk om een optimaal niveau voor die indicator vast te leggen.

Indicator 61. Kenniskapitaalgoederenvoorraad

Thema	Economisch kapitaal	
Dimensies	Later	
Kerncijfers (procent van het bruto binnenlands product)		
Begin van de periode	1995	9,2
Einde van de periode	2015	15,2
Minimum	1995	9,2
Maximum	2015	15,2
Gemiddelde jaarlijkse groei	1995-2015	+2,6 %
	2010-2015	+3,4 %
Vergelijking buurlanden, 2014 (procent van het bruto binnenlands product)		
België		14,6
Duitsland		16,1
Frankrijk		16,9
Nederland		16,7

Figuur 98 Kenniskapitaalgoederenvoorraad
Procent van het bruto binnenlands product

Bron: Berekening FPB op basis van INR (2016), *Nationale rekeningen / Kapitaalgoederenvoorraad*, <http://stat.nbb.be> (gedownload op 28/10/2016) en op basis van Eurostat (2016), *Balance sheets for non-financial assets [nama_10_nfa_bs]* en Eurostat (2016), *GDP and main components (output, expenditure and income) [nama_10_gdp]*, <http://ec.europa.eu/eurostat> (laatst geraadpleegd op 24/10/2016).

Definitie: de *kenniskapitaalgoederenvoorraad* is de som van alle vaste activa die ondergebracht zijn in de sectie *intellectuele eigendommen* (AN.117 in de nationale rekeningen⁵⁸). De indicator meet de *nettokenniskapitaalgoederenvoorraad*. Die wordt berekend door de brutokenniskapitaalgoederenvoorraad – waarbij alle activa gewaardeerd worden aan de prijzen die betaald zouden moeten worden wanneer de activa nu worden aangekocht – te verminderen met de cumulatieve waarde van de afschrijvingen. De indicator wordt uitgedrukt in procent van het bruto binnenlands product. Het FPB berekent de indicator met de gegevens van het Instituut voor de Nationale Rekeningen (2016) voor België en van Eurostat (2016) voor de andere Europese landen.

Evolutie: de nettokenniskapitaalgoederenvoorraad (in volume) stijgt in België constant sinds 1995. Wanneer die voorraad in procent van het bbp wordt uitgedrukt, tonen de gegevens dat die indicator steeg over heel de periode waarvoor er gegevens beschikbaar zijn (1995-2015). In 2015 bedroeg de Belgische kenniskapitaalgoederenvoorraad 15,2 % van het bbp, tegenover 9,2 % in 1995.

Door het niveau van de indicator voor België met dat van zijn drie buurlanden te vergelijken, wordt duidelijk dat België in 2015 de laagste kenniskapitaalgoederenvoorraad in procent van het bbp heeft. Dat wordt over heel de periode waargenomen wat betekent dat België een historisch lagere kenniskapitaalgoederenvoorraad (in procent van het bbp) heeft dan zijn buurlanden. In 2014 lag het niveau van die indicator in België 2 procentpunt onder het gemiddelde van de drie buurlanden, daar waar dat ongeveer 4,6 procentpunt bedroeg in 1995.

⁵⁸ Eurostat (2013), *European system of accounts. ESA 2010*, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2013.

Doelstelling: er is geen expliciete doelstelling voor de kenniskapitaalgoederenvoorraad. De kenniskapitaalgoederenvoorraad is echter " *een middel om de waarde van de ene verslagperiode naar de andere over te hevelen*"⁵⁹. De kapitaalgoederenvoorraad kan dus gebruikt worden door toekomstige generaties en bijdragen tot hun welvaart. Vanuit een toekomstgericht perspectief kan er geoordeeld worden dat de kenniskapitaalgoederenvoorraad behouden moet blijven⁶⁰. Dit rapport beschouwt als impliciete doelstelling dat de nettokenniskapitaalgoederenvoorraad niet moet dalen.

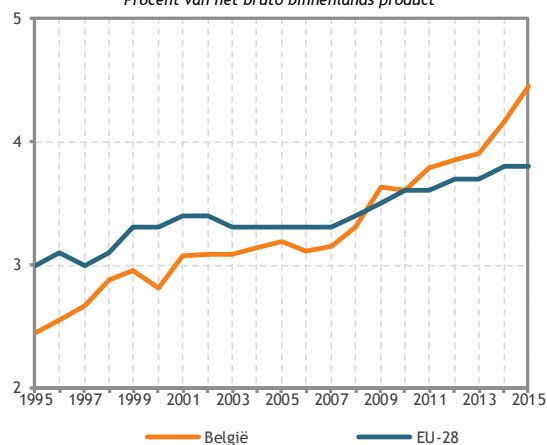
⁵⁹ Eurostat (2013), *European system of accounts. ESA 2010*, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2013, p.170, vertaling FPB.

⁶⁰ UNECE (2014), *Conference of European Statisticians Recommendations on Measuring Sustainable Development*, p.29, http://www.unece.org/publications/ces_sust_development.html (laatst geraadpleegd op 01/12/2015).

Indicator 62. Investerings (bruto) in de kenniskapitaalgoederenvoorraad

Thema	Economisch kapitaal	
Dimensies	Later	
Kerncijfers (procent van het bruto binnenlands product)		
Begin van de periode	1995	2,4
Einde van de periode	2015	4,4
Minimum	1995	2,4
Maximum	2015	4,4
Gemiddelde jaarlijkse groei	1995-2015	+3,0 %
voet	2010-2015	+4,3 %
Vergelijking EU-28, 2015 (procent van het bruto binnenlands product)		
België		4,4
EU-28		3,8
EU-28 minimum: Bulgarije		1,4
EU-28 maximum: Zweden		6,5

Figuur 99 Investerings (bruto) in de kenniskapitaalgoederenvoorraad
Procent van het bruto binnenlands product

Bron: Berekening FPB op basis van INR (2016), *Nationale rekeningen / Kapitaalgoederenvoorraad*, <http://stat.nbb.be> (gedownload op 28/10/2016) en op basis van Eurostat (2016), *Gross fixed capital formation by AN_F6 asset type [nama_10_an6]* en Eurostat (2016), *GDP and main components (output, expenditure and income) [nama_10_gdp]*, <http://ec.europa.eu/eurostat> (laatst geraadpleegd op 24/10/2016).

Definitie: de *bruto-investeringen in de kenniskapitaalgoederenvoorraad* (sectie AN.117 uit de nationale rekeningen⁶¹) worden gemeten in procent van het bruto binnenlands product (bbp). Het FPB berekent de indicator met de gegevens van het Instituut voor de Nationale Rekeningen (2016) voor België en van Eurostat (2016) voor de andere Europese landen.

Evolutie: de investeringen in de kenniskapitaalgoederenvoorraad in België stijgt ononderbroken sinds 1995. De investeringen bedroegen 2,4 % van het bbp in 1995 en bereikten in 2015 4,4 % van het bbp.

Het niveau van de Belgische indicator leunt dicht aan bij het Europese gemiddelde (EU-28). Sinds 2010 ligt de Belgische indicator evenwel boven het gemiddelde van de EU-28 en dat blijft sindsdien het geval. In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België in 2015 tot de best presterende groep.

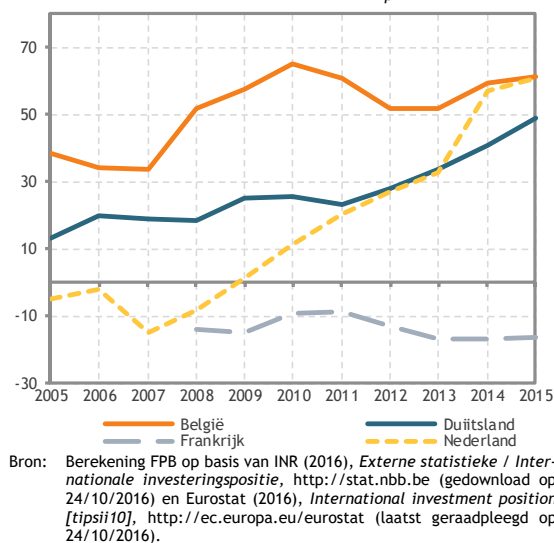
Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: "*De budgetten voor onderzoek & ontwikkeling [...] nemen jaar na jaar toe*" (doelstelling 49). Daarenboven is dat type investering belangrijk om innovatie te steunen en de absorptie van buitenlandse vooruitgang te verbeteren. Er is echter geen optimaal niveau voor de bruto-investeringen in de kenniskapitaalgoederenvoorraad.

⁶¹ Eurostat (2013), *European system of accounts. ESA 2010*, Luxembourg: Publications Office of the European Union, p.170, vertaling FPB.

Indicator 63. Internationale investeringspositie

Thema	Economisch kapitaal	
Dimensies	Later	
Kerncijfers (procent van het bruto binnenlands product)		
Begin van de periode	2005	38,5
Einde van de periode	2015	61,3
Minimum	2007	33,6
Maximum	2010	65,2
Gemiddelde jaarlijkse groei	2005-2015	+4,8 %
groei	2010-2015	-1,2 %
Vergelijking buurlanden, 2015 (procent van het bruto binnenlands product)		
België		61,3
Duitsland		49,0
Frankrijk		-16,4
Nederland		60,8

Figuur 100 Internationale investeringspositie
Procent van het bruto binnenlands product

Definitie: de *internationale investeringspositie* geeft voor een bepaald moment in de tijd een geaggregeerd overzicht van de netto financiële positie (activa min passiva) van België ten opzichte van de rest van de wereld. De indicator wordt uitgedrukt in procent van het bruto binnenlands product. Het FPB berekent de indicator met de gegevens van het Instituut voor de Nationale Rekeningen (2016) voor België en van Eurostat (2016) voor de andere Europese landen.

Evolutie: de internationale investeringspositie is in België positief gedurende de hele periode 2005-2015. De Belgische uitstaande tegoeden tegenover het buitenland zijn dus groter dan de Belgische schulden tegenover het buitenland. Tussen 2005 en 2008 steeg de internationale investeringspositie van 40 % tot meer dan 65 % en daalde daarna tot een stabiel niveau van 50 % in 2012-2013. Vanaf 2013 steeg de indicator opnieuw tot 61 % in 2015.

Door België met zijn drie buurlanden te vergelijken, wordt duidelijk dat het niveau van België in termen van internationale investeringspositie (in procent van het bbp) hoger ligt. In 2015, ligt enkel Nederland (60,8 %) zeer dicht bij België (61,9 %), voor Duitsland (49 %) terwijl voor Frankrijk de indicator negatief is (-16,4 %). Die waarneming kan niettemin genuanceerd worden door het feit dat de laatste jaren de jaarlijkse groei van de internationale investeringspositie beduidend hoger ligt in Duitsland en Nederland dan in België (tussen 2010 en 2015: +1,6 % in België tegenover respectievelijk +52,4 % en +66,4 % voor Duitsland en Nederland).

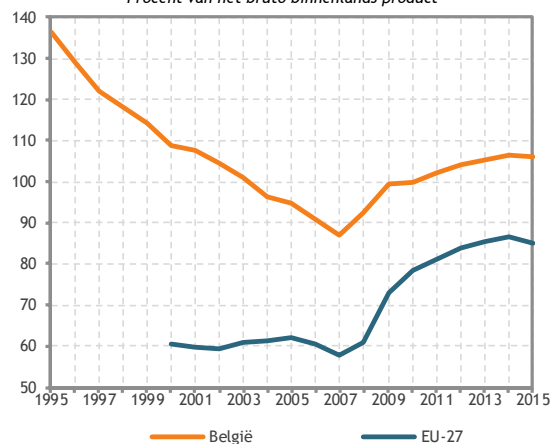
Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling omvat de volgende doelstelling: "België zal een situatie van evenwicht bereiken wat zijn handels- en financiële relaties met andere landen betreft" (doelstelling 45). Op basis van die doelstelling is het echter onmogelijk een optimaal niveau voor de internationale investeringspositie te bepalen.

Indicator 64. Overheidsschuld

Thema	Economisch kapitaal	
Dimensies	Later	
Kerncijfers (procent van het bruto binnenlands product)		
Begin van de periode	1995	136,3
Einde van de periode	2015	106,0
Minimum	2007	87,0
Maximum	1995	136,3
Gemiddelde jaarlijkse groei	1995-2015	-1,2 %
voet	2010-2015	+1,2 %
Vergelijking EU-27, 2015 (procent van het bruto binnenlands product)		
België		106,0
EU-27		85,2
EU-27 minimum: Estland		9,7
EU-27 maximum: Griekenland		176,9

Figuur 101 Overheidsschuld

Procent van het bruto binnenlands product

Bron: Berekening FPB op basis van INR (2016), *Overheidsfinanciën / Brutoschuld en schatkist / Geconsolideerde brutoschuld van de overheid*, <http://stat.nbb.be> (gedownload op 24/10/2016) en Eurostat (2016), *Government deficit/surplus, debt and associated data [gov_10dd_edpt1]*, <http://ec.europa.eu/eurostat> (laatst geraadpleegd op 24/10/2016).

Definitie: de *overheidsschuld* is de totale geconsolideerde brutoschuld van de gezamenlijke overheid in procent van het bruto binnenlands product (bbp). De gegevens komen van het Instituut voor de Nationale Rekeningen (2016) voor België en van Eurostat (2016) voor de andere Europese landen.

Evolutie: de overheidsschuld daalde in België van 136,3 % van het bbp tot 86,8 % tussen 1995 en 2007. Dat was het gevolg van een quasi-stabilisatie van de schuld in lopende prijzen en een toename van het bbp. Sinds 2008 stijgt de overheidsschuld. Dat is te wijten aan de financieel-economische crisis en een terugkeer van begrotingstekorten door o.a. het herkapitaliseren van financiële instellingen, maar ook aan een vertraging van de bbp-groei. In 2015 bedroeg de schuld 106,0 % van het bbp.

In vergelijking met het gemiddelde van de EU-27 ligt het niveau van de Europese indicator ver onder het in België waargenomen niveau; respectievelijk 85,2 % tegenover 106,0 % in 2015. In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België in 2015 tot de slechtst presterende groep.

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: "*De schuldenlast die zowel voortvloeit uit sociale verschijnselen als uit milieu- en economische verschijnselen, zal op een houdbaar niveau blijven en de toekomstige generaties dus niet belasten*" (doelstelling 44).

Het *Verdrag betreffende de Europese Unie*⁶² bevat het volgende cijferdoel: een verhouding van maximaal 60 % tussen de overheidsschuld en het bbp die de lidstaten niet mogen overschrijden of in elk geval in een bevredigend tempo moeten halen. Om in de richting van de doelstelling te gaan, moet de overheidsschuld dalen.

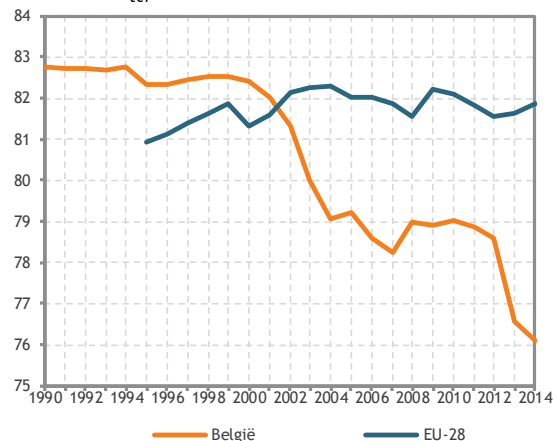
⁶² EU (1992), *Verdrag betreffende de Europese Unie*, Publicatieblad van de Europese Gemeenschappen C 191 van 29/07/1992, http://europa.eu/eu-law/decision-making/treaties/pdf/treaty_on_european_union/treaty_on_european_union_nl.pdf.

4.13. Mobiliteit en vervoer

Indicator 65. Vervoer van personen met de wagen

Thema	Mobiliteit en vervoer	
Dimensies	Later	
Kerncijfers (procent van het totale vervoer)		
Begin van de periode	1990	82,8 %
Einde van de periode	2014	76,1 %
Minimum	2014	76,1 %
Maximum	1990	82,8 %
Gemiddelde jaarlijkse groei	1990-2014	-0,3 %
voet	2007-2014	-0,7 %
Vergelijking EU-28, 2014 (procent van het totale vervoer)		
België		76,1 %
EU-28		81,9 %
EU-28 minimum: Hongarije		65,2 %
EU-28 maximum: Portugal		88,9 %

Figuur 102 Vervoer van personen met de wagen
Procent van het totale personenvervoer in reizigerskilometer

Bron: European Commission (2016), *European transport in figures 2016*, http://ec.europa.eu/transport/facts-fundings/statistics_en (laatst geraadpleegd op 28/10/2016).

Definitie: het modale aandeel van de wagen in het vervoer van personen is het aandeel van het totale vervoer dat met de wagen gerealiseerd wordt. De andere beschouwde vervoerswijzen zijn collectief vervoer: trein, bus, touringcar, tram en metro. Om redenen van gegevensverzameling zijn motoren in de wagen categorie inbegrepen. Het vervoer wordt gemeten in reizigerskilometer, verkregen door voor elke verplaatsing het aantal passagiers te vermenigvuldigen met het aantal afgelegde kilometer. De gegevens zijn afkomstig van de Europese Commissie – DG MOVE (2016) om een vergelijking met de EU-28 mogelijk te maken. De indicator wordt voor België ook door het FPB berekend op basis van de gegevens uit verscheidene bronnen (publicaties van de FOD Mobiliteit en Vervoer; FOD Economie, K.M.O., Middenstand en Energie – Algemene Directie Statistiek; jaarverslagen van de NMBS, De Lijn, Tec en MIVB). Het verschil tussen de twee schattingen van die indicator is kleiner dan 1 %.

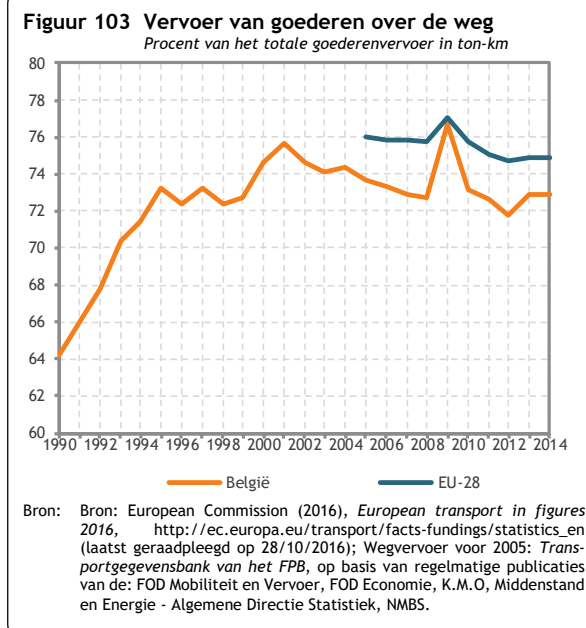
Evolutie: dit modale aandeel bleef stabiel tussen 82 % en 83 % in de jaren 1990 en daalde tussen 2000 en 2007 tot een stabiel niveau van 79 % vanaf 2008. Het modale aandeel van de wagen daalde opnieuw in 2013 en 2014 en bereikte 76,1 % in 2014. In 2014, bedroeg het modale aandeel van het collectief vervoer 16,3 % voor bus, touringcar, tram en metro (ongeveer 11 % in 1990 en 2000) en 7,6 % voor het spoor (ongeveer 6 % in 1990 en 2000).

Tussen 1990 en 2014 daalde het modale aandeel van de wagen in België, terwijl het in Europa licht stijgt sinds 1995. In 2014 ligt België ruim onder het Europese gemiddelde. In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België in 2014 tot de best presterende groep.

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: "Collectieve vervoerswijzen zullen primeren boven individuele vervoerswijzen" (doelstelling 23). Om in de richting van de doelstelling te gaan, moet die indicator dalen.

Indicator 66. Vervoer van goederen over de weg

Dimensies	Later	
Kerncijfers (procent van het totale vervoer)		
Begin van de periode	1990	64,2
Einde van de periode	2014	72,9
Minimum	1990	64,2
Maximum	2009	76,7
Gemiddelde jaarlijkse groei	1990-2014	+0,5 %
	2009-2014	-1,0 %
Vergelijking EU-28, 2014 (procent van het totale vervoer)		
België		72,9
EU-28		74,9
EU-28 minimum: Letland		18,8
EU-28 maximum: Cyprus		100,0

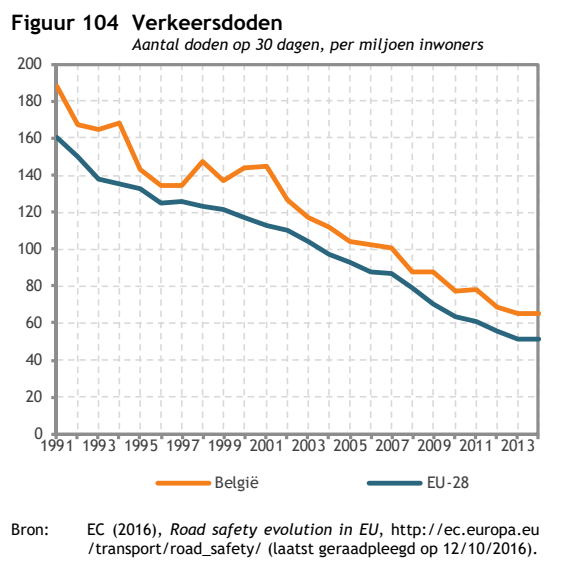
Definitie: het modale aandeel van de weg in het goederenvervoer is het aandeel van de vrachtwagen en de bestelwagen in het totale vervoer. De andere beschouwde vervoerswijzen zijn de spoor- en waterwegen. Het vervoer wordt gemeten in tonkilometer, verkregen door voor iedere verplaatsing het aantal vervoerde ton te vermenigvuldigen met het aantal afgelegde kilometer. De gegevens zijn afkomstig van de Europese Commissie – DG MOVE (2016). Voor het wegvervoer in België heeft DG MOVE pas gegevens vanaf 2005 en de indicator werd dan ook geretropoleerd tot 1990 aan de hand van de gegevens van het FPB. Deze worden berekend op basis van gegevens uit verscheidene bronnen (publicaties van de FOD Mobiliteit en Vervoer; FOD Economie, K.M.O., Middenstand en Energie - Algemene Directie Statistiek; jaarverslagen van de NMBS).

Evolutie: tussen 1990 en 1995 steeg het modale aandeel van de weg in het goederenvervoer (vrachtwagens en bestelwagens) van 64 % tot 73 %. Sinds 1995 bleef dat aandeel relatief stabiel rond de 73 %. Sinds 2005 is die indicator in de EU-28 relatief stabiel rond de 75 %. De gegevens voor die indicator zijn voor de EU-28 niet beschikbaar voor 2005, maar een vergelijkbare indicator (niet aangepaste gegevens wat betreft de territorialiteit) toont een regelmatige stijging van het aandeel van de wagen, van 71 % in 1995 tot 76 % in 2005. De hoge waarde van 2009 kan verklaard worden door het feit dat de economische crisis een sterkere impact had op het spoor en de binnenvaart dan op het wegvervoer. In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België in 2014 tot de middelmatig presterende groep en het scoort beter dan het Europese gemiddelde.

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: "Voor het goederenvervoer zullen spoor en binnenvaart het meest gebruikt worden" (doelstelling 23). Om in de richting van de doelstelling te gaan, moet die indicator dalen.

Indicator 67. Verkeersdoden

Thema	Mobiliteit en vervoer	
Dimensies	Hier en nu	
Kerncijfers (aantal doden op 30 dagen, per miljoen inwoners)		
Begin van de periode	1991	188
Einde van de periode	2014	65
Minimum	2014	65
Maximum	1991	188
Gemiddelde jaarlijkse groei	1991-2014	-4,5 %
	2009-2014	-5,9 %
Vergelijking EU-28, 2014 (aantal doden op 30 dagen, per miljoen inwoners)		
België		65
EU-28		51
EU-28 - minimum: Malta		24
EU-28 - maximum: Litouwen		106

Definitie: de indicator *verkeersdoden 30 dagen* komt overeen met het aantal personen dat onmiddellijk of binnen de dertig dagen na een ongeval overlijdt als gevolg van dat ongeval. Om internationale vergelijkingen mogelijk te maken wordt het aantal doden per miljoen inwoners uitgedrukt. De gegevens zijn afkomstig van politieverlagen, aangevuld met informatie van de parketten die worden samengebracht door Statistics Belgium. Statistics Belgium stelt de resultaten ervan ter beschikking, onder meer aan Eurostat. De hier gebruikte gegevens komen van Eurostat (2016) dat gedetailleerde en vergelijkbare data voor de EU-lidstaten publiceert.

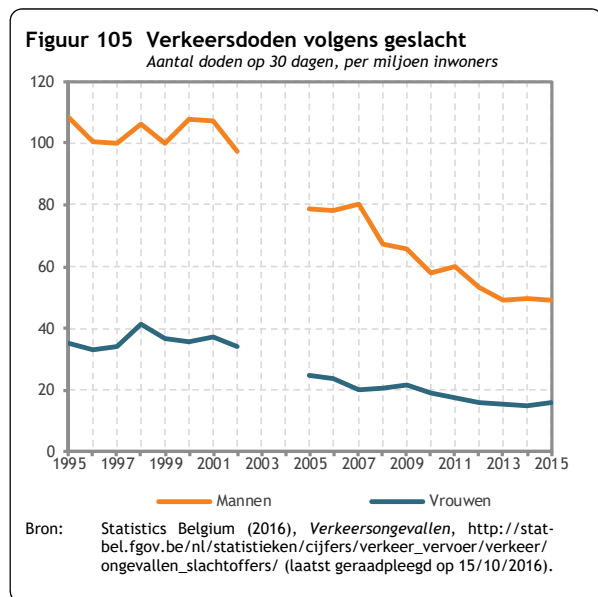
Evolutie: het aantal verkeersdoden daalde tussen 1990 en 2014 met 65,4 % in België en met 68,1 % in de EU-28. Met 65 doden per miljoen inwoners ligt België boven het Europese gemiddelde (51 doden per miljoen). Dat komt overeen met 727 doden op 30 dagen op de Belgische wegen in 2014. Het ligt eveneens boven het gemiddelde in de buurlanden: 53 doden per miljoen inwoners in Frankrijk, 42 in Duitsland en 24 in Nederland. In een verdeling van de lidstaten in drie groepen behoort België in 2014 tot de slechtst presterende groep.

Doelstelling: de Federale beleidsvisie op lange termijn inzake duurzame ontwikkeling bevat de volgende doelstelling: "*Mobiliteit en vervoer zullen onder maximale veiligheidsomstandigheden gebeuren met "nul doden" als doel*" (doelstelling 24).

De duurzame-ontwikkelingsdoelen van de VN (SDG) bevatten de volgende subdoelstelling: "*Tegen 2020 het aantal doden en gewonden in het verkeer wereldwijd halveren*" (subdoelstelling 3.6).

Om in de richting van de doelstellingen te gaan, moet de indicator dalen.

Opsplitsing volgens geslacht

Het aandeel van de vrouwen in de verkeersdoden is steeds en aanzienlijk lager dan dat van de mannen: vrouwen vertegenwoordigden 24,4 % van de doden 30 dagen in 1995 en 24,6 % in 2015.

5. Samenvatting en besluiten

De wet van 14 maart 2014 vraagt een set aanvullende indicatoren uit te werken "*voor het meten van levenskwaliteit, menselijke ontwikkeling, de sociale vooruitgang en de duurzaamheid van onze economie*"; om het welzijn van mensen en de ontwikkeling van de samenleving, de mogelijkheid van de toekomstige generaties om hun welzijn en hun ontwikkeling te behouden of zelfs te doen vooruitgaan, evenals de impact van België op de rest van de wereld te meten.

Het bruto binnenlands product (bbp) is een nuttige indicator, maar volstaat niet om de ontwikkeling van de samenleving of het welzijn te meten. Andere indicatoren zijn noodzakelijk om de evoluties te meten in domeinen zoals gezondheid, werkomstandigheden en milieukwaliteit, en om verdelingsvraagstukken van die indicatoren te onderzoeken.

Om te beantwoorden aan de vraag van de wet, werd in februari 2016 een eerste set aanvullende indicatoren naast het bbp gepubliceerd. Een jaar later vormt dit rapport de eerste actualisering van die set indicatoren. De eerste paragraaf van dit hoofdstuk (5.1) maakt de balans op van die aanpak en brengt de wijzigingen die in deze editie zijn aangebracht ten opzichte van 2016 in herinnering. De tweede paragraaf (5.2) vat de werkzaamheden rond de opbouw van compositie indicatoren samen. De derde paragraaf (5.3) overloopt kort de evoluties van die indicatoren sinds 1990. De opsplitsingen van die indicatoren in relevante bevolkingscategorieën komt aan bod in de vierde paragraaf (5.4). De laatste paragraaf (5.5) stelt verscheidene werkpistes voor de toekomst voor.

5.1. Wijzigingen in deze editie

Dit rapport definieert een set van 67 indicatoren (zie tabel 1, p. 4) die informeren over drie dimensies van duurzame ontwikkeling, afkomstig uit de definitie in het Brundtland-rapport (WCED, 1987): *Hier en nu*, *Later* en *Elders*. De indicatoren geven immers informatie over het welzijn en de ontwikkeling van de samenleving vandaag in België (*Hier en nu*), maar eveneens over de capaciteit van de toekomstige generaties om dit welzijn te behouden en te ontwikkelen (*Later*) en over de impact van België op de rest van de wereld (*Elders*). Om die set te definiëren, werd de methodologie gebruikt die ontwikkeld werd door de *Conference of European Statisticians*, die de UNECE, de OESO en Eurostat omvat (UNECE, 2014). Die indicatoren worden gegroepeerd in dertien thema's, wat één thema meer is dan in het eerste rapport omdat het thema 'Klimaat en energie' opgesplitst werd (zie tabel 1 en hoofdstuk 2). Zo werd er ook één indicator geschrapt en vier indicatoren toegevoegd (zie tabel 1 en hoofdstuk 2).

Die indicatoren geven eveneens informatie over andere transversale vragen, zoals gender en ongelijkheden. Als dat relevant is, werden de indicatoren immers opgesplitst om verschillende evoluties bij specifieke groepen te tonen (volgens geslacht, leeftijd, inkomens- of opleidingsniveau ...). In dit tweede rapport werden de opsplitsingen uit het eerste rapport behouden en werden er twaalf bijkomende indicatoren opgesplitst volgens inkomensniveau (dus dertien in totaal, zie 2.2.1). Wanneer de gegevens beschikbaar waren – namelijk voor 56 indicatoren – werden internationale vergelijkingen uitgevoerd (zie 2.2.2).

Voor gedetailleerde informatie over de methodologie die gebruikt werd om de thema's en indicatoren te selecteren en de opsplitsingen uit te voeren, wordt de lezer verwezen naar het rapport van vorig jaar (INR/FPB, 2016).

5.2. Onderzoek naar de compositie indicatoren

Om de set aanvullende indicatoren naast het bbp aan te vullen, heeft het FPB zijn werkzaamheden rond de opbouw van compositie indicatoren voor België voortgezet.

De compositie indicatoren worden berekend aan de hand van verschillende variabelen of indicatoren die in verschillende eenheden uitgedrukt zijn. Die variabelen worden eerst in indexen omgezet en daarna samengevoegd aan de hand van een functie die aan elke index een wegingscoëfficiënt toekent (TFDO, 2009). Zoals bleek uit het vorige rapport (INR/FPB, 2016) zijn aan het gebruik van compositie indicatoren een aantal nadelen verbonden, waardoor voorrang werd verleend aan de publicatie van een lijst van indicatoren. Het grootste nadeel is dat er geen betrouwbare wegeningen bestaan om de verschillende indicatoren in één compositie indicator te aggregeren. Een ander nadeel is dat bij het gebruik van een compositie indicator wordt verondersteld dat – op basis van de aggregatiemethode – de componenten ervan onderling uitwisselbaar zijn, wat in de praktijk moeilijk te bepalen is.

De werkzaamheden van het FPB die in dit hoofdstuk voorgesteld worden betreffen het meten van de eerste dimensie, namelijk het welzijn van de huidige generaties in België (zie 3.3). Uit de literatuur blijkt dat de determinanten van het welzijn verschillen van land tot land en dat een specifieke analyse van het Belgische geval nodig is. De in dit rapport voorgestelde resultaten zijn afkomstig van de analyse van de determinanten van het welzijn van de huidige generaties (dimensie *Hier en nu*) in België, die berekend werden aan de hand van de gegevens uit de Europese EU-SILC-enquête 2013.

Uit de analyse blijkt dat – naast het inkomen – bepaalde demografische evenals andere variabelen komende van de thema's *Gezondheid, Samenleving, Levensstandaard en armoede* en *Werk en vrije tijd* en die in dit rapport zijn opgenomen, belangrijke determinanten van het welzijn in België zijn. Wat die thema's betreft, tonen de resultaten dat een slechte gezondheidstoestand, relatief ontevreden zijn over zijn persoonlijke relaties (vrienden, kennissen, collega's, enz.) en zijn leefkader, zich in een situatie van ernstige materiële ontbering bevinden, geen eigenaar zijn van een woning en werkloos, gepensioneerd of permanent arbeidsongeschikt zijn, een aanzienlijke negatieve impact heeft op het welzijn van de Belgen. Wat de demografische variabelen betreft, tonen de resultaten dat leeftijd en alleenstaande zijn een negatieve impact heeft op het welzijn.

Die eerste resultaten maken het mogelijk een beter wetenschappelijk inzicht te krijgen in de belangrijkste determinanten van het welzijn in België. Ze vormen een eerste stap in de opbouw van een compositie indicator voor de dimensie *Hier en nu*. De toekomstige werkzaamheden van het FPB rond de compositie indicatoren zullen worden voorgesteld in de toekomstige rapporten en de *Working Papers* over dit onderwerp en zullen op termijn betrekking hebben op de drie dimensies die in dit rapport worden beschreven.

5.3. Trends van de indicatoren

Het doel van dit rapport is een set aanvullende indicatoren naast het bbp te selecteren en de evolutie ervan in de tijd te tonen, eerder dan de trends van die indicatoren diepgaand te analyseren. Een dergelijke analyse komt aan bod in andere werkzaamheden, zoals de balansen van de indicatoren die – met specifieke methodologieën – de vooruitgang naar de duurzame-ontwikkelingsdoelstellingen van de VN meten (TFDO, 2016). Toch is het mogelijk om op basis van de verzamelde indicatoren enkele eerste vaststellingen te formuleren over de evolutie en de duurzaamheid van het welzijn en de ontwikkeling van de samenleving.

De meeste indicatoren uit dit rapport (61 van de 67) kunnen gekoppeld worden aan een door het beleid bepaalde doelstelling op Belgisch, Europees of wereldvlak. Die doelstellingen zijn vermeld in de presentatie van elke indicator in hoofdstuk 4. Sommige doelstellingen zijn gekwantificeerd, andere zijn kwalitatief. Ze informeren dan enkel over de richting waarin de indicator zou moeten evolueren.

De evaluatie in dit deel steunt uitsluitend op de richting waarin de indicatoren evolueren, dus naar de doelstelling of ervan weg. Die evaluatie moet om verscheidene redenen met voorzichtigheid geïnterpreteerd worden.

- De evaluatie zegt niets over het tempo van de evolutie van de indicatoren, namelijk of ze traag of snel naar hun doelstelling evolueren.
- De evaluatie zegt niets over het huidige niveau van de indicator, of hij zich dichtbij of ver van zijn doelstelling bevindt.
- Aangezien de doelstellingen door het beleid bepaald zijn, gaat de analyse evenmin over de relevantie van de doelstellingen, gegeven de wetenschappelijke kennis.

Voor ongeveer de helft van de indicatoren zijn er bovendien weinig gegevens beschikbaar (bepaalde enquêtes worden bijvoorbeeld maar om de vijf jaar georganiseerd, of bepaalde indicatoren werden recent ontwikkeld). Het is dan ook moeilijk om de statistische significantie van de waargenomen trends te analyseren. De hier uitgevoerde evaluatie steunt enkel op de voorbije trends op lange en middellange termijn, gemeten met de gemiddelde jaarlijkse groeivoeten van de indicatoren voor de hele periode (van 1990 tot 2015, afhankelijk van de beschikbare gegevens) en voor de laatste vijf waarnemingsjaren. Die groeivoeten zijn opgenomen in de tabellen met kerncijfers van elke indicator in hoofdstuk 4.

In deze paragraaf worden de evoluties van de indicatoren geanalyseerd aan de hand van de transversale dimensies: *Hier en nu*, *Later*, *Elders* (punten 5.3.1 tot 5.3.3).

5.3.1. Hier en nu

Die dimensie omvat de indicatoren die het mogelijk maken de volgende vragen te beantwoorden: hoe evolueert het welzijn van de Belgen sinds 1990; in welke richting ontwikkelt de Belgische samenleving zich sinds 1990? Die dimensie bevat 38 indicatoren, vooral uit de sociale thema's *Subjectief welzijn*, *Levensstandaard en armoede*, *Werk en vrije tijd*, *Gezondheid*, *Opleiding en vorming* en *Samenleving*. Daaraan moeten twee milieu-indicatoren worden toegevoegd (uitstoot PM_{2,5} en NO_x), de indicator over de *Slachtoffers van natuurrampen*, die over *Energieafhankelijkheid* en die over de *Verkeersdoden*.

Voor die dimensie tekent zich geen systematische trend af.

- Het *Subjectief welzijn* blijft stabiel tussen 2002 en 2014.
- De meeste indicatoren van de thema's *Gezondheid* en *Opleiding en vorming* gaan in de richting van hun doelstelling. Alleen de indicator *Uitstel of afstel van medische zorg om financiële redenen* verwijdert zich sinds 1990 en de laatste vijf jaar van zijn doelstelling.
- De meeste indicatoren van het thema *Levensstandaard en armoede* verwijderen zich van hun doelstelling, behalve die over de inkomensongelijkheid en die over de loonkloof tussen mannen en vrouwen, die in de richting van hun doelstelling evolueren.
- In de thema's *Werk en vrije tijd* en *Samenleving* evolueren de meeste indicatoren sinds 1990 in de richting van hun doelstelling. De meeste indicatoren evolueren de laatste vijf jaar daarentegen in de tegengestelde richting van hun doelstelling.
- Van de laatste vijf indicatoren evolueren er drie (uitstoot PM_{2,5} en NO_x en verkeersdoden) in de richting van hun doelstelling, terwijl de energieafhankelijkheid zich ervan verwijdert. De indicator over de slachtoffers van natuurrampen vertoont te veel variatie om er zinvolle conclusies uit te trekken.

Als de indicatoren met betrekking tot die dimensie vergeleken worden met dezelfde indicatoren op EU-28-niveau – of anders met de drie buurlanden – zijn de vergelijkingen algemeen gunstig voor België. Van de 21 indicatoren die vergeleken kunnen worden, tonen 14 immers een gunstigere toestand in België dan in Europa.

5.3.2. Later

Die dimensie omvat de indicatoren die het mogelijk maken de volgende vragen te beantwoorden: hoe evolueert de capaciteit van de Belgen en van de samenleving om het welzijn in de toekomst te behouden of zelfs te verhogen? Die dimensie bevat 35 indicatoren, voornamelijk uit de milieu- (*Milieu, Klimaat, Energie, Natuurlijke hulpbronnen, Land en ecosystemen*) en de economische thema's (*Economisch kapitaal, Mobiliteit en vervoer*). Ze bevat eveneens de thema's *Gezondheid* (drie indicatoren) en *Opleiding en vorming* (twee indicatoren), evenals twee indicatoren van het thema *Samenleving* (*Gegeneraliseerd vertrouwen* en *Contact met vrienden en familie*, die op het sociaal kapitaal betrekking hebben) en een indicator van het thema *Werk en vrije tijd* (*Jongeren die niet werken en noch onderwijs noch opleiding volgen*).

De meeste indicatoren van die dimensie evolueren in de richting van hun doelstelling, zowel over de hele periode als over de laatste vijf jaar. De belangrijkste uitzonderingen zijn de volgende.

- De *Levensverwachting in goede gezondheid* – die sinds 1990 gemiddeld verbetert – is gedaald over de laatste vijf jaar. Dezelfde vaststelling geldt voor de twee indicatoren van het thema *Werk en vrije tijd*: *Jongeren die niet werken en noch onderwijs noch opleiding volgen* en *Stress op het werk*. Dat is ook geval voor *Gediplomeerden van het hoger onderwijs*.
- De indicatoren *Populatie weidevogels* en *Duurzame visvangst* (thema *Land en ecosystemen*), twee van de zeldzame indicatoren over biologische diversiteit die over een lange periode beschikbaar zijn, verwijderen zich van hun doelstelling.

- In het thema *Economisch kapitaal* verwijderd de indicator *Overheidsschuld* zich van zijn doelstelling over de laatste vijf jaar (in feite sinds 2007).
- In het thema *Mobiliteit en vervoer*, voor het goederenvervoer verwijderd het aandeel van de weg zich van zijn doelstelling sinds 1990, maar in de laatste vijf jaar komt die indicator er dichterbij.

Als de indicatoren met betrekking tot die dimensie vergeleken worden met dezelfde indicatoren op EU-28-niveau – of anders met de drie buurlanden – zijn de vergelijkingen niet gunstig voor België. Van de 26 indicatoren die vergeleken kunnen worden, tonen 11 immers een gunstigere toestand in België dan in Europa. Vooral voor de sociale indicatoren zijn de vergelijkingen gunstiger, terwijl de toestand van de milieu-indicatoren minder gunstig is in België dan elders in Europa.

5.3.3. Elders

Die dimensie omvat de indicatoren die het mogelijk maken de volgende vraag te beantwoorden: hoe beïnvloedt de ontwikkeling van de samenleving in België de capaciteit van de andere landen om zich te ontwikkelen en het welzijn van hun bevolking? Die dimensie bevat acht indicatoren, zeven uit de thema's *Natuurlijke hulpbronnen*, *Klimaat* en *Energie*, en een over *Officiële ontwikkelingshulp* uit het thema *Levensstandaard en armoede*.

- De indicatoren uit de thema's *Natuurlijke hulpbronnen*, *Klimaat* en *Energie* zijn verbonden met de wereldwijde milieukapitalen, zoals het klimaatsysteem en de grondstoffen. Die indicatoren evolueren in de richting van hun doelstelling.
- Daarnaast lag de *Officiële ontwikkelingshulp* gemiddeld hoger in de jaren 2000-2010 dan in de jaren 90. Ze daalt sinds 2010 en lag in 2015 op een lager niveau dan dat van 1990 (in procent van het bbp).

Als de indicatoren met betrekking tot die dimensie vergeleken worden met dezelfde indicatoren op EU-28-niveau – of anders met de drie buurlanden – zijn de vergelijkingen niet gunstig voor België. Van de acht indicatoren die vergeleken kunnen worden, tonen slechts twee indicatoren een gunstigere toestand in België dan in Europa. Het betreft de indicatoren *Officiële ontwikkelingshulp* en *Binnenlands materiaalverbruik – metaalertsen en niet-metaalhoudende mineralen*. De andere indicatoren van die dimensie zijn indicatoren die betrekking hebben op de milieuthema's.

5.3.4. Slotopmerkingen

De in dit rapport uitgevoerde analyse van de trends van de indicatoren betreft, enerzijds, het niveau in België in vergelijking met het niveau in Europa en, anderzijds, de evolutie van de Belgische indicatoren ten opzichte van de door het beleid vastgestelde doelstellingen. Deze analyse zou eveneens het niveau van de indicatoren in België in vergelijking met hun doelstelling of een vergelijking van de evoluties van de indicatoren in België en in Europa kunnen omvatten. Deze beide bijkomende analyses kunnen opgenomen worden in latere publicaties.

Wanneer het niveau van de in dit rapport voorgestelde indicatoren wordt vergeleken met het Europese gemiddelde of dat van de buurlanden, is de vergelijking algemeen gunstig voor de sociale indicatoren

en ongunstig voor de milieu-indicatoren. Wanneer de evolutie van die indicatoren echter wordt vergeleken met hun beleidsdoelstelling, vertonen de indicatoren over de milieuthema's algemeen genomen gunstigere evoluties dan de indicatoren over de sociale thema's.

Die schijnbare tegenstelling kan verklaard worden door het feit dat de eerste evaluatie (op enkele uitzonderingen na) betrekking heeft op het gemiddelde niveau van de indicatoren (de Belgische recentste waarneming wordt vergeleken met het Europese gemiddelde), terwijl de tweede evaluatie betrekking heeft op de evolutie van die indicatoren in de tijd in België.

De resultaten van de Europese vergelijking worden hoofdzakelijk verklaard door twee factoren. Enerzijds is het sociaal beschermingssysteem beter ontwikkeld in België dan in veel andere Europese landen. Anderzijds is België een dichtbevolkt land met een actieve industriële sector met meer vervuilende intermediaire activiteiten dan het gemiddelde, zoals de chemische industrie. België is dus een land waar de milieudruk hoger ligt dan het Europese gemiddelde. Dat verklaart waarom de vergelijking met Europa gunstig is voor de sociale indicatoren en ongunstig voor de milieu-indicatoren.

Wat de evolutie van de indicatoren in België ten opzichte van hun doelstelling betreft, is de economische en financiële crisis sinds 2008 een van de factoren die die evolutie verklaart. Die had immers een ongunstige impact op veel sociale indicatoren, zoals het *Risico op armoede of sociale uitsluiting*, terwijl de vertraging van de economische activiteit leidde tot een daling van een deel van de milieudruk. Een diepgaande analyse van de redenen die de evolutie van de indicatoren in België verklaren, valt buiten het bestek van dit rapport.

5.4. Opsplitsing van de indicatoren

De waarden en de evoluties van eenzelfde indicator verschillen vaak voor verschillende bevolkingscategorieën. Veel indicatoren (28 van de 67) zijn dan ook opgesplitst volgens relevante bevolkingscategorieën, zoals beschreven in tabel 2 aan het einde van hoofdstuk 1. Er werd hoofdzakelijk opgesplitst volgens geslacht, inkomens- en opleidingsniveau en leeftijd. De conclusies die in het rapport van 2016 uit die opsplitsingen werden getrokken, blijven grotendeels ongewijzigd.

- De opsplitsingen volgens geslacht tonen dat veel verschillen afnemen, hoewel er nog grote verschillen blijven bestaan.
- De opsplitsing volgens opleidingsniveau toont dat er verschillen blijven bestaan, en zelfs toenemen.
- De opsplitsing volgens leeftijd toont dat de toestand van jongeren verslechtert, terwijl die van ouderen verbetert.

De opsplitsing volgens inkomensniveau heeft betrekking op de indicatoren die onder de volgende vier thema's vallen: *Subjectief welzijn*, *Levensstandaard en armoede*, *Gezondheid* en *Samenleving*. Die opsplitsingen tonen een gunstigere situatie voor de hogere inkomenscategorieën. Wat de indicatoren betreft die werden berekend aan de hand van de ESS-enquêtes (in de thema's *Subjectief welzijn* en *Samenleving*), maar de opsplitsingen voor de jaren vóór 2010 werden niet berekend aangezien de steekproef van het eerste kwintiel zeer beperkt was.

In het thema *Subjectief welzijn*, stijgt de indicator *Tevredenheid met het leven* met het inkomen. De betrouwbaarheidsintervallen die voor die opsplitsing berekend werden, zijn evenwel relatief groot en die trend zal bevestigd moeten worden door andere waarnemingen.

In het thema *Levensstandaard en armoede*, worden drie indicatoren opgesplitst volgens inkomen: *Risico op armoede of sociale uitsluiting*, *Zeer lage werkintensiteit* en *Ernstige materiële ontbering*. Die drie indicatoren vertonen zoals verwacht zeer hoge waarden in het eerste kwintiel (de laagste inkomens), lagere waarden (drie tot vijf keer lager) in het tweede kwintiel, en zeer lage of nulwaarden voor de andere drie kwintielen.

In het thema *Gezondheid*, worden vier indicatoren opgesplitst volgens inkomen: *Dagelijkse rokers*, *Obesitas bij volwassenen*, *Depressie* en *Uitstel of afstel van medische zorg om financiële redenen*. Voor die vier indicatoren is gezondheid positief gecorreleerd met het inkomen. Hoe hoger het inkomenskwintiel, hoe kleiner het aandeel rokers, zwaarlijvige en depressieve personen, en hoe minder uitstel of afstel van medische zorg om financiële redenen er waargenomen wordt.

In het thema *Samenleving*, stijgen de indicatoren *Gegeneraliseerd vertrouwen*, *Veiligheidsgevoel in de openbare ruimte* en *Vertrouwen in instellingen* met het inkomensniveau. De indicator *Contact met vrienden en familie* is daarentegen stabiel in functie van het inkomen. De opsplitsingen van de indicator *Slachtoffers van inbraak of lichamelijk geweld* vertonen een stijgende trend met het inkomensniveau, hoewel die trend niet duidelijk is, vooral door de situatie in 2010 en 2012.

5.5. Pistes voor toekomstige werkzaamheden

Dit rapport vormt de eerste actualisering van die set aanvullende indicatoren naast het bbp. Die set zal jaarlijks bijgewerkt worden en kan evolueren naargelang van de evolutie van de kennis en het maatschappelijk debat. Die set indicatoren verstrekt gegevens die een basis kunnen vormen voor een diepgaandere analyse dan die in dit hoofdstuk. Andere werkzaamheden zouden in de toekomst gebruik kunnen maken van deze gegevensbank, die beschikbaar is op www.indicators.be.

In de komende jaren zal het FPB zijn werkzaamheden rond de aanvullende indicatoren naast het bbp voortzetten, onder meer in de volgende domeinen:

- verder onderzoek naar de compositie indicatoren verrichten (zie hoofdstuk 3);
- nieuwe indicatoren ontwikkelen om die set aan te vullen;
- de samenhang tussen die set aanvullende indicatoren naast het bbp en de indicatoren van duurzame ontwikkeling versterken, meer bepaald in de context van de opvolging van de duurzame-ontwikkelingsdoelstellingen van de VN.

6. Bijlagen

6.1. Bibliografie

- Belgische kamer van volksvertegenwoordigers (2016), *Aanvullende indicatoren naast het bbp*, DOC 54 1695/001, www.dekamer.be.
- Blanchflower, D. G. (2009), *International evidence on well-being*. In A. B. Krueger (Ed.), *Measuring the Subjective Well-Being of Nations: National Accounts of Time Use and Well-Being* (p.155-226).), Chicago: University of Chicago Press.
- Boarini, R., Comola, M., Smith, C., Manchin, R. & de Keuenaer, F. (2012), *What Makes for a Better Life?: The Determinants of Subjective Well-Being in OECD Countries – Evidence from the Gallup World Poll*, OECD Statistics Working Papers, 2012/03. OECD Publishing: Paris.
- Boarini, R., F. Murtin and P. Schreyer (2015), *Inclusive Growth: The OECD Measurement Framework*, OECD Statistics Working Papers, 2015/06, OECD Publishing: Paris.
- Boulanger, P.-M., Bauler, T., Van Ootegem, L., Lefin, A.-L., Ruwet, C., Gérard, A., Spillemaekers, S. (2011), *Towards theoretically sound and democratically legitimate indicators of wellbeing for Belgium. Final Report*, Brussels: Belgian Science Policy 2011 – 121 p. (Research Programme Science for a Sustainable Development).
- BS (2014a), *Wet van 14 maart 2014 tot aanvulling van de wet van 21 december 1994 houdende sociale en diverse bepalingen met een set aanvullende indicatoren voor het meten van levenskwaliteit, menselijke ontwikkeling, de sociale vooruitgang en de duurzaamheid van onze economie*, Belgisch Staatsblad, 04/04/2014, pp. 29255-29256.
- BS (2014b), *Wet van 5 mei 1997 betreffende de coördinatie van het federale beleid inzake duurzame ontwikkeling*, Geconsolideerde versie, <http://www.ejustice.just.fgov.be/wet/wet.htm>, Numac: 1997021155.
- CBD (2010), *Strategic Plan for Biodiversity 2011–2020 and the Aichi Targets “Living in Harmony with Nature”*, Convention on Biological Diversity, <https://www.cbd.int/doc/strategic-plan/2011-2020/Aichi-Targets-EN.pdf>
- Decancq, K., Van Ootegem, L., & Verhofstadt, E. (2013), *What if we voted on the weights of a multidimensional well-being index? An Illustration with Flemish Data*, *Fiscal Studies*, 34(3), 315–332.
- Diener, E., Kahneman, D., & Helliwell, J. (Eds.). (2010), *International differences in well-being*, Oxford: Oxford University Press.
- Dolan, P., Peasgood, T. & White, M.P. (2008), *Do we really know what makes us happy? A review of the economic literature on the factors associated with subjective well-being*, *Journal of Economic Psychology*, 29, 94-122.
- Easterlin, R.A. (1974), *Does Economic Growth Improve the Human Lot? Some Empirical Evidence*, In *Nations and Households in Economic Growth: Essays in Honor of Moses Abramovitz*, P.A. David, and M.W. Reder, eds., 89– 125. New York: Academic Press.
- ESS (2016), *European Social Survey, ESS7 Survey documentation, Appendix 2 Income Ed. 3.0*, www.europeansocialsurvey.org (laatst geraadpleegd op 21 november 2016).

- Eurostat (2015), *Quality of life, Facts and views*, Luxembourg: Publications Office of the European Union, <http://ec.europa.eu/eurostat>.
- Eurostat (2016a), *Analytical report on subjective well-being* (2016 edition), Luxembourg: Publications Office of the European Union, <http://ec.europa.eu/eurostat>.
- Eurostat (2016b), *Quality of life in Europe - facts and views – overall life satisfaction*, Statistics Explained, <http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/>.
- Federale Regering (2014), *Regeerakkoord 9 oktober 2014*, <http://www.premier.be/nl/regeerakkoord> (geraadpleegd op 2/12/2015).
- Federale Regering (2016), *Nationaal Hervormingsprogramma 2016*, www.be2020.eu (geraadpleegd op 1 december 2016).
- Fleche, S., Smith, C. & Sorsa, P. (2011), *Exploring Determinants of Subjective Wellbeing in OECD Countries – Evidence from the World Value Survey*, Working Paper, 921, OECD, Economics Department, Paris.
- FPB (2016), *Aanvullende indicatoren naast het bbp. Bijlage: samenvatting van de raadpleging*, Brussel: Federaal Planbureau. www.plan.be.
- Helliwell, J. F., Huang, H & Harris, A. (2009), *International Differences in the Determinants of Life Satisfaction*. In Tridip Ray, E. Somanathan, and Bhaskar Dutta, eds., *New and Enduring Themes in Development Economics*, World Scientific.
- Helliwell, J. F., Layard, R. & Sachs, J. (2012), *World Happiness Report 2012*, New York: Sustainable Development Solutions Network.
- Helliwell, J. F., Layard, R. & Sachs, J. (2015), *World Happiness Report 2015*, New York: Sustainable Development Solutions Network.
- Hooghe, M., & Vanhoutte, B. (2009), *Subjective Well-Being and Social Capital in Belgian Communities. Subjective and Objective Well-Being Indicators in Flanders (Belgium)*, Conference “From GDP to well-being”, Ancona, Italy, 3-5 December 2009.
- Hooghe, M., & Vanhoutte, B. (2011), *Subjective Well-Being and Social Capital in Belgian Communities. The Impact of Community Characteristics on Subjective Well-Being Indicators in Belgium*, *Social Indicators Research*, 100(1), 17-36.
- INR/FPB (2016), *Aanvullende indicatoren naast het bbp*, Instituut voor de Nationale Rekeningen/Federaal Planbureau, Brussel: Federaal Planbureau, www.plan.be.
- Kahneman, D., & A.B. Krueger (2006), *Developments in the Measurement of Subjective Well-Being*, *Journal of Economic Perspectives*, vol. 20, No. 1, 3–24.
- NBB (2016), *Verslag 2015 - Economische en financiële ontwikkeling*, nbb.be (laatst geraadpleegd op 29/11/2016).
- OECD (2013), *OECD guidelines on measuring subjective well-being*, OECD Publishing, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264191655-en>.
- OECD (2014), *All on Board: Making Inclusive Growth Happen*, OECD Publishing, <https://www.oecd.org/inclusive-growth/All-on-Board-Making-Inclusive-Growth-Happen.pdf>.

- OECD (2015), *How's Life? 2015: Measuring Well-being*, OECD Publishing, www.oecd.org.
- OECD (2016), *How's life in Belgium?*, OECD Publishing, www.oecd.org.
- Stiglitz, J.E., Sen A. and Fitoussi J.-P. (2009), *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*, <http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr>.
- TFDO (2009), *Indicatoren, doelstellingen en visies van duurzame ontwikkeling - Federaal rapport inzake duurzame ontwikkeling 2009*, www.plan.be.
- TFDO (2016), *Vooruitgang naar de duurzame-ontwikkelingsdoelstellingen van de VN, Balans 2016*, Working paper 7-16 van het FPB, www.plan.be.
- UNSTAT (2016), *Report of the Inter-Agency and Expert Group on Sustainable Development Goal Indicators*, Document E/CN.3/2016/2/Rev.1 du 19 février 2016, <http://unstats.un.org/sdgs/iaeg-sdgs/> (laatst geraadpleegd op 6 juni 2016).
- Veenhoven, R. (2010), *How universal is Happiness ?*, Chapter 11 in Diener, E., Helliwell, J.F. & Kahneman, D. (Eds.), *International Differences in Well-Being*, 2010, Oxford University Press, New York, ISBN-13: 978-0-19-973273-9.
- Veneri, P. & Murtin, F. (2016), *Where is inclusive growth happening? Mapping multi-dimensional living standards in OECD regions*, OECD Statistics Working Papers, 2016/01, OECD Publishing, Paris.
- VN (2015), *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development - 17 doelstellingen om onze wereld te transformeren*, Resolutie goedgekeurd door de Algemene Vergadering op 25 september 2015, Verenigde Naties, A/RES/70/1.

6.2. Lijst van afkortingen

AN	Niet-financiële activa
bbp	Bruto binnenlands product
bbev	Bruto binnenlands energieverbruik
BC	Biocapaciteit
BKG	Broeikasgassen
CKP	Centrale voor kredieten aan particulieren
CO ₂	Koolstofdioxide
DAC	<i>Development Assistance Committee</i>
DO	Duurzame ontwikkeling
EAK	Enquête naar de arbeidskrachten
EC	Europese Commissie
EV	Ecologische voetafdruk
EHLEIS	<i>European Health and Life Expectancy Information System</i>
EK	Economisch kapitaal
ESR	Europees systeem van nationale en regionale rekeningen
ESS	<i>European Social Survey</i> (Europees Sociaal Onderzoek)
ESSC	<i>European Statistical System Committee</i>
ETS	<i>Emission Trading Scheme</i> (emissiehandelssysteem)
EU	Europese Unie; <i>European Union</i>
EU-SILC	<i>EU Statistics on Income and Living Conditions</i> (EU-statistiek van inkomens en levensomstandigheden)
FOD	Federale overheidsdienst
FPB	Federaal Planbureau
GDP	<i>Gross Domestic Product</i> (bbp)
HDI	Human development index
INR	Instituut voor de Nationale Rekeningen
ISCED	<i>International Standard Classification of education</i>
Kt	kiloton (duizend ton)
LFS	<i>Labour Force Survey</i>
LULUCF	<i>Land Use, Land Use Change and Forestry</i> (Grondgebruik, veranderingen in grondgebruik en bosbouw)
MEK	Menselijk kapitaal
MIK	Milieukapitaal
Mt	megaton (miljoen ton)
NBB	Nationale Bank van België
NMBS	Nationale Maatschappij der Belgische Spoorwegen
NO ₂	Stikstofdioxide
NO _x	Stikstofoxiden
OCMW	Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn
ODA	<i>Official Development Assistance</i> (officiële ontwikkelingshulp)
DDO	Duurzame-ontwikkelingsdoelstellingen
OECD	<i>Organisation for Economic Co-operation and Development</i> (OESO)
OESO	Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling
PM	<i>Particulate Matter</i> (fijnstofdeeltjes)
SDG	<i>Sustainable development goals</i> (duurzame-ontwikkelingsdoelen)
SILC	<i>EU Statistics on Income and Living Conditions</i> (EU-statistiek van inkomens en levensomstandigheden)
SK	Sociaal kapitaal
TFDO	Task Force Duurzame Ontwikkeling
UN	<i>United Nations</i> (VN)
UNECE	<i>UN Economic Commission for Europe</i> (Economische Commissie voor Europa van de VN)
VN	Verenigde Naties

Federaal Planbureau
instelling van openbaar nut

Kunstlaan 47-49
1000 Brussel
tel.: +32-2-5077311
fax: +32-2-5077373
e-mail: contact@plan.be
<http://www.plan.be>

Drukwerk: Fedopress